ČITANKA

za četvrto godište pučkih škola

Dr Ante Pavelić

ZA DOM – SPREMNI

ČITANKA ZA IV. GODIŠTE PUČKIH ŠKOLA u NEZAVISNOJ DRŽAVI HRVATSKOJ

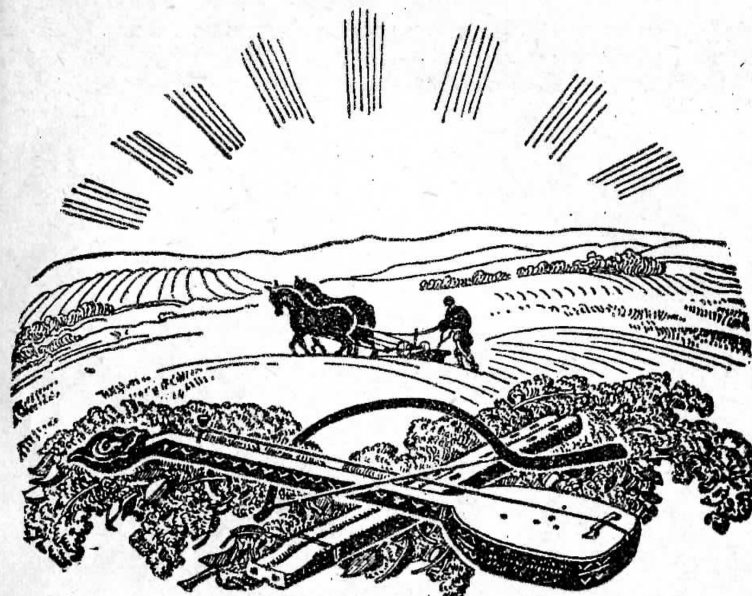
Ova je knjiga odobrena kao privremena školska knjiga odlukom ministarstva nastave Nezavisne Države Hrvatske br. 40124-1942. od 18. travnja 1942.

ZAGREB 1942

IZDANJE NAKLADNOG ODJELA HRVATSKE DRŽAVNE TISKARE

Uredna djeca čuvaju knjige, pa su im uvijek čiste i lijepe kao nove.

OFFSET-TISAK „TIPOGRAFIJE" D. D. ZAGREB

LIJEPA NAŠA DOMOVINA

HRVATSKA DRŽAVNA HIMNA

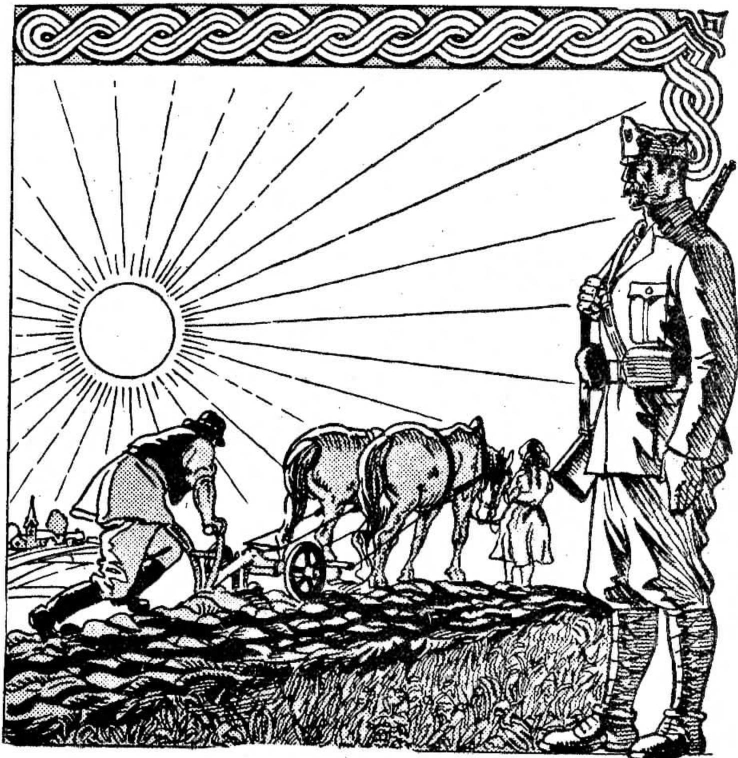
Lijepa naša domovino,
Oj junačka zemljo mila,
Stare slave djedovino,
Da bi vazda sretna bila!
Mila, kano si nam slavna,
Mila si nam ti jedina!
Mila, kuda si nam ravna,
Mila, kuda si planina.

Vedro nebo, vedro čelo,
Blaga prsa, blage noći,
Toplo ljeto, toplo djelo,
Bistre vode, bistre oči,
Velje gore, velji ljudi,
Rujna lica, rujna vina;
Silni gromi, silni udi:
To je naša domovina!

Žanju srpi, mašu kose,
Djed se žuri, snoplje broji;
Škriplju vozi, brašno nose,
Snaša preduć čedo doji;
Pase marva, rog se čuje,
Oj, oj zveči, oj u tmine,
K ognju star i mlad šetuje:
Eto naše domovine.

Dravo, Savo, Drino teci,
Nit ti, Dunav[1], silu gubi,
Sinje more svijetu reci,
Da svoj narod Hrvat ljubi;
Dok mu njive sunce grije,
Dok mu hrašće bura vije,
Dok mu mrtve grobak krije,
Dok mu živo srce bije.

[1] Dunave

Plug i brana Hrvatu su hrana,
a ustaša to mu je obrana.

USTAŠKA PJESMA

Puška puca, a top riče,
Grmi kao grom,
Sad ustaša bojak bije
Za hrvatski dom.

Puška puca, krv se lije,
Dušman bježi klet,
A ustaška hrabra vojska
Vrši zavjet svet.

Tjera smjelo dušmanina
S praga djedovskog,
I podiže staru slavu
Roda hrvatskog.

Puška puca, a top riče,
Barut miriše,
Mlad ustaša na bojištu
Ranjen izdiše.

Ne plaši ga grom pušaka
Ni topova jek,
Dom, sloboda, vjerna ljuba
Rani su mu lijek.

Oj hrvatska zemljo mila,
Sviće danak Tvoj,
Sad ustaška hrabra vojska
Za Te bije boj.

A
LJUDI I NJIHOVA DJELA

Molitva

Ja ljubim veseli, vedri žar,
Kad snažnoj mlađosti krvca vri,
Nad dušom zanosa plamti čar,
U umu misleno klasje zri.
Gospode moj,
Plamenim srcem Te molju,[1]
Višnji: o takav soj
Posij po hrvatskom polju,
O sij nam momke ko gordi kam
Sa dušom žarkom, velikom
Iz koje crljen[2] će sukljat plam,
Iz koje ognjen će treskat grom!

Noć i jutro

Odmah iza ponoći zovnu mudri učitelj Ahmed svoga učenika Sadiju s njegova ležaja i reče mu: »Spremi se, pa ćemo prije sunčane pripeke poći preko polja kući tvoga oca.« — Sadija skoči radosno, obuče se i pođe sa svojim učiteljem.

»Ah, kakva noć!« klikne mladić, kad su zašli u prirodu.

Ahmed mu odgovori: »Mi ćemo njezine miline gledati s vrhunca gore.« Zatim brzo pođoše uz brijeg. Kad stigoše na vrhunac, stadoše, da se odmore.

[1] molim; [2] crven.

Bilo je posve tiho, lice nebesko sasvim bistro kao krasan safir[1]. Zvijezde su se krijesile, a more je sjalo u daljini.

Sadija ustade, svrnu oči prema nebu i moru i zamuknu, a Ahmed je govorio svete riječi: — »Obazri se oko sebe i pogledaj djela Alahova[2], kojima nas je obdario.« — »Alah je svemoguć i silan, premilostiv i preblag!« »O, Bože, kako su golema djela Tvoja, i koliko ih je!«

Gledali su još neko vrijeme mirnu prirodu, a tada reče Ahmed: »Gle, svanjuje!« I zaista, bilo je doba svitanja, pa se jutarnja rumen rasprostirala nad okrajcima zemlje. Morske se obale u daljini zarumenjele; tako i drveće i more, a na istočnom nebu sjali su oblaci grimizom i rubinima[3]. Iza toga se i sunce uzdiglo: brdine su se pušile; more se žarilo kao tekuće zlato; naokolo se razlijegali glasovi mnogobrojnih ptica; razišle se životinje po poljima, a ljudi su prolazili poljem između klasja, po vrtovima i vinogradima. Jutarnje je sunce širom razlijevalo svoje zlato.

Preradosno je Sadija gledao prirodne čare, a Ahmed progovori: »Gle, Sadija! Kao što je veliko svemogućstvo Božje, tako mu je velika i ljubav, kojom upravlja i izdržava zemlju.«

Sunce je pratilo učitelja i učenika na putu k domu učenikovu.

Rođenje sunca

Crna je noćca bludila,
Zoricu ranu budila:
— Ustani, seko zorice,
Pogasi brže zvjezdice!
Eno ti sunce dolazi,
Ruho ti zlatno donosi!
Tebe će plaštem oviti,
Zemljicu crnu grijati,
Ružice, travu ljubiti,
Oblakom ruho rubiti. —
Kada se sunce rodilo,
Zvijezde je tiho gasilo:
Odmah se preko ravnica
Šetala budna zorica.

---

[1] modar kamen; [2] naša braća muslimani nazivaju Boga Alahom; [3] dragi kamen rumene boje.

Svagdje je lijepo, ali je doma najljepše

Djed je govorio svojim sinovima ovako:

Svagdje je lijepo, ali je doma najljepše, kaže hrvatska riječ. I može se reći, da je ovo jedna od najljepših i najistinitijih riječi naših starih. Ova riječ svjedoči, da naš svijet nije divlji, nego da znade ljudski živjeti među svijetom, da rado gleda tuđe krajeve i tuđe ljude, pa im i priznaje, da je i kod njih lijepo, ali je ipak najljepše doma.

»Selo moje, selo, da si mi veselo!«

Pa i naravno je, da je doma najljepše. Tu si proživio mlade vesele dane bez brige, tu su te stotinu puta izgrlili i izljubili; tu si se ženio, tu su ti se djeca rodila. Tu je svaka stvarca tvoja, stoput si je gledao, a možda i sam načinio. Tu si najsigurniji, tu bez straha hodaš, jer sve poznaš. Doma si napokon najjači, jer si tu svoj, to je tvoje, tu si goso.

Ali što vam to govorim, što i sami znate! Vi znate, da je dom najjača tvrđa. Vi znate: dom je dom, i zato krasno i milo i pametno kažu naši Hrvati u Istri:

Aj dome, domiću
Ni[1] mi ga nada te!

Pa nije li istina?

Zbogom!

Zbogom da ste, polja i doline,
Žudni humci i vrletne gore,
Guste šume, grozdni vinogradi!
Zbogom i ti, Jadrijansko more!

Bože! Kad će moje žedne grudi
Napiti se zraka hrvatskoga?!
Domovino! Kad će tvoje sunce
Ogrijati vjernog sina Tvoga?

Dan će doći, — oj pred dušom mojom
Sinu sablje Zvonimira blijesak,
Puške bruje, barjaci vijore,
Kanda čujem topa grom i trijesak!

Dan će doći! Oh, i ja ću tada
Pohrliti kući hrabrom nogom,
Al do onda — zbogom mili dome,
Hrvatska, oj divna majko, zbogom!

Braća, svojta i dom

Brat se mnogo cijeni u narodnim poslovicama. Tako jedna veli: »Brata puna su usta; teško bratu bez brata.« Cijela porodica i zadruga uživa blagoslov Božji, gdje braća bratski žive. »Gdje se braća paze, tu i Bog pomaže.«

[1] Nije.

A kako se brat cijeni, tako se cijeni i uopće svojta. Među svojtom je najbolje živjeti: »Odsijeci mi ruke i noge, a stavi me među moje.« Prirodni zakon veže čovjeka za svojtu, jer mu je u njoj svako dobro: »Svaka ptica svome jatu leti. — Kud će suza, neg na oko. — Teško svuda svome bez svojega — Što je tuđe, nije svoje.« Samo od svoga očekuje se pomoć, samo svome povjeravaju se jadi: »Tuđinu se pohvali, a svojem se požali.« Od svoga se čovjek nada barem obrani od zla: »Ako svoj svojega i ne hrani, ali teško onomu, tko nema, da ga brani.« Ako svoj svojemu i učini zlo, ipak mu ne će počiniti najvećega zla: »Ako svoj i vodi nad jamu, ali ne u jamu.«

A dom je čovjeku najdraže i najveće blago, od kojega mu se najteže rastajati. Njemu je dužan povratiti se, ako se naužio svijeta: »Kućni je prag najveća planina.«

»Domaći je dim jasniji od tuđega plamena. — Gdje tko niko, tu i obiko. — Svagdje je dobro, ali je doma najljepše. — Svuda poći, kući doći.«

Zaostala lasta

U kući Ahmedbega Buturovića u Seonici iz godine u godinu dolazile su lastavice, pravile gnijezdo i izvodile mlade, a da ih u tome nije nitko smetao.

Dogodi se jedne jeseni, da sve lastavice odseliše u tople krajeve, samo jedna od one dvije, što su ljetovale u istoj kući, ostade iz nepoznatih razloga. Svi ukućani žalili su je radi toga, bojeći se, da je ne pokosi zima, na koju ona nije naučila. Stoga su o njoj neprestano vodili brigu i kad malo jače zastudi, uhvatiše je i unesoše u sobu, u kojoj se ložilo. Svi, a naročito djeca, pazili su na nju i nastojali, da je ne bi ma čim uznemirili. I mačka, kao da je osjećala s ostalima, nikad ne pokuša na pticu vrebati ili je napasti.

Siroti je lasti iz početka bio neobičan život u sobi, pa se svega plašila. Sjedjela bi na gredi, i kad bi se tko maknuo

s mjesta, ili došao na vrata, ili kad bi ma što lupilo, ona bi se uznemirila, digla se na krila i lijetala po sobi do iznemoglosti. Naročito se bojala mačke, pa je pazila na svaku njezinu kretnju. Ali kasnije se obikla i oslobodila tako, te se nije plašila ničega, pa čak ni mačke. Što više činilo se, da joj je mačka najmilija i da je smatrala sebi bližom od ostalih ukućana. Između ostalog često se dogodilo i to da bi mačka ležala pokraj peći, a lasta bi sletjela s grede i sjela na nju ili pokraj nje i s njom zajedno drijemala. Ovome potonjem svatko se čudio, i ovo se čudo pripovijedalo na daleko, pripisujući ga nekom višem duhovnom utjecaju.

Ali još veće čudo dogodi se s ovom lastavicom tek na proljeće.

Kada dođe proljeće i osvanuše ljepši dani, počeše dolijetati lastavice jedna po jedna i u skupinama. Jednog lijepog jutra, dok još bijahu svi ukućani na okupu kod kuće, nenadano uletje u sobu kroz otvoreni prozor jedna nova lastavica, po svoj prilici drug one izostale. Kad je ova ugleda, diže se i ona na krila i obje počeše letjeti po sobi tamo amo, a zatim se obje spustiše na gredu i okrenute jedna prema drugoj počeše veselo cvrkutati i cvokotati tako, da se prisutnima činilo, kao da jedna drugoj pripovijeda doživljaje od vremena rastanka, pa do tog časa. Prisutni pažljivo promatrahu ovaj veseli susret i radovahu se sa svojim ljubimcima. Najedamput zaostala lastavica lagano zalepršа krilima, složi se dolje — na pod i ostade na mjestu mrtva. Pridošla lastavica prhnu i odletje kroz prozor. Gledaoci ostadoše na čas kao izvan sebe zbog ovog naglog preokreta i tužnog svršetka ovog veselog sastanka. Svi, a naročito djeca, ožališe nesretnu lastu, mučeći svoje mozgove, da pronađu uzrok njezine smrti. Stariji su mislili, da je zaostala lastavica čeznula za društvom i domovinom i da je zbog toga oslabila, pa ju je prvi susret sa svojim drugom nakon tako dugog rastanka toliko obradovao, da tu radost njezina iznemogla snaga nije mogla izdržati, dok su djeca govorila, da joj je pridošla lastavica javila smrt majke ili djeteta, pa da je od žalosti svisnula.

Sretan dom

Temelji tvoji nijesu duboki,
Ali su drevni kao i svijet.
Krovovi tvoji nijesu visoki,
Ali su dragi kao i cvijet.
Zidine jake tebe ne brane,
Plotić je slabi ograda sva,
Ukrasa nemaš ni s koje strane,
Ali ti širom sunašce sja.
Niti se skrivaš niti naduvaš,
Već samo svoje poštenje čuvaš.

Za tvojom peći starica moli,
Snašica prede, djetešce spi,
U stolu imaš kruha i soli —
U svojoj sobi srdašca tri.
S posla se ide k tvojemu stolu,
Uz prozor radi vilinski stan
Dajući ruha za polom polu,
Za djelatnike, za svečan dan.
Tvoja je svaka korica kruha,
Tvoja ljepota vjenčanog ruha.

Kraj tebe staje, štaglji, hambari
I drugih zgrada ponosan niz,
Koši i kotci, pčelinjak stari,
Čardak i uz njeg voćnjak nam bliz.
Tu je poštenje, tu je ljepota.
Tu je veselje, tu je dobrota
U slozi svetoj uvijek smo prvi
Za našeg roda veliki skup,
Divnom da slogom bez mnogo krvi
Dignemo do neba pravici stup!

Mudre riječi

Svakomu djetetu dragi su roditelji; zrelu čovjeku obitelj. Svakomu je čovjeku sveta njegova vjera i drag život i imutak.

Svijesnim ljudima napose je mila i draga sloboda, a za pravo i pravicu daje pravi čovjek i glavu svoju. No gle, ni roda, ni prijatelja, ni reda, ni zakona, ni pravice, ni slobode nema i ne može biti bez d o m a.

STJEPAN RADIĆ

Majčina suza

Pripovijeda se, da je u davna vremena bio nekakav momak i imao majku udovicu, koju je morao hraniti. Najedamput zamrzi nešto na svoju majku i odreče joj svaku pomoć. Ne htjede ga majka prokleti, nego plačući ode k caru i tuži mu svoga sina.

Car pozove sina i počne ga koriti, zašto on ne poštuje svoju majku i kako se ne boji Boga. Sin odgovori: »Već je toliko godina, što ja svoju majku hranim, a ona mene nije hranila više nego dvije godine. Sad treba da hranim samoga sebe, svoju ženu i svoju djecu, pa mislim, da sam majci i preplatio«.

Kad to čuje car, razljuti se zbog nezahvalnosti toga čovjeka i zapovjedi, da se donese velika vaga. Zatim zapovjedi sinu, da sjedne na jednu stranu vage, a rasplakanoj majci reče: »Spusti jednu suzu na ovu drugu stranu! Ako Bog htjedne pokazati svoje čudo i pravdu, prevagnut će suza«.

Žena učini, kako reče car: spusti suzu; suza pretegne drugu stranu vage, te ona strana, na kojoj bijaše sin, skoči na više. Car nato reče sinu: »Pogledaj sad i vidi, da je samo jedna majčina suza teža nego sav ti«.

Kad to sin vidje, poljubi majci ruke moleći je za oproštenje. Povede je zatim kući, te ju je hranio, kao što Bog zapovijeda, sve do njezine smrti.

Rodu o jeziku

O jeziku, rode, da ti pojem,
O jeziku, milom tvom i mojem!
O preslatkom glasu onom,
U kome te mile majke
Usnivahu slatke bajke,
Koga šaptom i romonom
Duši ti se svijest probudi,
Te ti spozna i uvidje,
Da ti bolje nije nigdje
Do na tvoje majke grudi!

Svaka zvijezda svojim svijetlom sijeva,
Svaka ptica svojim glasom pjeva,
Ti jezikom svojim zbori!
Slatkim glasom materinim
Odlikuj se među inim!
Bog bo[1]) mili s njim te stvori
Njim da budeš svoj svojemu,
Njim da srcu odolijevaš,
Njim da plačeš i popijevaš;
I njim da se moliš Njemu!

Narodne poslovice

Imam djecu, imam svoja krila.
Tko nema djece, taj nema sreće.
Svoj svoga nad jamu vodi, ali ga u nju ne tura.
Puna su usta riječi »brat«.

---

[1] Naime, pak.

Sedam prutova

Imao otac sedam sinova, sedam svadljivaca. Svađajući se zanemariše sav kućni posao, i sve im pođe natraške. Bilo je sebičnih i opakih susjeda, koji se radovahu tome svađanju njihovu i nazadak njihov okretahu na svoju korist. Ta lako je grabiti ondje, gdje nema tko čuvati, kad se čuvari među sobom svađaju.

Otac njihov zabrinu se videći, da će biti zlo i naopako. Jedamput prikupi oko sebe sve sinove, pa im pokaza sedam prutova čvrsto vezanih u jedan snop i reče: »Koji od vas ovaj snop prelomi, dat ću mu deset dukata.«

Svih sedam sinova pokušaše prelomiti snop, ali najzad svaki reče: »Ne mogu, pa ne mogu.« A otac će im onda: »Čudim se, što ne možete, jer to je sasvim lako.« On odriješi uzicu, kojom je bio vezan snop, štapići se rastaviše, a on jedan po jedan prelomi bez po muke. Sinovi se kao malo nasmijaše. »E, dakako, tako se može. Tako bi moglo i nejako dijete.« Ove je riječi otac i želio čuti iz njihovih usta, pa onda završi: »Eto vam, djeco, slike i prilike vaše! I vi ste kao ovih sedam prutova. Hoćete li da vas jači ne slomi, opašite se čvrsto slogom. Jedan uz drugog, pa da vas vidi Bog! Ne ćete li tako, onda nijeste jaki snop, onda ćete biti samo sedam prutova, koje, kao što sami rekoste, može slomiti i nejako dijete.«

Stara baka

Hvaljen Isus, moja stara bako;
Hvaljen Isus, radenice moja!...
Ja u snima često k tebi idem,
Kad prebirem uspomene stare.
Sni o tebi po bosiljku mire
Ja te vidim:
Sjediš pokraj trijema
I prebireš žicu sa vretena.

Kako si mi, moja stara bako?
Kako si mi, radenice moja
I najbolja veziljo i tkaljo?
Kako si mi, živa željo moja?

Orah šumi. Zdrava će Marija.
Pometena mora bit avlija.
Tvoje ruke
Uvijek, uvijek žure.

Bašča vene, otkad tebe nema.
Stazice su sve zarasle dračem
I cvrčci se javljaju sa plačem,
I rosa je
Suza prolivena.

Kako si mi dobra, bajalice,
Vidovita moja vidarice
I predobra naša ljekarice?

Mojim snima, bako, kada ideš,
Obilaziš našu kuću staru,
Ti rubinu gledaš u ormaru:
Da li snaše vezu kao prije
I čuvaju
Predaju nam staru?

Spavaj mirno, radenice moja!
Sve je, draga bako, kao prije:
Na platnu se trobojnica smije
I utkani sni na njemu žive.
Mi smo jaki.
Još nam srce bije!

Spavaj mirno, moja stara bako!
Hvaljen Isus, radenice moja!

Jače od smrti

Jedne večeri zamolim djeda, da mi opet štogod priča. Djed se malo zamisli, pa reče: »Ne mogu se sjetiti baš ništa, što ti još nijesam pričao.« Nato se malo sneveselim, pa pogledam kroz prozor u dvorište, kamo je kočijaš utjerao puna kola kamenja. To je opazio i djed pa reče: »Baš su jaki naši konji.«

»Zaista jaki,« odgovorim ja.

»A što je jače od konja?« upita djed.

»Vuk,« odgovorim ja smijući se; jer mi se činilo, da je djed voljan šaliti se.

»A što je jače od vuka? Kazuj brzo!«

»Lav,« rekoh, da se pokažem, kako umijem brzo odgovarati.

»A što je jače od lava?«

»Mreža,« priskočim ja sjetivši se neke djedove priče.

»Što je jače od mreže?«

»Miš,« rekoh ja kroz smijeh.

»A što je jače od miša?«

»Mačka.«

»A od mačke?«

»Pas.«

»A što je jače od psa?«

»Zima.«

»A što je jače od zime?«

»Bunda.«

»A što je jače od bunde?«

»Moljac,« rekoh, da ne ostanem dužan odgovora.

»A što je jače od moljca?«

»Batina, kojom se izbatina.«

»A što je jače od batine?«

»Čovjek, jer je može prelomiti.«

»A što je jače od čovjeka?«

»Starost.«

»A što je jače od starosti?«

»Smrt.«

»A od smrti?«

S tim me je pitanjem djed zatjerao u tjesnac. Nisam znao, što da odgovorim.

Ali djed me ozbiljno pogladi po čelu pa reče: »Od smrti je jače lijepo i pošteno ime. Lijepo ime ostaje i poslije smrti. Čovjeka sahrane, ali njegova dobra djela još se dugo spominju. Sve radi, sinko, kako te uči Bog i dobri ljudi! Što ljepši spomen, to duže traje. Eto ti, što je jače od smrti.«

Jemanje*

Jesen je stala kradom na granje
Slagati prve naslage zlata.
Jutros je zorom svuda jemanje,
Rastvoriše širom konobe vrata.

Nekoliko tako proći će dana,
I vinogradi ostat će pusti.
Iz grožđa, ko krv iz svježih rana,
U konobi mäst se lije gusti.

A onda će vjetar, kad povoljan dune,
Donijeti morem trabakule,[1]
I odnijet ih opet vina pune
Netragom kao glas iz frule.

I ostat će prazne redom sve bačve;
Težaku će ostat težina i tuga;
Opet će brašna poželjeti naćve,
Platit se ne će duga.

O, jutros je zorom svuda jemanje
Rastvorilo širom konobe vrata.
Jesen je stala kradom na granje
Slagati prve naslage zlata.

---

* berba; [1] lađe na jedra.

Dobročinstvo se ne zaboravlja

Bilo je ljeti godine 1560.

U dvorištu je sjedio vitez Stjepan Oršić i motrio mladoga Turčina Hasana, koji je pod granatom lipom nešto radio.

»Što je tebi, Hasane, da si od nekog doba tužan? — najednom će Oršić, diže se i pristupi k Turčinu. — »Možda si bolestan?«

»Nisam bolestan, gospodaru,« odvrati Hasan i pogleda Oršića povjerljivim pogledom.

»Imaš li se na što potužiti?«

»Otkako si me ti, gospodaru, zarobio i otkad sam ovdje, nemam se ni na što potužiti. Meni nije kao drugim robovima. Ti si mi dao urednu sobicu. Ne mećeš me nikad u negve[1] i ne postupaš sa mnom kao s neprijateljem. Ti i svi tvoji ne smatrate me robom nego slugom, jer jedem zajedno s tvojim slugama... Mene nešto drugo tišti i tjera mi neveselost na lice. Ti znadeš, gospodaru, da sam rodom iz Šikloša. U tom gradu živi stvor, koji misli na me danju i noću, te se nada, da ću se vratiti. U tom gradu boravi moja ostarjela majka i misli na svoga Hasana, koji ju je hranio i od zla branio. Kad na nju pomislim, srce mi u prsima puca, ali pući ne može. Ona me ne može otkupiti, da i zna za moje boravište, jer je puka sirota, koja nema ništa ni u lijevoj ni u desnoj ruci. Da znade, gdje dane boravim misleći na nju, došla bi ovamo, makar išla godinu dana, pala bi preda te i Alahom te zaklinjala da me s njom pustiš... Poginut će mi dobra majka i od gladi i nevolje druge...To je, gospodaru, zbog čega sam žalostan. A onda često sanjam o majci, kako sam uza nju, a kada se probudim, spopadne me sjeta. Pomislim: možda je nema više na životu...«

Hasanu zape riječ u grlu, a u očima mu se zasjaše suze.

Oršić ne reče ništa. Čas još motrio je Hasana, a tad se okrenu i ode u svoj dvorac.

---

[1] lance

»Godinu je dana mojim robom«, govorio je Oršić ulazeći u svoj dvorac, »ali mi se ne izjada nikad do danas. — Vjerujem njegovim riječima. Ta čovjek ima samo jednu majku!...... Hasan je čestita duša, ima plemenito srce.« — — — —

Sutradan zovnuo je Oršić Hasana u svoju sobu.

»Kod mene si nešto više od godinu dana. Uvijek si bio čestit i nisi mi se ni u čemu zamjerio. Tvoja ljubav prema majci živo se takla moga srca, pa ti evo ovim časom dajem slobodu!«

Hasan pade na koljena pred gospodara, pograbi ga objeručke za desnicu, pa je pokri cjelovima i nakvasi vrelim suzama radosnicama.

»Ali nešto tražim od tebe,« produži Oršić i dade Hasanu znak da ustane. »U ovo krvavo doba desit će se možda, da budeš mogao učiniti isto, ovako kojem kršćanskom junaku, kao što sam evo sad ja tebi učinio. Obećaj, da ćeš tad moj primjer slijediti!«

»Alah neka me kazni, ako ne učinim onako, kako si ti evo meni učinio« — odvrati Hasan.

»Evo ti nešto novaca na put, pa pođi u miru Božjem i naužij se majčine ljubavi!«

Hasanu navriješe suze na oči, on uhvati Oršića za desnicu i stade je ponovno cjelivati...

Sutradan bio je već na putu.

*

Godina je 1566.

Veliki vezir Mehmed Sokolović slavi pred Sigetom slavlje, jer je grad pao, pao i ban Nikola Zrinski, pali Nikolini junaci svi do sedmorice. Ove su doveli Turci pred Sokolovića, da im on sudbinu skroji. Vidimo tu časnika Gašpara Alapića, Nikolina slugu Črnka, vojnika Gerecija i još tri njegova druga, pa jednoga hrvatskog viteza.

Sokolović pristupi k Alapiću, koji je bio nakažen na tijelu i u licu, pa misleći, da je sluga, darova mu slobodu.

»Ova dvojica su pristali mladići,« reče veliki vezir Sokolović upirući prstom na Črnka i Gerecija. »Njih ćemo povesti u Carigrad. Vas trojicu puštam na slobodu,« reče vojnicima. »Pripovijedajte kršćanima, da je pao Siget.«

»Što da s tobom učinim?« nastavi prema vitezu. »Sudeći po tvojoj nošnji, ti si vitez iz hrvatskih strana... Dosta će biti ona trojica, da raznesu vijest o padu Sigeta. Ti ćeš s onom dvojicom u Carigrad!«

Upravo u času, kad je Sokolović bio otkrojio sudbinu onom vitezu, stupi pred velikoga vezira jedan Turčin. Bio je gologlav, a čelo mu je bilo zavezano krvavim rupcem. On klekne pred Sokolovića i progovori:

»Svijetlo krilo padišahovo! Udijeli svome sluzi jednu milost!«

»Govori! Učinit ću, jer te vidim junakom.«

»Onoga viteza daruj meni!«

»Neka ti bude,« odsiječe veliki vezir.

Turčin se sagnu do crne zemlje pred Sokolovićem, tad ustane i pristupi k vitezu, te će mu: »Poznaš li me, čestiti viteže?«

»Glas mi je poznat, ali se obličja ne sjećam.«

»Evo me, da iskupim svoju riječ, koju sam ti pred šest godina založio. Obvezao si me, da učinim bilo kome kršćanskom junaku, ako mi se desi prilika, isto onako, kako si ti meni učinio.«

»Hasane!« usklikne Oršić.

»Pogodio si, čestiti viteže!« radosno će Hasan. »Veliki vezir darovao mi te je, a ja tebi darujem slobodu i time se odužujem bar donekle za sve ono, što si ti meni učinio, kao svom robu. Pođi svojima, pa se naužij njihove ljubavi!«

On ga je zatim ispratio iz turskoga tabora, priskrbio mu konja i oprostio se lijepo s njime.

»Radostan sam, što sam svoju riječ iskupio, i upravo tebi, kome sam je bio založio, vratio milo za drago,« govoraše Hasan i pruži ruku Oršiću, koju on stisne, a tad se baci na sedlo i krenu put Hrvatske.

Oranje je sveto

Kćerka gorskog diva jednom u do siđe,
I oranje vidje pa k njivama priđe.
Gledala seljake, kako zemlju teže.
I volovi vuku, ralo brazdu reže.
»Gle igračke krasne!« reče te se prignu,
I plug, i orača, i volove dignu.
Na svoj dlan ih metnu pa k vrhuncu gore
Sva se sretna vrati u očeve dvore.

K trpezi je došla i metnula na nju
Igračku, što nađe dolje, pri oranju.
I rukama pljesnu: »Voko, pluže, dajte!
Orite mi brazde pa me zabavljajte!«
I stade je vika: »Oče, dođi amo,
Da tu novu igru skupa ogledamo!«

A div otac dođe, pogleda i reče:
»Kćerko, krv divova u žilama teče
Seljaku. On teži, kopa, sadi, sije.
Orač, vo i ralo! To igračka nije.
U oranju nema korisnijeg druga
No je vo; i nema oruđa do pluga.
Ni div nad oračem neka se ne bani,
Jer oranje cijelo čovječanstvo hrani!«

Svojoj kćerci otac progovori tako.
Ona ralo diže pa onda polako
S njime niz brijeg pođe govoreći: »Eto,
Plug nam hljebac daje; oranje je sveto.«
A kad u do stignu, te na zemlju metnu
I plug i orača, onda do njih kleknu;
I gledaše dugo, gdje se voli muče,
Dok za sobom ralo dugu brazdu vuče.

Narodne poslovice

Lasno je govoriti, ali je teško tvoriti.

Mnogi na oblacima kule grade, a na zemlji nijesu kadri ni psinca.[1]

Riječi bez djela kao oblaci bez kiše.

Mnogo zbora, malo tvora.

Blago mudroj glavi i vrijednoj ruci.

Štedljivi seljak

U nekom selu nastade jedne noći veliki požar. Vjetar je jako duhao, pa se požar brzo raširi čitavim selom. Za nekoliko sati izgorje mnogo kuća, te mnogi seljaci osiromašiše.

Dva seljaka iz toga sela pođoše od mjesta do mjesta sakupljati milostinju za siromašne porodice pogorjelaca.

Jednoga jutra dođoše u dvorište nekoga bogatog seljaka. On je upravo korio služavku, što je vani na kiši ostavila uže, na kojem se rublje suši.

»Ovaj čovjek mora biti vrlo škrt,« pomisliše molitelji; »od njega ne ćemo dobiti ništa.« Ipak pristupiše k njemu i kazaše mu, zašto su došli.

Seljak ih prijazno uvede u kuću, dade im pedeset Kuna i obeća, da će porodicama pogorjelaca poslati još i građe za gradnju novih kuća.

Molitelji su bili iznenađeni njegovom podatljivosti, pa mu reknu, što su malo prije o njemu mislili. Seljak im na to reče: »Upravo zato, što čuvam svoje stvari i što štedim, dao mi je Bog svega dosta, pa mogu i siromasima pomagati. Da ne pazim na svoje stvari i da ne štedim, ne bih eto mogao ni vama ništa dati.«

Seljaci se lijepo zahvale i veselo odu dalje.

---

[1] Kućica za psa

Lišće pada...

Došla nam je tiha jesen,
Puna sjetnog mira,
Kada vjetrić hladnim daškom
Svelo lišće dira...

Ono pada... Nečujno ga
Nestaje sa granja
Tlima stere sag od zlatnog
I rumenog tkanja...

Dani lijepi sagom ovim
Hrle u daljine,
A za njima i posljednje
Cvijeće s tuge gine...

Grijeh djeda Ivana

Jednog ranog jutra zastane ispred gvozdenih rajskih vrata jedna duša: djed Ivan, starješina iz sela Raževa. Izvadi iza pojasa lulu i tiho zakuca. Otvoriše se teška rajska vrata, i iznutra se pomoli glava ključara svetoga Petra. O pojasu mu je visio veliki ključ.

»Tko kuca?«

»Ja, djed Ivan, seljak i starješina iz sela Raževa.«

»Zašto si došao?«

»Zato, što sam pravednik. Završene su moje godine na zemlji. Dodijalo mi upravljati selom i ljudima činiti dobro. Došao sam, da se odmaram pod kojim rajskim drvetom i da se naslađujem rajskim ljepotama.«

Sveti Petar skide vagu, što je visjela o čavlu pred rajskim vratima.

»Odmah ćemo vidjeti, djede Ivane. Kazuj pravo svoja dobra djela, a vaga će točno pokazati. Na lijevu stranu vage metnut ćemo tvoj grijeh. Evo ga: jedna mala kapljica. A desno ti naslaži sva dobra djela, koja si za života učinio. Ako pretegne dobro, onda ćeš u raj, djede Ivane!«

Djed Ivan se počeše iza uha i počne redati.

»Najprije, sveti Petre, mećem bunar na kraju sela. Od njega je ljepše samo zdravlje. Voda je bistra kao suza. Cijelo selo dolazi na nj po vodu.«

»Malo je«, reče sveti Petar.

»Ako je ovo malo, dodat ćemo veliki kameni most preko rijeke Jantre. Jesi li, Božji ključaru, prelazio preko njega? Da vidiš, što je visok! Hvata te nesvjestica, kada pogledaš dolje. Tisuću sam dukata potrošio za njega. Zar je to malo?«

»Lak je, djede Ivane, tvoj grijeh je mnogo teži.«

»Zar je tako? zamisli se djed Ivan. »Onda stavimo na vagu i novu školu. Znaš li je? Pogledaj kroz oblake. Što je lijepa! Vidiš li je? Eno, bijeli se usred sela. Sedam sam je godina gradio. Mnogo sam noći probdio zbog nje, ali ne žalim. Sve što sam činio, činio sam sebi za dušu.«

Sveti Petar podigne vagu i desna strana odskoči visoko gore, a lijeva, na kojoj je bio grijeh, pade do zemlje.

Djed je Ivan uplašeno pogledao Božjega ključara i nije ništa razumio.

»Kaži, koliki je moj grijeh?«

»Težak«.

»Zar može jedna mala kapljica biti teža od bunara, mosta i škole?«

»Može djede Ivane«, reče sveti Petar,« jer je grijeh mnogo teži«.

»Onda mi kaži taj grijeh, da ga čujem!«

Sveti Petar poče: »Sjećaš li se dana, kad si dovršio kameni most? Iz devet je sela svijet nagrnuo u selo Raževo, da vidi veliki most i da se proveseli. Koliko se vina tada prolilo. A ispred mosta, u prahu, ispružene ruke, sjedio je neki gladni slijepac, sa crnom ispucanom rukom. Njegove su usne nešto šaputale. ali se riječi nisu čule. Kada si kraj njega prolazio i vidio njegovu ispruženu ruku, nisi se mašio pojasa, da potražiš kesu s novcem, nego si se sagnuo, sa zemlje podigao jedan kamičak i rekao: »Na, evo ti, ja od njega napravih cijeli most!« Slijepac je opipao kamenčić i ne reče ništa. Samo mu je iz desnog oka polako potekla i zablistala jedna bistra suza. Tu sam suzu, evo, metnuo na lijevu stranu vage. Vidiš li je?«

Djed Ivan sagne glavu, okrene se i pođe, da okaje svoj grijeh.

Pred Bogom ćemo biti svi jednaki

(Sljepačka)

Ne znaju se kraljevi,
Ne poznaju carevi,
Ne nište se potrebni,
Ne ponose bogati,

Kad dođemo na sudu,
Gdi[1] će Gospod suditi
Svim pravednim i grješnim.

Narodne poslovice

Mimo Boga ništa.
Mirno srce Boga moli, a nemirno suze roni.

Najljepši darovi

U gori je jela nesječena,
Pod jelom je voda netočena,
Točila je Ane neprošena.
Gledala je lipog Ive majka,
Govorila lipog Ive majka:
»Ne čin' čina, Anice djevojko!
Ne čin' čina, ne mami mi sina!
U mog sina puno roda ima,
Puno roda, a sve su gospoda,
A ti mlada bijela ruha nemaš.«
Govorila Anica djevojka:
»Bora tebi, lipog Ive majko,
Imaš li ti stotinu svatova,
A ja imam stotinu marama.
Starom svatu i vjenčanom kumu,
Njima imam svilene košulje.
Tebi nosim, svekrvice moja,
Bistru pamet i bijele ruke;
Ivi nosim, svekrvice moja,
Ivi nosim prebijelo lice.«

Narodna iz Kreševa u Bosni

[1] *Gdje*

Narodne poslovice

Zlo godište roda ište, a nevolja prijatelja.
Dobar nije, tko dobro besjedi, nego tko dobro radi.
Da nije sirota na svijetu, ne bi ni sunce grijalo.

Svatovske

Narodne iz Slavonije

Djevojka dvori kuma

Kuma dvori gizdava djevojka,
Kuma dvori, u sunašce gleda
Pa govori jarkome sunašcu:
»Lakše, lakše, moje sunce žarko!
Nemoj naglo za goru zahodit,
Da još budem u majčinu dvoru,
Da još nosim vijenac djevojački!«

Na odlasku

Sunce je na zapadu, hoće da zađe,
Neda je na pohodu, hoće da pođe.
Bratac joj Teja pred konjima stoji,
Desnicom rukom za uzde drži,
A lijevom rukom na sunce maše:
»Lako, polako, sunašce žarko,
Dok seja Neda iz dvora pođe,
Iz dvora pođe, u drugi dođe!«

Zdravica

iz Dalmatinske Zagore

Pomozi Bog, kumovi i sva gospoda svatovi!

Evo je došao naš mili kum i odabrani i uzvani; i od Boga poslani u ovaj dom i pod ovaj krov, i nazvao je:

— Pomozi Bog. Donio nam je kruha i vina, dao nam Bog zdravlja i mira! Na konjima donio, u kolima odvozio; širokim putem dolazio, a još širim odlazio.

Bog mu dao vilaste volove, zlatoroge ovnove; ćuraste praščiće, bradate jarčiće; vrane konje za bijele groše i žute dukate. Pak se time ponosio, kano sokol svojom visinom, i zec svojom brzinom, a lija svojom repinom i vidra svojom mudrinom, i junak u ravnom polju na vranu konju. Bog mu dao ravno polje, oštro gvožđe, jake vole, nauke težake, da on ore dugo polje i sije pšenicu bjelicu. Oko nje se sveti Petar pošljakao i kišicom poškrapao; pak on Boga moli, da pšenica rodi. Po dnu busata, po sredini pernata, po vrhu klasata. Bili klasi koliki đaci, a snopovi kolik stogovi.

Sada smo se Bogu pomolili i kruh prelomili na četiri četvrtine i osam komada. Svakomu svatu po jedan komad, a meni dva, da mi nije ža. Na i tebi domaćine, pak rastegni i razvuci, dok je u ruci, pak pred nas dosta kruha, mesa i vina dovuci.

Metni kumu buraču u torbu, niti njemu bilo prvo i niti posljednje, već njemu bilo sretno i berićetno.

Dakle, kumovi, svatovi i ostala gospoda, ako je ovo i vino, svaka vam se sreća okolo kuće vila, ako li je rakija žeženica, dao Bog, da vam se rađala djeca, a i proja i pšenica.

Ja ne znam ni više ni bolje. Tko zna više, rodile mu višnje; tko zna bolje, rodilo mu polje.

Nego svi zdravi i ja s vami!

Narodne poslovice

Kakav gost, onakva mu čast.
Kako komu nazdraviš, onako će ti odzdraviti.
Gosti se po haljini dočekuju, a po vladanju ispraćuju.

Za Badnjak

Majka je jutros izvadila iz stare ukrašene škrinje punu šaku badema i smokava i iznenadila nas njima. Čim smo čuli u njezinim rukama šum badema, poskakali smo iz kreveta, ali tek kad smo se umili, dobili smo ih svaki nekoliko komada.

Nedjelja je pred Božić. Otac će sutra u šumu, da nasiječe drva, a izabrat će i stari »panj«, što će na Badnjak tako sve-

čano praskati na našim ognjištima! Kuća se čisti, pod se mete i pere. Doći će župnik, da blagoslovi domove. Stari i prijazni »don Karlo«, kome su svi stariji ljudi kumovi, a svi mlađi kumčad. Treba i njega počastiti. On će donijeti u kuću blagoslov i tamjana.

Kuća je puna suhog mesa i svakog blagoslova Božjeg. Majka će ispeći bijeli, sasvim bijeli kruh, a i »fritule« (uštipke), kojima smo se mi djeca tako radovali! I škrinje se premještaju. Sve mora biti lijepo, uredno, svečano! Za koji dan je Badnjak ili kako smo ga mi nazivali: Vilija Božja! Toga dana svi ćemo zajedno sjediti za stolom: i mi djeca i odrasli. Svoje drvene zdjelice zamijenit ćemo lijepim, novim tanjurima ukrašenim različnim slikama, a drvene kašike novim žlicama. Stol će biti prostrt bijelim stolnjakom od domaćeg platna ukrašenim sa strane resama! Na prozorima će gorjeti u limenoj posudici, »burici« zvanoj, napunjenoj posijama, mnogo svijeća! Pod stolom će stajati lopatica s tamjanom, čiji će se ugodan miris širiti po kući i opajati nas. Na ognjištu gorjet će ogroman panj. Majka će na stol donijeti juhu od »slanca«, zatim zelje, pa ribe ili bakalar, sve posno, a tako ukusno! Drvenu bukaru zamijenila je nova lijepa »bukatela« puna crnog vina!

Svi ćemo izmoliti molitvu i zatim blagovati, a poslije toga sjest ćemo kraj ognjišta, grijati se kraj starog panja, koji je od svakog jela ponešto dobio i radovati se iskricama, koje visoko prema »komoštrama« odskaču, a zatim ćemo svi napeto čekati, kad će otac odapeti prvi hitac iz puške kroz prozor, da onda redom kroz čitavo selo odjeknu hitci iz drugih kuća. »U se vrime godišća, mir se svitu navišća« odjeknut će starinska istarska božićna pjesma po svim kućicama, po svim domovima i onim bogatim i onim najsiromašnijima i dugo te svečane večeri ne ćemo zaspati. Očekujemo nešto lijepo, veliko, svečano: Božić, Bogin dan!

Mlađi se svijet kupi usred sela, pjeva, šali se. Treba da se krene na »ponoćku«. Nikom se i ne spava. I mi, mala djeca, dugo smo ostali budni i slušali gruvanje pušaka i pjevanje naših lijepih i dragih pjesama grijući se kraj tople vatre!

Pao je dubok snijeg

Svi su ljudi, i muško i žensko, po cijele dane na nogama, s drvenim lopatama u rukama, te odgrću snijeg i prave prtinu od kuća do staja, od staja do zdenaca, da se blago spašava. Dok jedni prokidavaju do staje i nahrane blago, drugi jedva dopru do zdenca, a kada blago i napoje, jedva se vrate do kuće. Kao da nijesu ni kidali.

Naučeni su ti ljudi na velike snjegove i mećave, no nitko ne pamti onoga, što je te godine bilo. Što se dogodilo ćaći Šimuncu? To sigurno niti je bilo, niti će biti, a kamoli, da bi to još tkogod i pamtio. Njegova je kuća u zavjetrini, pa mu snjegovi mnogo ne smetaju. Jest, dešavalo se, da je ujutro jedva vrata odškrinuo, pa morao najprije snijeg odbacivati, dok bi izišao van, no onoga ih jutra nije mogao ni odškrinuti, jer je snijeg sezao od zemlje pa do prvog šava na krovu. Šimunac je osjetio da je dan, iako je bila potpuna tama, pak se prekrižio, ustao i izišao iz sobe u kuću.

Kroz vidjelicu prodirao je slabi snopić danjega svijetla, koji nije mogao kuću rasvijetliti, pa ćaća stade u snijeg do polovice bosih gnjata. Napadao kroz otvorenu vidjelicu. On se malko strese od studeni i pođe prema vratima, da ih otkračuna i otvori. Nijesu se dala ni maknuti.

— »Ustajte, djeco! Zakijali smo!« — vikne on. — »Već su ručena doba, a mi još spavamo i ne možemo iz kuće!«

Po svim kutovima sobe i kuće nastade gibanje, meškoljenje i žagor. Pomače se njegova žena, probudi se deset sinova, ustadoše tri nevjeste i četiri kćeri. Djeca su mu sva od trinaest godina pa na više.

Prvi dođe Antina, momak od dvadeset i tri godine, visok kao stožina, a u leđima širok kao plast sijena.

»Zakijali, kažeš!?« reče on ćaći.

»E, zakijali, po rane moje.«

Antina poče drmati vrata, no bez koristi.

»Ja sam ti već lani rekao, da vrata treba popraviti. Što ne valja, ne valja.«

»Popraviti«, izdere se ćaća Šimunac. »Kad su bila dobra za pradjeda, dobra su i za mene.«

»Onda izađi sad van, kad su dobra. Bog je upamtio, da se vrata otvaraju iz kuće mjesto u kuću?! Tako su valjda jedina naša vrata u cijeloj Granici.«

»Nisu jedina. Ima i drugih.«

»Odleti onda, ćaća, pa pogledaj, kako oni drugi otvaraju, kad ih ovako snijeg zatrpa.«

Ćaća nije odgovarao, već je u neprilici opet kuckao po vratima, kao da ih moli, da se otvore. I ostala je družina poustajala i skupila se oko njih dvojice. Svi su stajali i razmišljali, što bi i kako bi. Jedina se najstarija nevjesta, Kaja Josetina, snašla i latila se posla. Naložila je vatru na ognjištu.

»Ti, nešo, jedina znaš, što radiš —«, reče Antina i poče nešto tražiti po budžacima.

»A mi ćemo drugi pitati tebe i nju, što bi!?« okosi se na njega ćaća Šimunac, pa opet poče opipavati vrata.

»Ne trebate, ćakane, ni pitati, nego napravite!« odgovori Antina izvlačeći ćuskiju ispod drva.

»Ne ćeš s ćuskijom snijeg odgrtati!?«

»E, moj ćaća, gdje je snijeg?! Zid ću ja ćuskijom odgrtati, da dođem do snijega.«

»E, dok sam ja živ, ne ćeš mi kuće razvaljivati!«, reče ozbiljno i zgrabi ćuskiju.

»Dobro«, odgovori mirno Antina i sjede. »Ja bih nju, ćaća, i zapalio, kad ne bi drukčije bilo moguće. Hajte, da vidim, kako ćete vi.«

Ne čekajući odgovora, on opet ustane, priđe k vratima, nagne se plećima na njih i porine ih svom snagom.

»Tvrd je snijeg. Namet«, reče on i otpuhne. »Držite, koji imate gdje, i upirite.«

»A što onda?«, upita ćaća s nekim pouzdanjem.

»Ho, ruk!«, poče Antina zapovijedati, a Joseta i Vranja, njegova starija braća, upriješe uza nj. Vrata su se teško pomicala, ali su se pomakla toliko, da su izmakla dovratnicima. Antina dohvati ćuskiju i podmetnu je pod vrata.

»Što ćeš to?!«, skoči opet ćaća.

»Razvaliti!«, odgovori Antina smiješeći se, i odmah dodade: »Ne boj se, ne boj se, ćakane. Da si ti mene još lani poslušao, ne bi sad ovoga trebalo«.

Svom snagom podigne on vrata, te baglame[1] skočiše s kanjola,[2] a vrata malo zavagnuše ploštimice naprijed. Antina ih zavije i povuče se u kuću.

Zemlja se budi

Zemlja se budi... Na pašnjaku krave
Radosno muču. Sunce zlato baca
U kose čobanka, što vijence prave
I kite glave krava i telaca,
Dok klepke zvone i mirišu trave.

Zemlja se budi... Orači bez gunjca
Upiru snažno u ručice pluga.
Lemeši cvile. U požaru sunca
Brazda za brazdom mirisna i duga
Niče i cvjeta pod dahtanjem junca.

Zemlja se budi... U tisuću klica
Javlja se život, buja pomlađenje,
Žubore zvonki razgovori ptica.
U rosno jutro Veliko Rođenje
Putuje iznad šuma i živica.

Borba za kruh

Iz Međimurja

»Ideš?«

»Išao bih...«

»Još ne idi.« Pogledala me pogledom punim umolne molbe i nije pustila, da išta kažem. Odmah je nadodala:

»Strah me je noći. Ja se uvijek rasplačem, kad se probudim u praznoj sobi i u praznoj noći. Kako bih mogla, da

---

[1] Gvožđe, što drži vrata za dovratnik; [2] Klin, koji ulazi u to gvožđe.

ne plačem? Što ja imam od života? Mladost mi prolazi tako prazno i tako žalosno kao povorka, koja nosi umrloga na groblje.«

Balaš je bio sa mnom samo tri tjedna. Jedva smo se navikli jedno na drugo, i on je već tražio, da mu se sprema odijelo i da mu se priredi hrana za put.

»Kuda? Zašto?«

»Joža Zvonarov je u selo donio glas, da se ide na željezničku prugu. Tamo negdje daleko preko Mure gradi se željeznica. Idu. On mi je nabrajao, tko sve iz sela ide. Nabrojio je skoro polovinu mladoga muškoga sela. Svi se oni spremaju i svi će sutra u Čakovec, da sjednu u vagone i da se voze daleko, daleko onamo, gdje se gradi pruga.«

Molila sam ga, da ne ide. Mene je samu strah, i što ću sama raditi?

»Mora se. Kako ćemo živjeti?« Odrezao je on odlučno, i ponovno je zatražio, da se sve spremi.

»Rano ujutro će doći ljudi s kolima i zajedno ćemo se provesti u Čakovec. Što ću kod kuće? Volim te, ali od toga se ne živi.«

Ja znam, da on govori istinu. Ja znam, da on nema što raditi kod kuće. Zemlje imamo jedva malo više, nego će nam mrtvima biti dosta, da u nju legnemo. Plakala sam. To mi je jedino još ostalo slobodno. Mi smijemo plakati, kad god nam je u srcu teško i kad nas nitko — ne vidi.

Plakala sam i nisam ga više ni jednom riječi molila, da ne ide. Znam, da mora ići. Spremila sam mu odijelo, hrane, što je imao i što sam u kući našla. Proplakala sam noć. Ono mi je bila prva proplakana noć.

Otišao je. Došli su jutrom ljudi na kolima. Uzeli su i mog Balaša. Sjeo je na zadnje sjedalo licem okrenut prema kući. Gledao me je i mahao rukom i šeširom, sve dok se kola i konji ne izgubiše na ravni, u dimu prašine.

Odoše.

Ukočena, skamenjena stojim na mjestu i gledam niz ravan, preko koje vijori oblak prašine, ždere kola i ljude, a propušta samo njihovu pjesmu:

»Protuletje nam dohaja,
ves svet mu se veseli,

Kad spod grma fijolica
svu glavicu vun drži...«

Odlaze oni tako s našom pjesmom i našom nevoljom. I kud god idu, od toga dvoga se ne rastaju.

Danas ću ostaviti grad

Danas ću ostavit grad,
Poći na putove meke,
Tamo, gdje rose cvat
Blista na grani smreke.

Tamo jutro miriše
I ptica češlja krila,
List svaki žudno diše,
Trava sja kao svila.

Pa ću zemlju poljubit,
Za sve joj reći: hvala,
Opet sam danas sretna,
Ko kad sam bila mala.

Bajram žrtava

(Uspomene Bošnjaka)

»I tako, sjećam se dobro naših Bajrama. Sve bi nas maja, lako joj duši bilo, izmila ranom zorom, iščešljala naše svilene kose, obukla nam muškima čakširice i fermene[1], a djevojkama dimije i ječerme[2] preko svilača košulja. Ali meni su u pameti bolje ostali Kurban-Bajrami od ramazanskih. Najviše radi kurbana[3]. Kad bi otac, duši mu raj bio naselje, izveo najprije svoga vitorogog ovna, a Mušan Trbonja ga povalio i sputao mu noge, da se ne koprca, mi bismo se izmakli i iz daljega gledali, kako očev svijetao nož ljeska na ranom suncu, što se kroz granje proveralo do naših svilenih

[1] prsluk od crna sukna, koji se ne zakopčava; [2] vrsti prsluka; [3] ovan određen za žrtvu.

i čohanih oprava. Pa bi se onda sagnuo nad ovna i u nama se, makar da smo se istom vidjeli iznad zemlje, srce steglo i na čas življe udaralo, kad bi otac spominjao pun vjere Božje Ime i Veličinu. Mi bismo se šaptavali: »Sad ovan vidi zlatan nož pred očima.«

Ja sam tada išao u mekteb[4] i znao sam, da je to žrtva, da je to uspomena na čas, kad je Bog poslao Ibrahimu ovna, da ga žrtvuje mjesto sina Ishaka. I ovan je bio žrtva za život i slobodu čovjeka.

Pa bi onda otac poklao ovnove materine i naše, za svako dijete po jednoga, i mi bismo jedva čekali, kad će se ovnovi sadrijeti, da svako od nas dobije desni bubreg od svog ovna, da ga onda pržimo na uglju.

I eto, što je bilo za udaju, udade se, što za ženidbu, oženi se, stari pomriješe, a ja ostadoh sam. Sam samcat, kao jedna grana na okljaštrenu dubu. A sa sobom sam to htio.

Vidiš, ja sam sa sobom htio, da budem kurban, žrtva. Odbacio sam svoj mir, odbacio sam tišinu porodičnoga gnijezda, žrtvovao sam one lijepe osjećaje, koje čovjek ima, kad vidi rast i razvijanje svojega potomstva pod svojom paskom, žrtvovao sam mogućnost osnutka jedne porodice radi one velike naše porodice, radi ovoga svijeta, što kroz njegove žile teče krv, kao što je moja.

Tko je imao srce, zaboljelo ga je, kad je vidio, kud nas struja nosi. Ti vidiš, u većoj rijeci na mnogo mjesta se voda uzvraća. Ide u protivnom smjeru od matice. I mi smo bili takovi. Teklo je vrijeme, a mi smo se uporno držali na onome, gdje smo i prije bili, i što više htjeli i išli u protivnom smjeru. Pa se našlo među nama ljudi, koji su osjetili potrebu novoga. I pošli smo, hrabro. Stari je svijet vidio u nama svoje izrode. A mi smo radili nesebično i s oduševljenjem.

Radio sam i utjecao sam i na rad drugih. Priređivali smo prvu našu zabavu, da dokažemo da i mi nešto možemo. I sve smo to radili zbog ove naše sirotinje, naše mladeži, naših đaka, od kojih smo mislili stvoriti bolje ljude. Sve prve plemićke porodice, oni naši dobri Bošnjani, zauzeli se, trudili se,

[4] škola

mučili se, da to uspije. Sve je bilo za našu novu omladinu, koja nije bila iz plemićkih redova, i nitko nije žalio, što ostaje u općem poslu, mimo svoj, na desetke sati.

A za taj rad, za pridizanje, za buđenje svijeta, treba da čovjek bude slobodan, neoženjen.

— Možda se ja sada ne bih skitao po tuđem svijetu na ovaj naš veliki Bajram, Bajram žrtava, nego bih išao od prijatelja do prijatelja, dolazili bi oni meni u pohode i ja bih prvo njegovo jutro klao kurbane sebi i svojoj djeci, dok bi sunce svojim zlatom izmivalo njihove glave.

Ramazanska večer*

Suton se spušta mirisav ko smilje
I siplje zemljom svoje tužne čare.
Gle, mujezini[1] već pale kandilje[2],
I svijet ostavlja trge i pazare,
A suton pada mirisav ko smilje...

Pobožni ljudi za soframa[3] sjede,
Molitve usne šapuću im tiho;
Radosnim okom u satove glede,
Bljedilom svetim post im lice svio,
Al oni veselo za soframa sjede.

Na polju suton sve to više pada,
I sve su stvari u duboku muku...
Čekaju ljudi, kad će top sa grada
Navijestiti iftar[4] u plamenom zvuku.
A vani suton sve to više pada.

Svjetlost noseć psalam vrh usana,
Iskren i mio kao Božje riječi,

* ramazan je muslimanski post (traje 30 dana); [1] mujezin u muslimana zove s tornja džamije pet puta dnevno na molitvu vjernike; [2] kandilje su kandila, svijećnjaci; [3] sofra je mali, niski stolić za sjedenje u kući muslimana; [4] ifar je vrijeme navečer, kad se iza posta smije već jesti;

I zadnji disaj umrloga dana
U njem plače, uzdiše i ječi.
Anđelu drhti psalam vrh usana.

A ezani[5] ga mujezinski prate,
I zvek posuđa s iftarskih sofara.
A krila mu zvijezde svojim trakom zlate,
I plam kandilja vitih sa munara[6],
I tople molitve pobožno ga prate.

Suton je pao mirisan ko smilje,
I siplje zemljom svoje tužne čare,
Grleć krilom drhtave kandilje.
Svijet opet puni trge i pazare,
A suton miriši kao gorsko smilje.

Uz radosnu zvonjavu uskrsnih zvona uskrsnula je Nezavisna Država Hrvatska

I.

Bilo je to početkom ljeta Gospodnjeg 1941. Prve zrake toploga proljetnog sunca počeše pozlaćivati sivosmeđu površinu zemlje, koja se budila od zimskoga sna. Priroda se budila na nov život. Poljsko je cvijeće sramežljivo provirivalo svojim glavicama, a ptice se javljahu u lugovima i šumama svojim radosnim cvrkutom.

Priroda se budila na nov život.

A ljudi?

Ljudi bijahu nekako potišteni. Hrvatskom je zavladala neka neobična tišina. Šutnja je bila veoma neugodna. Svi su

[5] ezani — glasovi, molitve; [6] munara je minaret, t. j. vitki toranj na džamiji.

osjećali, da se nešto sprema. Svi su očekivali nešto veliko, značajno i neobično, ali su svi šutjeli.

I tada najednom pronio se glas: »Rat!«

»Rat!« javljale su brzojavne i brzoglasne žice.

»Rat!« kao da su tužno cvrkutale ptice.

»Rat!« kao da se razabiralo iz šuštanja drveća.

Da, nastao je rat. Ali začudo, ljudi, kojih se ta strašna i kratka riječ od tri slova najviše ticala, kao da su na nju bili pripravni. Hrvati su tu riječ prihvaćali kao nešto samo sobom razumljivo, kao nešto, što su već dugo godina očekivali i čemu su se nadali.

Kako to? Pa zar se u ratu ne gine, zar se u ratu ne umire, zar rat ne znači smrt, zator i uništenje?«

Znači. Rat znači smrt. Rat znači i pogibiju. Rat znači i umiranje. Ali...

Ali kad jednom narodu ne preostaje drugi izlaz, nego da oružjem u ruci izvojšti svoja prava na slobodu i pravedan život, onda za nj rat ne znači zator, umiranje i pogibanje, nego jedini način i jedino sredstvo, da osigura sebi pravedno mjesto među ostalim narodima.

Hrvatskom su narodu dvadeset godina govorili slatke riječi, kada su god trebali njegovu pomoć, a otrovom su trovali njegov narodni život, kad je neprijatelj bio otklonjen s kućnog praga. Hrvatski narod su mnogo puta varali, mnogo puta su ga i prevarili, ali hrvatski je narod čekao svoj čas...

I taj je čas došao...

II.

Teče mutna Drava, kovitlaju se u njoj valovi, žuti je pijesak na njenoj obali, zeleni se trava u daljini, tamni se šuma...

A ptice, prave ptice lete preko mutne rijeke.

Srbijanski časnici i dočasnici najednom izdaju zapovijedi: »Neprijatelj na vidiku! Tisuću metara! Pali!«

Što je to?

Ništa. Mir. Tišina. Tajac.

Ni jedna puška nije opalila. Hrvatski vojnici gledaju izazovno, ali odlučno nametnute im vojne zapovjednike. Zapovjednici ponoviše zapovijedi. Ništa. Opet tišina. Jedan od zapovjednika izvadi samokres i uperi ga na jednog vojnika s povikom: »Pucaj u neprijatelja, ili ću te sravniti sa zemljom!«

»Ruke u vis!« poviče netko iza njega. On se okrene. Stajao je opkoljen hrvatskim vojnicima. Oni mu zapovjediše, da preda samokres. Časnik se htio oduprijeti, ali uzalud. Ogledao se uokolo. Ista slika; svi su zapovjednici predavali oružje. Časnici i dočasnici čudom su gledali, što se to oko njih zbiva. Čudili su se gledajući, kako ti obični vojnici, »geaci« (prostaci), kako su ih oni uvijek nazivali, lijepo izdaju zapovijedi. Čudili su se, zbog čega su hrvatski vojnici uperili puške u njih, u srpske zapovjednike, a ne u neprijatelja. Jedan im je vojnik odgovorio: »Naši neprijatelji nisu Nijemci. Oni su oduvijek bili i ostali naši prijatelji. Naši ste neprijatelji vi, Srbi!«

Srbijanski su se časnici prestali čuditi savršenom redu, kojim su ih obični hrvatski vojnici razoružavali i odvodili na sigurna mjesta, jer su napokon i oni uvidjeli, da je živa narodna svijest ona najjača sila, koja pokreće ljude u takvim časovima.

Jedna je pukovnija jugoslavenske vojske razoružala svoje zapovjednike... Ali to nije bila samo jedna pukovnija. To je bila prva pukovnija. Ostale su slijedile jedna za drugom...

Preko Drave dolazili su mladići u sivim odorama... Bili su to prijateljski njemački vojnici. Hrvatski su ih vojnici dočekali. Dočekali su ih kao svoje stare znance i prijatelje. Srbijanska je vojska bila razbijena, Jugoslavija se raspala. Srbije je nestalo, a dotle zasužnjena Hrvatska preko noći je uskrsnula.

U Hrvatsku je došao njezin Vođa, njezin spasitelj i neustrašivi borac za njezinu slobodu, došao je Poglavnik

Dr. ANTE PAVELIĆ.

III.

Osvanuo je Uskrs...

Osvanuo je bijeli, sunčani dan Uskrsnuća. Hrvatska je bila sva u zastavama, hrvatskom grudom odjekivale su pjesme radosnice i zahvalnice Svevišnjemu, koji nam je dao, da dočekamo taj veliki i nezaboravni dan u svojoj samostalnoj, uskrsnuloj Nezavisnoj Državi Hrvatskoj. U Hrvatskoj je ponovno zavladala sveta hrvatska narodna sloboda. Hrvat je ponovno postao slobodan.

»Sloboda!« javljale su brzojavne i brzoglasne žice.

»Sloboda!« kao da su ptice radosno cvrkutale.

»Sloboda!« kao da se razabiralo iz šuštanja drveća.

Da, sloboda, hrvatskom je narodu svanula sloboda, velika, sveta i uzvišena narodna sloboda. Došla je sloboda nakon velikih narodnih junaštva, nakon mnogobrojnih žrtava, nakon neizmjernih patnja i stradanja. Došla je kao plava jutarnja zora, kao miris proljetnog cvijeća, kao zlatnožuta zraka toploga sunca...

Nanovo je uskrsnula slobodna Nezavisna Država Hrvatska.

Hrvatski je narod doživio svoju slobodu

Hrvatski je narod doživio svoje veliko i slavno uskrsnuće. Nu svatko znade, da to uskrsnuće nije došlo preko noći. Bio je dugi niz desetljeća, a i stoljeća, priprava za to hrvatsko narodno i državno uskrsnuće. Kroz vjekove u vremenu ropstva, u vremenu okrnjene slobode, hrvatski je narod davao iz svoje sredine sinove, koji su bili preteče, koji su kroz sav svoj život radili i borili se za ono, što mi danas imamo. Nu napose u posljednjih 20 godina hrvatski je narod dao iz sebe borce, dao iz sebe sinove, koji su pripravljali i zadnje putove, koji su učinili zadnje čine, zadnja djela za potpuno oslobođenje hrvatskog naroda.

POGLAVNIK DR ANTE PAVELIĆ

Zavjet

Ne ljubit tebe, mučenički dome,
Za tebe ne dat goli život svoj,
Kako bih mogo[1], kada na tlu tvome
S mlijekom majke duh usisah tvoj?

Da, ljubim tebe, al' ljubavi sila,
Ne da mi gledat, da robuješ ti;
Već sjeća me, da i u mojih žilah[2]
Prevruća krvca za osvetom vri.

Pa makar pao — za te past ću milu,
Slobodno mrijet ću, ne ko crni rob.
A ti tad, majko, u slobodnom krilu
Dati ćeš sinku poginulom grob.

Al' kad se narod na osvetu sjati,
I ja ko sinak ustati ću tvoj,
Pa s milim Bogom i s dragim Hrvati
U osvetnički pohrlit ću boj.

Naša vjera je pobijedila

Braćo Ustaše! Mi smo se 10, 12 godina spremali. Spremali smo sve, što je bilo potrebno za veliki čin oslobođenja. Nu ja sam svijestan, da je u našoj pripremi jednu od najvećih uloga igrala naša svijest i naša vjera. NAŠA VJERA JE POBIJEDILA. Braćo Ustaše! I došao je čas, u koga smo svi vjerovali. Ispunile su se naše nade, unatoč tome, što su neprijatelji sva sredstva, koja se samo mogu zamisliti, protiv našeg rada i uspjeha bili upotrijebili.

POGLAVNIK DR ANTE PAVELIĆ

[1] mogao; [2] žilama.

Tu, tu... to je ona prava!

»Velebite, lijepa goro naša...«

U ranu zoru, još je svijet spavao, a uz točila Velebita uspjevala se mala Došenova, da je sve stala jeka velebitskih uvala:

Velebite, lijepa goro naša,
Ti si kuća 'rvatskih Ustaša.

Išla je Mara tako do navrh Velebita, gdje joj je djed Ante čuvao blago. Morala je zamijeniti djeda, dok djed glasa. Izbori 5. svibnja 1935.

Dođe Mara pred kolibu, pozdravlja djeda, koji je ležao tik kolibe pod bukvom, naslonjen s glavom na panj mjesto jastuka:

»Valjen Isus, dide!«

»Uvik valjen, dite moje!«

»Dide«, nastavi Mara, »mene j' posla ćaća, da tebe danas zaminim kod blaga, ako oćeš ići glasati?«

»Za koga, râno moja?«

»Za 'rvate, dide, — za koga drugoga?!«

»A je li to sigurno, da ne lupnem badava u Brušane?«

»Ćaća je tako reka', a ti kako znaš.«

»Dobro, ćerce moja. Samo mi dobro pripazi na blago; čuvaj koliko od vuka da ne uide, toliko i od vla', da ne ukrade. Mile leži s onu stranu tora, pa se s njime dogovori; neka un goni na jednu stranu goveda, janjce i jarad u naručak, a ti na drugu koze i ovce. Kad naručate, jarad i janjci mogu plandovati u kočaku, a goveda, koze i ovce ovod' ispod bukava i jela.«

»Dobro, dide...«

»Zbogom, râno!«

»Poša' zbogom!«

Išao je stari Antina niz velebitske drage, i ako je njemu osamdeseta; skakao je s kamena na kamen, kao kakav mladić od dvadeset godina. Nije ni starac mučao! Zatrubio je kao stara vučina:

Oj... što porodi Lika i Krbava,
To ne plaši košulja krvava...

Čim je stari Antina sišao u Brušane, svrnuo se u kuću, da vidi, šta mu radi sin i snaha.

Snaha je opazila sváka, gdje ide kući, pa je istrčala pred njega na vrata.

»Valjen Bog, snašo!«

»Uvik, ćaća!«, odgovori potišteno snaha.

»Što je tebi, snašo?«, zapitao je starac.

»Ma Poldu otirali žandari!«, nastavi žena u brizi.

»A kada?«

»Još jutros, prije sunca.«

»Za koga vraga?«, stari će povišenim glasom.

»Ja točno ne znam. Samo sam čula, kad su ga jutros pitali: »el čuvar 'rvatske liste?«

»Pa e li?«, stari će snahi.

»Un mi o tome nije ništa reka'«, nastavi snaha, »al znam da su neki lipo iz Zagreba dolazili k njemu radi toga... A e li ćaća, more li un zato odgovarati?«

»Odlazi bolan, što će odgovarati? Ako ga zatvori misec dana, to nije ništa, samo da ne zabrani 'rvatske liste!?«

»Vragu i lista! Uvik bacate kuglice u unu kesu. Budite ednom ljudi, udrite na klatež s pravim kuglama, da znate zašto idete u zatvor. Evo Poldu sad otiraše žandari, pa će ga izlandrati ka' vraga. A zašto?«

»Zato što i sto drugi'!... Evo Polde je Šuper dobije batina ka' kiše i dvadeset godina zatvora, zapalili mu kuću i sve, pa je ope' osta' živ i ne tuži se...«

»Est! Al un barem zna zašto: un je njima ljudski podjarije, kad i' je zaključa' u kasarnu, pa je zapalije, a k tome još unu bumbu metnije, pa im počela pivati, nu, da im je svima bilo misliti, i ovim ovdi i onim u Beogradu! ...Imali su vražjeg posla ka' na vlaškoj crkvi... Aho! — zagleda se snaha kroz vrata, »gle, tata eno i' vode Ivana Zekanova«, pokazuje rukom kroz vrata, »eto i' ope' amo! ... sigurno će i tebe zatvoriti!?...«

Stari se brzo snađe, skinu haljinu s leđa, prostre pokraj vatre i pripeče krsti.

Još se stari nije, tako reći, dobro ni smjestio, a žandari na vrata: »Ej, gazdarice! Mi opet k vama, tko je došao jutros k vama?«

»Svekar. Obolio j', pa je doša' iz planine kući.«

»A, gdje vam je?«, pita drugi žandar.

»to ga vidite pokraj vatre, gdje j' zapeka krsti.«

Stari je ležao kao panj i šutio; napravio se kao da ih ne vidi, a ni žandari njega nisu vidjeli, dok im nije snaha pokazala.

»Stari, 'oćeš li glasati?«, nastavi žandar.

Stari Antina muči, kao da se to njega i ne tiče.

»Un je gluh«, nastavi snaha, »recite jače!«

»Stari, jesi li ti došao glasati?«, jače će žandar.

»'El ja, gospodine?«, lukavo će stari.

»Pitamo: jeste li došli glasati?«, razdere se žandar.

»A za koga?«, prokašlja se stari. »Ja vam o tome ne znam ništa... A nikoga i ne poznam!«

»Ne boj se stari, tamo će ti već kazati«, dodade drugi žandar, gurajući prvoga laktom i govoreći mu: »Ovoga treba odvesti na biralište; on će glasati gdje mu reku, a znaš, gdje će mu predsjednik reći — za Jeftića«.

»Boga mi pametno!«, dodade drugi žandar, Crnogorac.

»Hajde stari, pa ćemo skupa do birališta!«, nastavi jedan žandar.

»Nisam ja, gospodo, kadar ići.«

»Mi ćemo te odvesti«, rekoše žandari zajedno i priđoše k starom Antini, digoše ga i onako ispod ruku, odvedoše na biralište.

Glasalo se u školi; škola daleko oko tri kilometra, a stari Antina pada u nesvijest, ne će se starom ići. — »Nema 'rvatske liste«, misli starac, »ko će za vraga glasati?«

Dovedoše staroga pred školu. Vidi stari — uzeo vrag šalu, nema ništa, priđe glasati. Gleda stari oko sebe, nigdje poštena čovjeka: sve veći lopov od lopova. Mislio stari:

»Baš ja moram sam od čitavog sela tu biti i za vraga glasati. Ma ne ću, pa me obisilo, naživio sam se, osamdeset je tu: ne ću glasati, ako nema 'rvatske liste!«

Uđoše u školu pred glasačko povjereništvo.

Predsjednik birališta, neki vlah, propali činovnik, po glavnom zanimanju četnik, pita staroga:

»Slušaj, stari bre, kako se ti zoveš?«

»Ante Došen, kuće broj 82«, otresito će stari.

»Koliko ti je godina?«, nastavi predsjednik.

»Osamdeseta!«

»Piši«, predsjednik će pisaru, »Antina Došen kuće broj 82 glasa za listu Bogoljuba Jefti...«

»Stani!«, izdere se Antina, ogledajući se oko sebe.

»Šta ćeš stari«, predsjednik će, »nego glasaj za ovu veliku Jeftićevu listu!«

»A čija je ta mala?«, nadviri se stari Antina nad stol i pita.

»Ovo ti je«, uze predsjednik jednu listu sa stola, »nekog Srbina Maksimovića«.

»Ne, ne ta, nego una'«, upre stari prstom u jednu listu na stolu i jadan misli: možda je uno 'rvatska.

»Ma to ti je nekog Mačeka«, predsjednik će.

»A što je taj Maček?«, zapita stari Antina.

»Niko i ništa!... To ti je neki antidržavni elemenat...«

»Tu!... Tu!... Tu!...«, prekide stari predsjednika.

»Bog s tobom, stari!« prekide ga predsjednik. »...Kako tu, za ovu ti veliku glasaj. Ovo ti je ova velika lista onog dičnog Jeftića. Znaš, to ti je onaj Jeftić, na čijim je rukama izdahnuo naš neumrli, viteški i hrabri kralj Aleksandar. On je njemu reko: »Čuvajte Jugoslaviju«, pa zato glasaj za ovu veliku listu. Jer ako glasaš za ovu veliku Jeftićevu listu — glasaš za Jugoslaviju, a ako glasaš za ovu malu Mačekovu listu — glasaš za Janka Pustu i dra Pavelića...«

»Aha!... Aha!...«, vikao je zbunjeno stari Antina. ...»Tu!... Tu!... To je ona prava! Samo za tu dajem glas!«

Narodne poslovice

Prav se smije, a kriv se krije.
Ne prolazi zlo djelo bez kazni.
Ne čini zla, pa te ne će zlo snaći.
Bog je spor, ali dostižan.
Bog nikomu dužan ne ostaje.
Oprosti, pa će ti biti oprošteno.
Uvrede valja bilježiti u pijesak, a dobročinstva u kamen stanac.

Ustašo moj!

Djetinjim plačem doline ječe,
Starački vapaj do neba siže,
Žene i ljudi trunu u krvi,
Vapaj i muka mrtve već diže —
Ustašo moj, ustašo moj —
Čekaju dolazak tvoj!

Hrvatske zemlje strepnjama strepe,
Hrvatske gore tiho romore,
Hrvatska srca susprežu snagu,
Hrvatske r'jeke tiše žubore —
Čekaju dolazak tvoj —
Ustašo moj, ustašo moj!

Dušmanin gazi majčicu tvoju,
Pljuje oltare, grobove skvrne,
Sestrica tvoja za tobom vapi,
Ljuba te tvoja — Hrvatska zove, —
Ustašo moj, ustašo moj —
Čekaju dolazak tvoj!

Hrvatski je narod hrabar vojnički narod

Sve grane našeg narodnog života jednako su važne. I nije među njima ni po vrsti ni po redu zadnja grana naša državna i narodna obrana. Hrvatski narod jest vojnički narod. To znade cio svijet. To je hrvatski narod kroz vjekove u svim zgodama, u svim prilikama i neprilikama na najjači način dokazao i dokazivao. Slava hrvatskog imena pronašana je svijetom kroz vjekove oružjem hrvatskih vojnika. Svaki Hrvat je vojnik i bit će i ostat će vojnik. To nam leži u prošlosti, to nam leži u našoj krvi.

POGLAVNIK DR ANTE PAVELIĆ

Mudri sultan

Veliki turski car Sulejman Veličanstveni susretne jednog petka, upravo kad je pošao u džamiju, čovjeka ružne brade, odrpana kaputa i prodrtih cipela. Ovaj se smjerno pokloni caru i drhtavim glasom upita: »Vjeruješ li ti, velemožni sultane, sve ono, što je Božji prorok Muhamed objavio?« Sultan se u prvi mah začudi tom pitanju, a onda reče: »Da, ja vjerujem sve, što je naš Pejgamer od Boga donio«. Prosjak nastavi dalje: »Bog u Kur'anu kaže, da su svi muslimani braća. Pa, gospodine brate, budi tako dobar, te podijeli sa mnom bratski svoju baštinu.« Car se na to nasmije i dade mu jedan zlatnik. Turčin stane razgledati novac s jedne i s druge strane, pa će napokon: »Dragi brate, kako to, da mene zapadne svega jedan zlatnik od nebrojenog tvog imanja. S ovim mogu hraniti svoju porodicu tek nekoliko dana. Zar je to dioba s bratom?«

»Moj brate, budi zadovoljan, jer naša je porodica velika. Kada bi sva braća svoj dio zatražila, tebe ne bi ni toliko zapalo!«

Gazda i sluga

Naš starina djed Stjepan već je davno u grobu i zemlja mu staračke kosti krije, a mi ga se još i danas sjećamo. Još i sada kanda slušamo, kako priča, kad bismo se oko vatre u šumi mi djeca pastiri okupili i na podne pekli meso. Gdje je i od koga on čuo te priče, ne znamo. Evo jedne, da se ne zaboravi.

Neki bogati gazda unajmio u službu nekoga siromaha čovjeka, da mu siječe u šumi pruće za pletenje ograde. Pogodio se za nešto novaca i za onoliko kruha i suha mesa, koliko je jednom čovjeku dosta za jedan dan.

Kad jutro osvanulo, odreže gazda onako omašan komad kruha i mesa, dade to sluzi i odvede ga u šumu na posao. Sjekao sluga pruće čitav dan, a uveče se vrati.

»Koliko si, slugo, nasjekao snopova?«, upita gazda.

»Dvadeset i pet.«

»A jesi li pojeo baš sav kruh i sve meso?«

»Nije ništa ostalo«, odgovori sluga.

Da nije toliko jeo, za to vrijeme nasjekao bi još koji snop, pomisli gazda, i slijedećega jutra, kad je sluga polazio u šumu, odreže mu kruha i mesa za jednu trećinu manje nego dan prije.

Sluga to opazi te će reći:

»E, gazda, to je manje nego jučer. Jedva će dostajati za dva obroka.«

»Šuti, slugo, nabreći[1] će«, šali se gazda.

Sluga ne odvrati ništa, već uzme ono kruha i mesa, ode u šumu kao i jučer, a uveče se vrati.

»No, koliko si danas nasjekao snopova?«, pita ga gazda.

»Petnaest«, odgovori sluga.

»Pa kako to? Jučer dvadeset i pet, a danas samo petnaest?«

»Nabreći će«, šali se sluga.

[1] nabreći će = narasti će

I gazda se nasmije, ali pomisli: »Eto, unajmio sam nekakva tvrdoglavca«, te mu slijedećega jutra odreže još manje komade.

Uzme sluga i ovoga dana nepravednu pogodbu i ode u šumu, a uveče se vrati.

»A, koliko si danas nasjekao snopova?«, zapita gazda.

»Pet«, odvraća sluga.

»To onda nije nabreklo?«, na šalu okreće gazda.

»Jest bilo nabreklo, ali se stanjilo« u šalu prihvaća sluga.

»A što se stanjilo«, tobož ne razumije gazda.

»Naša pogodba i pravda, gazda«, ravno će udariti sluga.

»Čini se, slugo, da ti mnogo jedeš« odbija gazda.

»Tko radi treba i da jede« sluga će smišljeno.

»Vidim ja, da si ti neki razumnik«, prekida ga gazda posramljen. »Nego, evo sjedni za stol, pa večeraj, a sutra na posao — prema pogodbi.«

Mudre riječi

Budite čovječni i pravedni između sebe i prema drugima. Život i imanje ljudi neka vam bude svetinja.

Bojte se onoga dana, kada ćete svi doći pred Svevišnjega i kada će se suditi po punoj pravdi za sva djela, koja je čovjek učinio.

Stanko Besposlić

Pružio se Stanko Besposliću
Potrbuške na zelenu travu
Pred kućicom, slobodicom svojom.
Runjava je prsa razgalio,
Izderanu kapu nakrivio,
Pa pušeći arnaut-duhana[1]
Podupro se laktom ispod brade,

[1] Duhan iz Albanije

Te on motri kako drugi rade.
Al govore s polja rabotnici:
»Bog t' ubio, Stanko Besposliću,
Što si lego baš pred kuću svoju,
A ne vidiš da ti s' kuća ruga?
Baš ko i ti prsa razgalila:
Ilovaču svrgla sa šepera;
Baš ko i ti kapu nakrivila:
Objesila strehu izderanu;
Pa se još i poduprla jadna,
Baš ko i ti — na dva kolca suha.
Već joj samo lulu još uvali —
Nek ti slici ništa ne pofali!«

Kakve poslove ljudi rade

Evo, prosudite, kakve poslove ljudi rade:

J e d n i   s a b i r a j u, što zemlja sama daje bez rada čovjekova; beru divlje plodove, love ribe i ubijaju divlje životinje. Sijeku šume, kopaju ugljen i druge rude (sol, zlato, željezo i t. d.).

D r u g i   p r o i z v o d e   r a d o m   n a   z e m l j i. To su poljodjelci. Oni oru, kopaju, siju i t. d., a onda tek gotovo beru. Što god oni rade, uvijek je s tim sve to više kakva-takva dobra: oni p r o i z v o d e uvijek nešto novo, što čovjeku treba za život.

T r e ć i   p r e r a đ u j u one stvari, što su prvi sabrali, a drugi radom na zemlji proizveli. Oni od gotove stvari prave drugu stvar. To su obrtnici. Oni uzmu vunu ili lan i konoplju i predu, tkaju, šivaju ili uzmu željeznu rudu i prave od nje željezo, ocal (nado, čelik), pa dalje prave motike, kose, srpove i t. d. Za taj posao treba izučiti obrt. Obrta ima mnogo, pa ih ne ću nabrajati. Ali svi obrti i sve tvornice zajedno gotovu stvar samo m i j e n j a j u; oni prave novo od onoga, što im se da.

Četvrti i peti već ne mijenjaju, nego gotove stvari samo premještaju i prenose. Trgovci samo premeću i daju gotovu robu iz ruke u ruku. Trgovcima se pridružuju različni prevozači, koji premještaju i prenose ljude i robu, a to su kočijaši, pa ljudi kod željeznica i brodova.

Šesti su napokon oni, koji »glavom rade«. To su službenici i činovnici, odvjetnici ili advokati, učitelji svake ruke, pisci i novinari.

Seljak zna, da pravi majstor može nešto izraditi za jedan sat, što on ne bi izradio za jedan dan, a možda i nikada. Majstor znade, jer je učio i vježbao se, i to dulje vremena. A kad bi se svaki poljodjelac, i to za svaku stvar, morao učiti dulje vremena, manje bi se uradilo poljskoga posla.

Vidite li sad, zašto poljodjelac rado hrani obrtnika?

Tako je i s trgovcem. Kad ne bi bilo trgovaca, morao bi obrtnik sam svoju robu prodavati. A svi trebaju one, koji »glavom rade«.

Sve su ovo prirodne stvari, ali im ipak ljudi prigovaraju, — jer ne misle.

Rad

»Diži se, upri! O rad, rad, rad«
Prolijeću glasi jutrom već ránim
Tihano kao golupčad.
Šapuće travka: — Rastem i hranim.
Ponavlja sunce: — Ja grijem, sjam,
Mravak uvjerava: — Rad sam sâm.
Vapiju stvorovi: — Star il mlad?
Opaši um il mišice svoje,
Drži se, upri! O rad, rad, rad!
Gospode, Tvoja naredba to je.

B.
LIJEPA NAŠA DOMOVINA

Rođena gruda

Sveta i draga zemlja naša! Tamne i duboke gore, svijetli proplanci, šarene livade, rosni voćnjaci, bistri potoci, plahe i mirne rijeke. Pa ono naše milo, modro i debelo Jadransko more, tajnovita i duboka jezera. Nezaboravljeni grobovi otaca i djedova naših razasutih po svoj zemlji našoj, kamenovi međaši na granicama domovine naše Hrvatske.

U zemlji je naša snaga, naša moć, naš život. Iz nje govore duše starih naših i onaj najmiliji glas, što te nježno svjetuje i puti na dobre i plemenite staze, i što te milo kara, ako u životu skreneš s puta istine i pravde, bratstva i ljubavi. Onaj nutarnji duboki glas — to je glas otaca i djedova tvojih iz davnih i pradavnih grobova.

Zemlja je snaga naša, moć naša, život naš. Zemlju svoju mi plugom oremo. U njoj bubre, klijaju, rastu i dozrijevaju plodovi, što ih ruke naše siju i sade. Ona hrani blago naše, a blago nas vunom odijeva, mlijekom poji, mesom hrani. I sve, što jedemo i pijemo, čime se odijevamo, krov nad glavom, uzglavlje pod glavom, kolijevku i grob — sve nam daje zemlja naša i rad ruku naših.

Volite, ljubite, čuvajte i branite svetu zemlju djedova svojih, tečevinu, baštinu svoju. Volite je kao oči u glavi, njegujte je kao majka što njeguje prvenca sina. Ne ostavljajte je! Ne dajte iz ruku ni komadića njezina!

Svaka njiva, svaki vinograd, svaka livada i šuma mora imati svoga poslenika, svoga čuvara. Orač i pastir prvi su potrebni, da se rod ljudski održi u životu. Oni hrane tijelo naše. Ali mi imademo i dušu. I ona treba da se hrani. Pa i

ono su radnici, što pjevaju lijepe i plemenite pjesme, što pišu mudre i korisne knjige, izrađuju pravedne zakone, što uče djecu, što nas bolesne liječe.

Svaki je rad koristan, ako je pošten, ako izvire iz ljubavi. Svi smo radnici na širokoj i prostranoj njivi našega naroda. I svima zemlja ova, djedovina naša, baština naše djece, valja da bude mila i draga. I sveta da bude! I nikada tuđin da je ne osvoji.

Stari dome!

Stari dome oca moga,
Stari dome djeda mog,
Mio mi je svaki ugo,[1]
Svaki kamen zida tvog.

Mio mi je svaki prozor,
Mio mi je kućni prag;
I na krovu dimnjak crni
Srcu mom je uvijek drag.

U tebi me majka rodi,
U tvom krilu rastem ja,
Bosilje u loncu miri,
Na ognjištu vatra sja.

Ja u tebi još ne vidjeh
Zlato, svilu ni mramor,
Al' si za me ipak ljepši
Nego što je sjajni dvor.

Stari dome oca moga,
Stari dome djeda mog,
Vazda bio čvrst ko kremen,
I dobri te čuvo Bog!

Narodne poslovice

Rođena gruda svetinja je svakoga naroda.

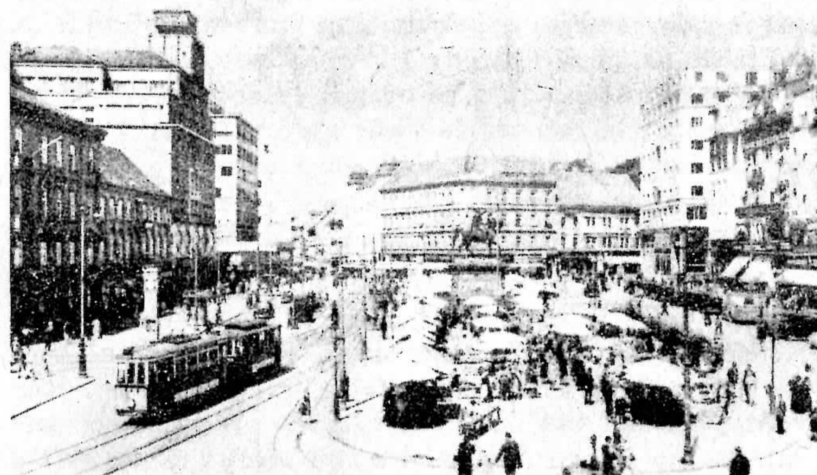
Bolje je svoju zemlju orati, nego na tuđoj novce brojati.

---

[1] Ugao

Zagreb i narod zagrebačke okolice

Da u Zagrebu nema ništa drugo, nego onaj naš narod iz zagrebačke okolice na tržnici, one različne naše nošnje, onakve lijepe bijele i crvene, kako ih je Bog stvorio, ili bolje: kako ih je hrvatska žena svojom mukom izradila, — da nema ništa drugo osim toga, Zagreb bi već po tom bio naš

Trg bana Jelačića u Zagrebu

i samo naš, samo hrvatski. Ne, toga nigdje na svijetu nema, što se može u Zagrebu vidjeti prije podne: onaj naš svijet iz zagrebačke okolice, ona naša lica i muška i ženska, onaj naš govor i razgovor — toga nema nigdje, to je naše i samo naše. I tuđinci se tome čude i rado to gledaju. Ali što je nama stalo za tuđince, koji taj naš trg gledaju kao čudo, jer toga nisu nigdje vidjeli! Nije to nama milo i drago zato, što se tome tuđinci čude, nego nam je milo i drago zato, što je naše. Nigdje na svijetu nije seljak ostao toliko svoj kao hrvatski seljak oko Zagreba: to je onaj pravi korjeniti Hrvat.

A nije u Zagrebu samo to. Istina je, Zagreb je pun »naslaganoga kamenja« t. j. pun je kuća i palača, koje nisu naše, jer im naši ljudi nisu gospodari, ima u njemu dosta novaca, koji nisu naši, — i ako su dobrim dijelom izašli iz našega džepa i naših žuljeva; ima u tom Zagrebu i dosta ljudi, koji nisu naši, jer ne samo da na nas i za nas ne misle, nego gdjekoji misle i protiv nas. Sve je to istina — ali to nije sve, što Zagreb ima. No nemojte misliti, da ću vam sada nabrajati sve ono, što je u Zagrebu hrvatsko. Ne ću, jer ne bih bio tako brzo gotov. Jedno ću vam samo kazati, i to ovo: Zagreb je jedino mjesto na svijetu, gdje ima najveći broj ljudi, koji misle na čitavi i za čitavi hrvatski narod. I ako komu dođe misao na čitavi naš narod, taj će doći u Zagreb, taj mora doći u Zagreb, jer će inače njegova misao poginuti. Eto to vam je Zagreb, i zato je on naš.

Velika župa Prigorje

Nad Zagrebom, glavnim gradom Nezavisne Države Hrvatske, diže se ponosno Zagrebačka Gora, koju i Medvednicom zovu. Svakom zagrebačkom Hrvatu radosno kuca srce, kad može sa Sljemena ili kojeg drugog pogledala obuhvatiti pogledom sva ona polja i livade, brda i doline, sela i mjesta, što se oko Medvednice šire kao pilići oko majke svoje.

Na sjeverozapad pogled nam se kupa u valovitom zelenom humlju Hrvatskog Zagorja. Tik pod gorom proviruju kućice Stubičkih Toplica, a tamo za gorskim rebrom zaklonjena zelenilom šume leži Donja Stubica. U tom je kraju nepravdom izmučen hrvatski seljak, pred nešto manje od četirista godina, podigao pod slavnim Matijom Gubcem ustanak za svoju slobodu i pravdu.

S ove strane prema jugoistoku odvijaju se od gorske kose mnogobrojna rebra i spuštaju vinorodnim brežuljcima prema posavskoj ravnici. U dolinama kriju se mnogobrojna naselja s bijelim crkvicama. Tu su pod nama Gračani i Šestine, gdje hrabra vila Hrvatica čuva grob oca domovine Antuna Starčevića. — Tamo na istoku pružila se pod Zagrebačkom gorom uz rječicu Lonju dolina oko Sv. Ivana Zeline i otvorila put prema Novom Marofu i Varaždinu.

A tamo, gdje se valoviti humci gube prema srebrnom traku rijeke Save, na velikoj se ravnici ljeskaju žute plohe zrela žita i zelene površine livada i pašnjaka. Od Zagreba šire se po toj ravnici kućice daleko na istok i zapad. Na istoku danas se već približuju selu Sesvetama, koje nas pozdravlja crkvom s dva zvonika. Na zapadu sežu već zagrebačka naselja sve tamo do Podsuseda. U tom je kraju hrvatski radnik podigao gusto poredane kućice uz stara seoska naselja i na dalekim poljima oko njih. Tu danas izmiješan vrije život sela i veleobrta, pa tako stvara novu jaku slobodnu Hrvatsku. A razvaline Susedgrada sjećaju nas na one teške jade i onu vjeru naših otaca, koja nam je dala snagu za najveće žrtve.

Tamo preko rijeke Save prema šumovitoj Plješivici pozdravlja nas ponosni Okić i starodrevni Samobor, nekad gradovi hrvatskih velikaša, a danas izletišta za odmor ljudima novoga Zagreba. Mnogobrojni se tu šumoviti i vinorodni brežuljci spuštaju s Plješivice u žitorodnu i zelenu ravnicu. A i tamo na jugu od Zagreba prostrla se ravan, na kojoj marljivi Turopoljac brižno obrađuje svoju zemlju i goji blago.

— Eto, sav taj kraj spada danas u veliku župu Prigorje, koja ima svoga velikog župana u Zagrebu. Starodrevno ime Prigorje nosi od davnine kraj uz Medvednicu ili Zagrebačku Goru. Tu i danas žive naši Prigorci, koji svojim lijepim narodnim nošnjama dokazuju strancu, da su Hrvati i da se svojom starinom ponose.

Požeška kotlina

Ako se ponositi hrvatski Primorac diči svojim morem, kršni Ličanin junačkom Likom, a muslimanski Hrvat svojim Sarajevskim poljem i tvrdim Bihaćem, ni požeški pitomi kraj ne zaostaje svojom ljepotom za drugim krajevima lijepe naše Hrvatske.

Požeška kotlina s vijencem svojih zelenih gora pravi je ukras ravne Slavonije. Stere se duguljasto od zapada k istoku, odasvud opkoljena većim i manjim gorama. Sa zapada ju je zazidao šumoviti Psunj. To je najviša planina u Slavoniji. Od Psunja se otiskuju ponositi Papuk i crna Krndija zaslanjajući Pošešku Dolinu sa sjevera i istoka. S juga se pružila Požeška gora i Dilj-Gora, koja se kod

Požega

Krstova hvata Krndije. Smještajem tih gora postala je Požeška kotlina duguljasta i nalik na jaje.

Požeška kotlina i svojom plodnošću ide među blagoslovljene krajeve naše mile otadžbine. Dok su planine pune šuma i ruda, eno im premnogi obronci zazelenjeli vinovom lozom i voćkama. Tu rode sve vrste grožđa, a jabuka »srčika« i šljiva »požeškinja« daleko su na glasu.

U Požeškoj kotlini ima mnogo lijepih sela i zaselaka, a po gorama starih gradina i razvalina. Najveće je mjesto u požeškom kraju grad Požega podno Požeške Gore, a uz desnu obalu Orljave. Milotno je pogledati s glavice kojega brijega lijepu Požegu, pa bijela sela s crkvama, kako se naslanjaju uz podanke gore ili se bjelasaju u plodnoj požeškoj ravnici.

I muškarci i žene ističu se baš slikovitom narodnom nošnjom. Prava ih je milota gledati, kad idu blagdanom u crkvu, ili kad se hvataju u kolo, da zaslade muku i trud svirkom gajda i pjevanjem veselih narodnih pjesama.

Velika župa Modruš

Putuješ li željeznicom iz Karlovca u Liku, to ćeš iza sela Josipdola opaziti razvaline nekada tvrdog grada Modruša.

Na strmom obronku Male Kapele bio je sagrađen taj grad kao orlovo gnijezdo slavnih Frankopana. I danas je s njegovih razvalina veličanstven pogled. Na istoku i sjeveroistoku bijele se pred nama sela smještena po dolinama i na obroncima mnogobrojnih zelenih bregova. Prema sjeveru otvara nam se pogled na dio Ogulinskog polja, u kojem se smjestio Ogulin, središte velike župe Modruš, a nad njim se prema zapadu izdigla kamena glava starca Kleka. Svratimo li pogled na tu sjeverozapadnu stranu, to se iza plodnog Ogulinskog Zagorja i kamenitog Kleka u daljini ocrtava kraj s milovidnim crnogoričnim šumama, koje se steru po nepreglednim vrhuncima i dolinama. Tamo je Gorski Kotar, taj hrvatski planinski raj. Samo prema jugozapadu daleki nam pogled zatvara šumovita kosa Male Kapele, preko koje eno vodi bijela cesta, da nam odnese pozdrav Gackoj i ustaškom Senju.

Eto, taj kraj dobio je u slobodnoj Hrvatskoj starodrevno ime Velika župa Modruš. Ali već su pred 500 godina knezovi Frankopani, gospodari Modruš-grada, sagradili u spomenutom polju tvrđu Ogulin, uz koju se raširilo danas mjesto Ogulin, sijelo ove župe. I danas se u mjestu vidi stari frankopanski grad, a pod njim u dubokom Đulinu Ponoru ponire rijeka Dobra, da se kasnije opet pojavi i izlije u Kupu.

U blizini Ogulina raskršće je željeznice za Sušak, Split i Zagreb. Povezemo li se iza Josipdola željeznicom prema Lici, provest ćemo se kamenitim krajem, a onda ugledati veće mjesto Plaški, nekad sjedište stare hrvatske župe. Tu su danas znamenite pilane.

Rijeka Dobra ulazi u Đulin ponor

Ako se iz Ogulina povezemo željeznicom prema Sušaku, tu će nas pjenušava Dobra pratiti uz starca Kleka među milovidne pašnjake i šumovite proplanke Gorskog Kotara. U tom je visokom kraju svježe i usred ljeta, a za zimskih mjeseci napada mnogo snijega po tlu i crnogoričnim šumama, koje se zaodjenu debelim injem. Uz to stranca ovamo privlače čudnovate spilje, ponikve i divni gorski potoci, koji

često slapovima i brzicama padaju i buče, a u sebi kriju plemenitu ribu pastrvu. Zato u mjesta Vrbovsko, Skrad, Delnice, Lokve, Ravnu Goru, Brod na Kupi i druga — rado dolaze stranci i bolesnici, da se odmore i izliječe.

Taj je kraj naseljen ponosnim hrvatskim Goranima. Narod se mnogo bavi preradbom i izvozom drva uz mnogobrojne pilane. Na lijepim gorskim pašnjacima uzgajaju

Priroda u Gorskom Kotaru

blago, ali polja ima malo, a tu tek kasno ljeti uspijeva nešto žita, pa se ljudi prehranjuju krumpirom, repom, zeljem i grahom, a žito za kruh uvoze. Zato i mnogi odlaze za radom u svijet.

Ako se povezemo od Ogulina prema Karlovcu, u kršnom će nam se kraju skoro pokazati milovidna zelena rijeka Mrežnica. Uz put ćemo lako u Dugoj Resi razgledati poznatu tvornicu i bojadisaonicu tkanina, a zatim se spustiti u ravno Pokuplje, gdje se kod Karlovca Mrežnica združuje s Koranom i ulijeva u Kupu.

Učka

Najljepša sam gora sred istarskih strana,
Gizdava sam kao nevjesta tanana,
U proljet oblačim dolamu zelenu,
A u jesen zlatnu, srebrom nakićenu.
Skut dolame seže do sinjega mora,
Na njem Lovran spava u gaju lovora.
Mošćenička drāga[1] viri ispod skuta,
Brseč,[2] jagnje drago, pase pokraj puta.
A tihana Ika, bijelo selo malo,
Na morsku obalu kao galeb palo.
Visoko gdje vjetar zelen-šumu hladi,
Veprinac se gizda kao konjik mladi;
Uz val morski sjajna kao zora rana
Opatija blista, alemova grana,
A Volosko naše pokraj vala sinja
Tihu pjesmu sluša vila pomorkinja.
Iza leđa mojih lijep dolac puče,
Po njem Boljunčica žubori i huče.
A da Čepić vidiš usred cvjetnog maja,[3]
Vidio bi, brate, kutić zemnog raja.
Klanjaju se meni dva lijepa otoka,
U čelo me ljubi sunce sa istoka,
A kad ono sjajno na počinak kreće,
Od zlata mi krunu povrh glave meće,
I tad šapat ide s mora i dubrava:
Slava tebi, Učko, carice gizdava!

Velika župa Vinodol i Podgorje

Kad se preko Gorskog Kotara dovezemo željeznicom do mjesta Plase, oduševi nas pogled na more. Pred nama se ispod lijepoga mjesta Hreljina pružio Bakarski zaljev, a na njegovu ulazu Kraljevica s poznatim frankopanskim gradom i brodogradilištem. Za Kraljevicom nižu se uz more znamenita kupališna mjesta Crikvenica, Selce i Novi. Tu ljeti dolazi mnogo gostiju sa svih strana, da se nauživu ljepote mora, a Primorcu ostave zarade. Ovome je to potrebno, jer je taj kraj krševit,pa osim nešto vinograda, smokava i maslina, na tlu mnogo ne raste, već Primorca more hrani.

Ali ako se uspnemo na kamenitu gorsku kosu, koja se pruža iznad Kraljevice prema Novomu, iznenadit će nas pogled na prekrasnu zelenu dolinu, koja se krije među tim kamenitim bregovima. To je Vinodol, u kom vidiš plodna polja, livade, vinograde i voćnjake. Tu su razasuta starodrevna hrvatska naselja Grižane, Drivenik i Bribir, a na izlazu iz doline prema moru diže se ponosni Novi Vinodolski. Uz sva ta mjesta ili povrh njih stoje i danas ostatci nekad tvrdih hrvatskih kula i gradova. Tu su Hrvati već prije sedam stoljeća živjeli po svojim pisanim zakonima; bili su svoji gospodari.

Jedan dio naroda u Vinodolu živi od ribarstva, drugi se bavi mornarstvom, a mnogi odlaze na rad u druge zemlje. Vinodolci su poznati kao valjani zidari i klesari. Gdje se grade ceste, putovi, mostovi, džamije, crkve i palače, tu ćeš naći našega Vinodolca, kako vješto kamen obrađuje.

Krenemo li parobrodom od Novoga uz obalu prema jugu, vidimo s desne strane na otoku Krku opjevani Vrbnik, a s lijeva nam se ukazuje kamena obala hrvatskog Podgorja i stari grad Senj, sijelo velike župe Vinodol i Podgorje. Nad gradom diže se na kamenom brdu kula Nehaj, sagrađena prije četirista godina. Oko gradske luke izgrađen je široki trg i šetalište. Tu stoluje i biskup senjske biskupije. Tu su g. 1937. hrvatski omladinci iz Like nevino izgubili svoje živote, pjevajući pjesme hrvatskoj slobodi.

Od Senja diže se u mnogim zavojima cesta preko Vratnika u Gacku. Tu počinje naš gordi Velebit, pa se kao silna kamena utvrda pruža prema jugu i jugoistoku preko 160 kilometara daleko.

Na podnožju Velebita stisla su se među kamene stijene seoca Podgorja, koja žive od Velebita i mora. Velebit im

---
[1] zaton; [2] selo; [3] svibnja

Senj

daje paše i drvo, a more ribu. Ako je narod u Podgorju siromašan, ipak je i u svojoj velikoj nevolji pošten kao suho zlato.

Od većih je mjesta uz more Sv. Juraj, Jablanac i Karlobag, odakle vodi lijepa cesta u Liku. Iza Karlobaga pustoš je još veća, pa su se u golu kamenu tu stisla uz more ribarska naselja. I s ove je strane Velebita nekoć šuma sezala do mora. Danas je ovdje gol kamen, jer su ljudi šumu isjekli, a i nerazumnom je pašom uništili, pa je voda gotovo svu zemlju otplavila u more.

Pjesma o Velebitu

Velebit se zovem; junak sam ti pravi;
Kamen-krunu nosim na ponosnoj glavi.
Da istinu kažem, baš mi dobro nije:
Mene sunce pali, studen vjetar bije;
Sunčana mi žega kosu poharala,
Zelenu mi bradu bura obrijala.

Obraze mi grdi kiša, snijeg i krupa,
Jadransko me more po tabanu lupa.
Iz neba me biju strijele i gromovi,
Noge su mi bose, a goli bokovi.
Nevolja i tuga stisnulo me jato,
Al ja čvrsto stojim, ne bojim se zato!
Nek me munje biju i dave oblaci:
Na muci se pravi poznaju junaci!
Još Ličanin vrli po meni se skita,
Još u gori pjeva vila Velebita.
Iza mene Lika i Krbava slavna,
Lijevo Dalmacija, desno Istra travna.
Uz obalu leže Senj i Nehaj smjeli,
Kraljevica, Bakar, Novi i Bag bijeli:
Preda mnom je puklo sinje more slano,
Po njemu otoci, stado raštrkano.
Čuvam ovce, da ih vuci ne zateku,
Da mi ne zastrane, da mi ne uteku.
Tim se, brate dragi, dičim i ponosim,
Pa visoko glavu u oblake nosim.

Opsenica, lička ponornica

Malena je i kratka, mirna i plitka. Izvire odmah tu više nas, ali malo nas je koji bio na njezinu izvoru. Ona lagano i mirno, mudro i promišljeno teče između naših njiva i brdašca.

Naša draga, mala Opsenica.

Mi je neobično volimo i ljubimo, mi se s njome i ponosimo, jer je ona naša draga rijeka, puna najboljih raka i pastrva, kojima nema premca na cijelom svijetu. Ne, ne. Takove ribe rađa samo naša Opsenica. Mi to znademo i stoga smo ponosni s tom našom dragom rijekom, i mi je stoga volimo, a ipak je — strašno mučimo.

Što mi sve od nje radimo, to se ne da pravo ni reći! Vladamo se kao dušmani, kao zavojevači, kao najkruči

zulumćari. Eto, prije svega, natovarismo na nju nekoliko teških mlinova sve redom na svaki kilometar, dok joj, najzad, ne podigosmo na obali cijelu pilanu i stupu za valjanje sukna! Sve smo mi to navalili na nju, a ona ništa, već mirno skače na podmetnute kotače, a oni se vrte, okreću mlinsko kamenje i melju kao u šali.

Odmah se ispod mlinova zatvaraju njeni rukavi i naša draga Opsenica dalje teče zdrava kao da nije izvršila nikakav napor.

Mi je i blatimo i mažemo. Na nekoliko mjesta gonimo kola s konjima ili volovima kroz nju; na njoj vazda napajamo blago, koje zađe u vodu do koljena, pije, gacka, roška se i gona do mile volje. Mi u njoj natapamo lan i konoplju, niti ne pomišljajući, kako time škodimo svim onim dragim bićima, koja žive i koja su naša samo zbog toga, što je tu naša Opsenica. Naše žene peru u njoj velike raške pređe. Zađu u vodu i udaraju po peralima isukanim raškom, a onda ga metnu na peralo i žuljaju snažnim rukama, pa najzad udaraju prakljačom po pređi, dok ne iziđe iz nje i zadnji mlaz nečisti.

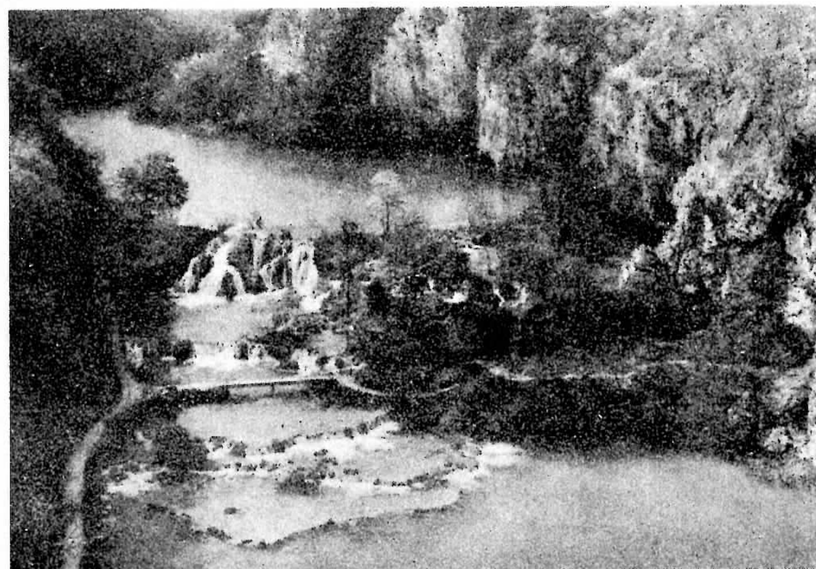
Često uhvati Opsenica po koji komad rublja, ručicu konoplje ili rašak i ponese ih mirno sa sobom kao da su njezini. Ona lijepo zaokruži s plijenom nekoliko puta, kao da ga želi dobro još pogledati, a zatim ga proguta. Nestane ga, potone, iščezne. Katkad se naša mala Opsenica i jače uzbuni. Što je načinila jedne jeseni?

Najprije je odvalila i odnijela žljebove s mlina, zatim izvalila cijelo mostište i ponijela ga kao perce, a onda se u nekoj čudnoj srdžbi i bijesu zahuktala, pregazila obale i zašla u njive. Kad je jednom okrenula u stranu, lutala je kao bezumna, rušila, na što je naišla, i sve nosila strahovitom brzinom prema ponorima.

Meni nije nikako išlo u glavu, da je ta žuta, ružna voda ona ista naša draga, bistra i mirna Opsenica, no svi su stariji rekli, da je to ona. Ponori se začepili, potoci nabujali i Opsenica — sve potopila, što joj god bilo na dohvatu.

Put na Plitvička jezera

Među rijetke prirodne ljepote idu i čarobna Plitvička jezera, za koja veli glasoviti jedan putopisac, da su najkrasnija jezera, što ih je ikada vidio. I ja sam se spremio da razgledam taj čarobni kraj. Oprostio sam se sa Zagrebom i uputio željeznicom preko Karlovca i Plaškoga do Vrhovina, da se cestom prevezem na Plitvička jezera. Kod potoka Ljeskovca čekao nas je čamac. Povezav se malo s prija-

Plitvička jezera (dio donjih jezera)

teljem, pukne nam pred očima prvo jezero, što ga zovu Prošćansko.

Krasno, divno! klikosmo u jedan mah, te ne znadosmo, kamo da krenemo. Sunce je upravo počelo izlaziti i svojim zrakama obasjavati okolne vrhove, koje pokriva šuma crnogorica.

Prošćansko jezero stvara omanje zatone i zatoniće, od kojih je najveći Limun, kod kojega ti riječ, kad zavikneš, četiri do pet puta odjekuje.

Vozeći se jezerom uživasmo neopisive slasti, a moj drug očaran krasotama zapjeva, što ga je grlo nosilo.

Za po sata dođosmo do jezera Ciginovca, gdje ima i dosta prostrana spilja, u koju se možeš zakloniti za nevremena.

Ciginovac se ruši krasnim slapovima u Okrugljak gornji, ovaj u Crno jezero, pa onda u manja jezera Vir i Batinovac.

Penjući se hladovitom šumom dođosmo na jednu čistinu, otkuda se otvara pogled na jezero Galovac. Otud sam gledao nešto, što nijesam kadar opisati. Pred nama puklo sedam jezera s nebrojenim slapovima i to: Prošćansko jezero, Ciginovac, Okrugljak gornji, Crno jezero, Vir, Batinovac i Galovac.

Obuzet ljepotom divnog ovoga kraja spustih se na truli panj, te zagledah sve tamo do goleme Plješivice. Naokolo bijaše tišina, koju prekidaše samo šum slapova.

Prođosmo iznad jezera Gradinskoga, u koje se Galovac ruši sa tri slapa, spustismo se nizbrdice i zagledasmo najveće jezero Kozjak. — Predivno! kliknu moj drug, i stajasmo časak obojica kao okamenjeni, a stajao je zacijelo svatko, tko je taj kraj prvi put gledao.

Spustivši se do jezera, zovnu naš provodič brodara s druge strane jezera, da nas preveze do kupališta. Od velikog svratišta gledasmo četiri jezera s njihovim slapovima i ubavi onaj otočić, što se podigao u jezeru. Pregazivši na jednom mjestu vodu zaminusmo u hladovitu šumu na drugu stranu jezera Kozjaka, koje se sa silnim šumom ruši u Milanovo jezero, koje poslije pada u Okrugljak donji, a ovaj u Kaluđerovac.

Ovuda se probijasmo, da vidimo sva jezera i da pohodimo slap potoka Plitvice, koji se u dva traka ruši niz 78 m visoku stijenu, a s druge strane gledasmo, kako se Kaluđerovac ruši u Novakovića brod.

Od svih trinaest jezera postaje rijeka Korana, koja utječe kod Karlovca u Kupu.

Nauživši se ljepota, u ovim divnim krajevima počesmo se vraćati. Umorni, gladni i žedni stigosmo na Kozjak. Tu smo jeli pastrva, kojih ima u svakom jezeru, a ima u njima i mnogo rakova.

Preko Drežnika i Slunja vraćasmo se kući razgovarajući o uspomenama. U Slunju nas iznenade lijepi slapovi Slunjčice. Često se u Karlovcu na utoku Korane sjećam ljepota te vode, koja nam nosi pozdrave Plitvičkih jezera.

Ljepota prirode na Plitvičkim jezerima

Pogled na jezera zaista je divan! I ako smo u mašti prije bili stvorili najkrasniju sliku, zbiljnost prirode natkriljuje sve, što čovjek pomisliti može.

Sive i mrke stijene ruše se osovno do vode. A upravo sliku nedostižive ljepote stvara silna opreka između kamenitoga okvira s bujnom zeleni, koja se popela na te stijene, pa ih sočnim svojim sagom obavila, i između vode, u kojoj se kao u divnom ogledalu najkrasnije nebeske boje prelijevaju. Nema umjetnika, koji bi znao svojim kistom tu ljepotu predočiti u potpunom njezinu veličanstvu i sjaju.

Pod nogama pjeneći se i bukteći udara Plitvica niz stijene, pa se razbijena spušta kao vilinski veo u dubinu. U tisuće iskrica udara i titra svjetlost u slapu, te ga zaodijeva u sve boje nebeske duge. Lice vode je tamno-modre boje.

Nad jezerom Kozjakom otvara se najkrasniji vidik na okolinu jezera, koja se u dogledu nižu jedno nad drugim.

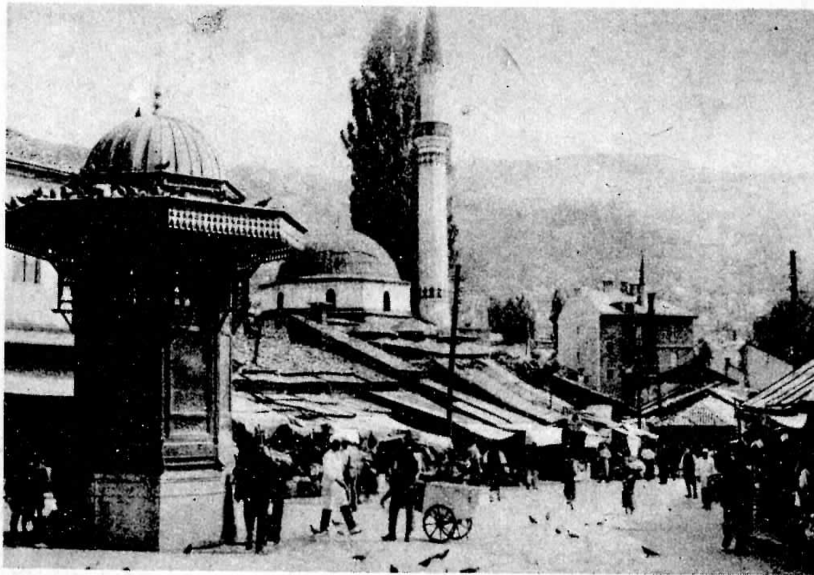
Vidik se otvara dalje na veličanstven gorski okvir, koji obuhvata jezera. U modru površinu udaraju bijeli slapovi, a sjajno ogledalo vode províruje iz bujnoga zelenila snažne šume. Kao da je priroda htjela dokazati čovjeku neiscrpljivu snagu tvorne svoje moći, zaodjenula je ovaj kraj u najkrasnije ruho i okitila ga biserom, što ga je položila na zelenu kadifu šumskoga saga, na njedra ponosne gore. A kada

otrgneš oko od pitome okoline, tad zapinje o nebotičnim glavicama gorostasnih i ponosnih visova, koji u svome krilu nose ovo čudo naše domovine.

Divna snaga i pitoma ljepota ujediniše se u nedohitnoj slici divne skladnosti. Veličanstvena tišina legla je preko gora i dolova, a iz dna ti se duše vine ponizna zahvalnica znajući, da uzor i izvor svake ljepote u prirodi počiva. »Bože mili, nedostiživa su tvoja djela!« A u poniznosti ponosno ti se duh zanese i srce ti zadršće od radosti, kad se sjetiš: »Ovo mi je domovina!«

Bosna

Bosna je zemlja ponosa i prkosa, koji se ne lomi ni pod udarom teškog buzdovana.[1] Ona je zemlja tvrdoće, koju ne rasiječe ni najljuća oštrica zulumćara. U njoj su vjekovi

Dio čaršije u Sarajevu

[1] Oružje sa željeznim šiljcima na debljem kraju kijače (štapa).

prošli, a vjera je ostala nedirnuta. Ako su čardaci i porušeni, feredže su na licima muslimanskih žena i djevojaka, a nanule im zvone na nogama.

Cestama po bosanskim varošicama giba se život i čuje vika prodavača i kupaca. To čaršija živi. Crveni fesovi i bijeli turbani upotpunjuju slikovitost. Gdjekoji starac hadžija se zamislio, pa nam se čini, da se sjeća, kako je u mlađim danima hodočastio do sunčane Meke i Medine, na šetnji k svetom izvoru pod drhtavim palminim hladom.

Bosna živi u nizu dragih uspomena. U riječima najčistijeg hrvatskog govora osjećamo ovdje svu toplinu uzbudljivih srdaca. Bosna se raduje. Ona ima svoje radosti, posebne i dragocjene to više, jer su došle nakon muka.

Kraj oko rijeke Une

Kad se otapa snijeg ili padaju dugotrajne kiše, kraj oko Jasenovca izgleda kao more. A kako i ne bi, kad ovdje Sava prima s desne strane veliku rijeku Unu. Preko 200 kilometara prevali ona od svoga izvora do utoka ovdje u ravnoj Posavini. Daleko tamo na jugu ispod ličkih vrletnih stijena izbija jakim izvorima mlada Una kao novorođena kraljica. Od izvora šumi ona u dubokoj klisuri i ruši se mnogobrojnim slapovima. Stijene njenih obala strme su i pune pećina, pa se k njoj s mukom dolazi. Lijevo i desno od njenog dubokog korita dižu se ponosne planine Like i Bosne. Ovdje se na istok šire u Bosnu velike bosanske šume i pašnjaci. Ispod Grmeč-planine smjestio se Bosanski Petrovac. Tu se još za vrijeme Tomislava sterala stara hrvatska župa Psat.

Narod se oko gornje Une i njenog pritoka Unca bavi stočarstvom i radom oko drva. U Drvaru sagrađene su velike tvornice za preradbu drveta.

Između Plješivice i Grmeča raširilo se uz Unu plodno i zeleno Bihaćko polje. S obje strane rijeke Une smjestio se ovdje stari grad Bihać. Grad je taj poznat još od kralja Bele Četvrtoga, a kasnije se kao branič kršćanske slobode od turske najezde držao još stotinu godina iza propasti

Izvor Une

susjednih utvrda i gradova. Danas nam njegove džamije kazuju, da tu živi mnogo muslimanskih Hrvata

Ovdje je i sjedište Velike župe Krbava i Psat. S one strane Plješivice prostrla se Krbava, odakle ovamo dolaze cestom Ličani na svojim kolima, da trguju.

Uz Bihać prolazi željeznica kraj Une dalje na jug, pa će se po njoj skoro moći sve tamo u Knin i na more. Dalje na sjever smjestila se na Uni Krupa i Novi. Ovdje prima Una s desne strane Sanu, koja otvara željeznici put prema Banjoj Luci. Susjedne planine Majdan i Zrinska Gora kriju u sebi mnogo rudače.

Na sjeveru ispod brda Djeda smjestila se Kostajnica Staro je to mjesto nekad bilo sjedište hrvatske župe, a kasnije kroz stoljeća na granici između Hrvatske i Turske. Nedaleko Kostajnice u gori i danas stoje razvaline staroga Zrina, po kojem su se njeni slavni gospodari nazvali Zrinski.

Kraj oko Kostajnice pitom je i zelen. Dolina oko rijeke Une ovdje je već široka i puna sočnih livada. Kod mjesta Dubice ulazi Una u ravnu Posavinu, pa se kod Jasenovca ulijeva u Savu.

Uz rijeku Vrbas

Kad se čovjek nađe na Savi kod mjesta Davora i vidi kako se voda rijeke Vrbasa slijeva u Savu, ne sluti, koliko je raznolikih, divnih i znamenitih krajeva ta voda prošla, da se ovdje u Posavini smiri.

Prije nego što se slije u Savu, prolazi ona blagoslovljenim i plodnim poljem Livcem, u kom uz žito rodi i voće svake vrste. Nije zato čudo, da se muslimani iz okolice Bosanske Gradiške javljaju daleko po Slavoniji kao prodavači prvoga proljetnog voća.

U južnom kutu toga plodnog polja sva u zelenilu voćnjaka i drvoreda smjestila se ponosna Banja Luka. Iz zelenila proviruju vitki minareti vjernika velikog Muhameda Poslanika i crkve sa svetim križem. Ovdje od davnine žive Hrvati katolici i muslimani.

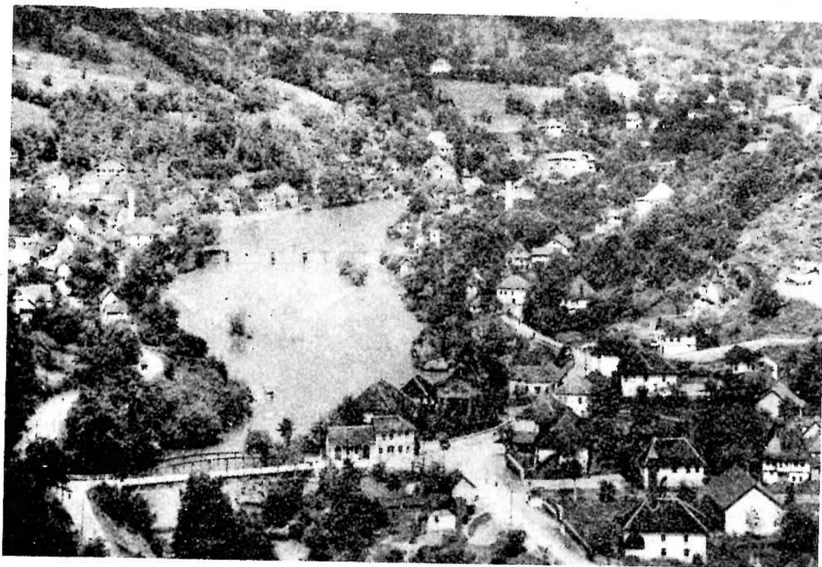
Eno tamo slavne Ferhadije džamije, štono je ovdje podiže prvi bosanski banjalučki paša Ferhad-beg Sokolović gotovo pred 400 godina. A na utoku Vrbanje u Vrbas podigli su vrijedni trapisti svoj samostan, da u molitvi i radu tiho provode svoj život. Tu se bave raznim granama obrta i veleobrta, a svakom je nadaleko poznat njihov sir.

Danas je Banja Luka središte Velike župe Luka i Sana. Željeznica nas lako odavle preveze do Prijedora i dalje na jug uz rijeku Sanu. Veliko se rudno blago krije u gorama, koje se ovdje dižu. Kraj oko Ljubije pun je dragocjene željezne rudače.

Južno od Banje Luke kod Gornjeg Šehera na obali Vrbasa izvire topla sumporna voda, lijek bolesnih. Ali ovdje uspinjući se cestom uz Vrbas ostavljamo polje i zalazimo u veličanstvenu klisuru. Tu Vrbas među strmim stijenama buči, pjeni se i savija kao srebrna zmija, koja bijesni i ciči u procijepu golemih kamenih stijena.

A kad se na tom čudesnom putu probijemo i kroz najuži tjesnac Vrbasa, ugledat ćemo na jajolikom brdu povrh Vrbasa ponosni bosanski kraljevski grad Jajce.

Tu nas pozdravlja dična jajačka tvrđava, štono je podiže herceg Hrvoje. Tu su stolovali bosanski vladari hrvatske Bosne. Eto, u franjevačkom samostanu na desnoj obali Vrbasa, čuvaju se i danas ostatci posljednjega bosanskog kralja Stjepana Tomaševića. Tu je bilo središte slavne Jajačke banovine, koja se kroz duga desetljeća hrabro kao bedem Hrvatske borila protiv moćnoga turskog carstva. Zato ovdje danas stoluje veliki župan toga kraja.

Banja Luka: Gornji Šeher

Ako uđemo u taj slavni grad ili mu se približimo desnom obalom Vrbasa, ukazat će nam se veličanstven slap, nad kojim kao kruna stoji jajačka tvrđava. To ovdje čudesna rijeka Pliva preko stijene uz lom i buku, uz sjaj i boje duge, predaje vodu dubokom Vrbasu. Ali ona narodu i prije svoga ulaza u Jajce otkriva neviđene ljepote. Ona tu stvara mirna i veličanstvena jezera, stotine slapova i slapića s milovidnim mlinicama.

Ostavimo li uz Vrbas Jajce, lako ćemo uskotračnom željeznicom poslati pozdrav vezirskom gradu Travniku, a

zatim se naći u zelenom Skopaljskom polju oko Bugojna. Livac i Skopaljsko polje, kolike li razlike! Ovdje su zime duge i oštre, stočari od Kupresa, Vakufa i Prozora izmjenjuju tu stoku za žito, što raste tamo u Livcu i ostalim našim plodnim ravnicama. Uspeli smo se uz Vrbas u visoki kameniti kraj naših ponosnih Bošnjaka stočara. Ta kako i ne bi, kad nas okružuju ponosne planine Vranica i Raduša.

Niz rijeku Bosnu

Ispod šumovite Igman-planine izvire jakim izvorima rijeka Bosna. Pred nama se prostrlo ravno Sarajevsko polje, okruženo sa svih strana visokim planinama.

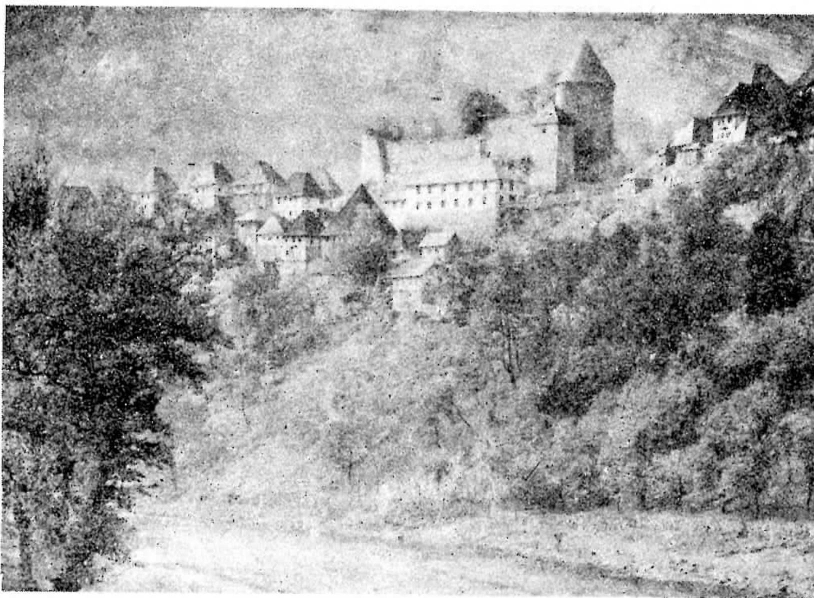
Tamo na istoku ispod kamenitog Trebevića prostrlo se s obje strane rijeke Miljacke ponosno Sarajevo. U njemu buči život velikoga grada. A kako i ne bi, kad je tu već pred 700 godina stajala starodrevna Vrhbosna, a pred 400 godina za slavnoga Gazi Husrev-bega bio grad veći i ljepši nego sada. Eno nam i danas tamo veličanstvene Begove džamije, koja se diže usred Baščaršije. Tu buči život pred radionicama i trgovinama, a u džamijama klanja muslimanski Hrvat i moli se dragome Alahu. A i katolički Hrvati ovdje u svojoj starodrevnoj Vrhbosni sagradiše veličanstvenu stolnu crkvu. Oni tako sjedinjeni rade na procvat svoga Sarajeva i domovine Hrvatske. Izvor Bosne najdraže je izletište sarajevskih građana. Tu je u blizini sumporno kupalište Ilidža, a na izvoru Bosne ima uvijek slasne pastrve. Rijeka Bosna teče dalje prema sjeveru i zove nas, da pođemo za njom. Hajde, da je slijedimo! Uz nju vodi i željeznica, pa nam to ne će biti teško.

Kad se, napuštajući Sarajevsko polje, izgubila Bosna među planinama, našli smo se u kraju bogatom rudnim blagom. Tu su znamenita rudarska mjesta Vareš i Kakanj, gdje se iz utrobe zemlje vadi željezo i ugljen.

Doskora eto nas u lijepom polju oko Visokog. Uz mjesto ponosno se diže velika gimnazija i samostan franjevaca. Uz

brzu pritoku Bosne vodi nas put do Fojnice i Kreševa. Tu su još pred 500 godina podigli ujaci franjevci svoje samostane, u kojima i danas pobožni katolički Hrvati nalaze utjehe.

Iza Visokog probija se rijeka Bosna među planinama na sjever. Tu prima s lijeve strane pritok Lašvu, uz koju vodi željeznica do vezirskog grada Travnika podno Vlašić planine.

Vranduk

Na sjeveru od utoka Lašve u Bosnu stislo se na malom polju lijepo mjesto Zenica. To je mjesto veleobrta i rudarstva. Ovdje je velika tvornica i ljevaonica željeza, a u blizini kopa se ugljen. Na sjever od Zenice, stisle su rijeku Bosnu vrletne stijene, pa ih ona teško probija pjeneći se i bučeći. U tom tjesnacu ukaže nam se iznenada na stijeni povrh rijeke Bosne staro muslimansko mjesto Vranduk sa svojim starinskim kućama i džamijama. Kad se nakon dugog vrludanja među stijenama i proplancima napokon probila Bosna u širu dolinu, eto nas u Žepču, starom mjestu bosan-

skih kraljeva. I ovdje ima željeznih rudača, a u blizini na utoku rijeke Krivaje u Bosnu nalaze se velike pilane. To je Zavidović, gdje se prerađuje sva sila drva iz obližnjih bosanskih planina.

U ovom kraju od Visokog do Žepča i Zavidovića na istok i zapad od rijeke Bosne dižu se mnoge planine prekrite šumama i pašnjacima. Tu žive stočari i čuvaju nebrojena svoja stada.

Danas taj kraj pripada Velikoj župi Lašva i Glaž, koja ima svoga velikog župana u Travniku.

Pođemo li dalje niz Bosnu, ulazimo sve širom dolinom u kraj bogat šljivicima. I rodnih polja ima sve više. U blizini Doboja prima Bosna dva pritoka. S lijeva dolazi iz rudarskog i šumovitog kraja oko Teslića bučna gorska rijeka Usora, a s desna se ulijeva Spreča. Uz Spreču vodi nas željeznica do starodrevnog grada Tuzle, podno Majevice planine. U prošlim vjekovima zvao se taj kraj Soli. Danas je ovdje sjedište velikog župana župe Usora i Soli. U blizini su velika nalazišta soli i ljekovite slane vode.

Od Doboja rijeka Bosna teče nizinom i skreće prema sjeveroistoku. Ona nas je dovela u ravnu Posavinu.

Ako iz doline oko rijeke Bosne skrenemo cestom na desno, doći ćemo u Gradačac. Tu, na ulazu u Bosnu ponosnu, rodio se slavni branitelj bosanske slobode Husein-beg Gradaščević, koga je hrvatski narod prozvao »Zmaj od Bosne«.

Gazi Husrev-beg

Braćo moja i družino draga
Da vam pjesmu od starina kažem;
Davno bilo, sad se spominjalo,
Kad Husrev-beg u Sarajvo dođe,
Da upravlja Bosnom ponositom.
Svidje mu se šeher-Sarajevo
I lijepa Bosna ponosita

Pa on stade graditi hajrate[1]
Po našemu šeher-Sarajevu.
Prvo gradi mekteb i medresu,[2]
Gdje će nam se mladež naučiti,
Svoj nauci što j' od Boga data.
Do medrese podiže imare,[3]
U kom će se kuhati zahira[4]
Prvo onim, koji znanje traže,
Onda redom sirotinji gladnoj.
Uz medresu podiže tekiju,[5]
Gdje će učit pobožni derviši.[6]
Beže diže lijepe dućane
I uza njih šeher-bezistane,[7]
Gdje se roba svakojaka kiti.
Osim toga, mio pobratime,
On sagradi Begovu džamiju,
Kakve danas do Stambola[8] nema.
Pred džamijom šadrvan-vodica,[9]
Iz nje voda na sve strane teče,
Gdje će ljudi abdest[10] uzimati,
A žedni se vode napojiti.
Do džamije diže sahat-kulu,
Da se znade, kad je koje doba.
Tako, pobro, Gazi Husrev-beže
Okiti nam šeher-Sarajevo,
Svima nama na ponos i diku.
Husrev-beg se i danas spominje,
Kao lijep danak u godini,
I nikad se zaboravit ne će,
Dok se zemlja oko sunca kreće.

Narodna pjesma

---

[1] dobra opće naravi; [2] vjerske škole; [3] kuhinja; [4] jelo; [5] vrsta bogomolje; [6] vjerski stalež; [7] trgovina; [8] Carigrad; [9] vodoskok; [10] pranje pred molitvu.

Velika župa Hum

Spuštamo se željeznicom s Ivan-planine u dolinu Neretve. Pred nama se preko Neretve izdigao silni Prenj sa svojim kamenitim i snježnim vrhuncima. Duboko u dolini ukazuje nam se na zelenom polju Konjic i zelena Neretva. To mi ulazimo u staru zemlju hercega Stjepana — Hercegovinu.

Uz Neretvu (s jedne strane cesta, s druge željeznička pruga)

Ovuda teče najdulja rijeka Jadranskoga mora. To je Neretva. Tegoban joj je put, jer se već prije Konjica probija, buči i pada preko vrletnih stijena i gudura. A kad malo odahne u polju oko Konjica i primi šumnu Ramu, spremna je na još veći napor. Tu je stisnu vratolomne stijene gorostasne Čvrsnice i Prenja. S puta za Mostar putnik sav zapanjen motri tu veličanstvenu ljepotu prirodne borbe.

Kad se tako Neretva napokon spustila do Mostara i Mostarskog polja, ogrije je žarko sunce. Eto nas s vrletnih

planina u kraju, gdje raste šipak i smokva. Ovdje je Mostar, središte Hercegovine. Smjestio se podno Veleža s obje strane Neretve, preko koje vodi čudesan starinski kameni most. 33 džamije Hrvata muslimana sa svojim vitkim minaretima bliješte na južnom suncu i kazuju nam, da je to kroz vjekove njihova domaja. Na obroncima raste slatko grožđe, a utroba nedalekih brda krije bogate naslage ugljena.

Nad rijekom Bunom leži stari Blagaj, nekad slavno središte zahumskoga kraja. Na izvoru Bune, koja tu čini podno goleme pećine veličanstveno jezero, umoran će putnik naći odmora i hlada.

Na svome putu prema moru prima Neretva blizu Čapljine veliki svoj pritok Trebižat, pa se kod Metkovića smiruje u močvarnom kraju. Ovamo već dolaze parobrodi, koji će nas odvesti na Jadransko more.

Uputimo li se od Neretve na istok ili zapad, naći ćemo se u golom hercegovačkom kršu. Sav je kraj pun golih grebena, uvala, vrtača i krških polja. Voda se tu gubi na dnu polja u ponorima. Izvori su vrlo rijetki. Ljeta su često bez kapi kiše, pa ljudi i stoka pate zbog oskudice svježe vode. Kišnica se gdjegdje sama skuplja u izlokanom kamenu. To su kamenice, koje ljudi pokrivaju pločama, da se voda ne ishlapi. Zidaju se i nakapnice, da se u njima uhvati kišnica.

Ljudi su se naselili u krškim poljima, koja nazivaju po glavnim mjestima. To su Ljubuški, Vrgorac, Stolac, Trebinje, Nevesinje, Bileća i Gacko. Na nekim poljima dobro uspijeva duhan, kukuruz, sijerak i proso. Ali prije i poslije žarkoga ljeta ovdje pada mnogo kiše. Vode iz golih brda često se jarugama naglo sliju u polja i poplavljuju ih.

Paše i livade su slabe, jer ih žarko ljeto sprži. Zato ljudi tjeraju stoku na visoke planine sjeverne Hercegovine i Bosne, gdje na Čvrsnici, Prenju, Bjelašnici, Bitovnji i drugim planinama ima bujnih livada i pašnjaka.

Tu ljudi prave i spremaju dobar ovčji i kravlji sir.

Danas pripada najveći dio Hercegovine Velikoj župi Hum. Mostar je središte župe, pa je tu i sijelo velikog župana.

Hercegovka

Hercegovko, ne kukaj mi!
Nijesu za te plač i suze,
Premda bol te svu obuze,
Kad u grudi tvojoj nađe
Tuga crna stan i konak,
Kad na vojsku vojno kreće,
Pa se možda nikad ne će
Vratit kući s bojnog polja!

Ne kukaj mi, — slušaj rađe,
Gdje to vojno tvoj te tješi,
Pa se blažen na te smiješi
Tepa riječi ponajslađe;
Da mu čuvaš gnijezdo staro,
Sokoliće u njem sive;
A dok mu je glave žive
Borit će se za njih hrabro!

Hercegovko, ne kukaj mi!
Nijesu za te plač i suze,
Makar bol te svu obuze...
Puno u nas tuđin zajmi,
Jada zada našem rodu,
Al mu evo propast prijeti,
Jer je narod viko mrijeti
Za budućnost i slobodu!

Dalmatinski seljak

Zemljopisne prilike kraja mnogo utječu na život naroda, koji u toj zemlji živi. Putujući nekim krajem, možeš već po tome, kakovo je tlo i podneblje u njemu, mnogo prosuditi, kako tu narod živi i kakav mu je rad. Stanovnici ravnica sasvim će drukčije graditi svoje kuće i čitava naselja, a i baviti se drugim seljačkim poslovima, nego stanovnici krševitih brda. Na kamenitu brdu ne će biti plodnih žitarica, a seljaci nepreglednih ravnica ne će zidati svojih zgrada od kamena. A i duševna im se narav razlikuje.

Tako i našem dalmatinskom seljaku već sama zemlja, na kojoj živi, određuje zanimanje i narav. Tvrdi i opori krš ne daje mu dovoljno plodina, koje bi mu dostajale za pristojan život. Ne može on, kao što to rade seljaci plodnog Srijema, zasijati jednom na godinu žito, pa čekati da mu

urodi bogatom žetvom. Ovdje rodi malo žita, jer ima malo zemlje, a mnogo kamena. Zato se seljak zanima i za druge privredne grane, da i od njih izvuče nešto za koricu svagdašnjega kruha. Dalmatinski se seljak kroz godinu bavi sad vinogradom, sad oko vrtova, sad ide u bregove sa stokom, sad pravi vapnenice, sad siječe drvo za prodaju, sad bere ružmarin, sad ide na ribolov. Zato je on okretan i žilav. Pored toga vedrina dana i divni vidici s krševitih gora čine i njega vedrim, kako god živi u teškim prilikama.

Za dalmatinskog primorca more mnogo znači. Ne samo da ga ono hrani i daje mu rada, već ga i veže s drugim narodima, pa je primorac zato prosvjećeniji i iskusniji.

Slaba zemlja prisilila je mnoge dalmatinske seljake, da sele u svijet »trbuhom za kruhom«, ali kud god se potucao po svijetu, uvijek se naš Dalmatinac s radošću sjeća svoje zemlje i k njoj se opet vraća. Ona mu je uza sve njeno siromaštvo ipak od svega na svijetu najmilija.

Najmiliji kraj hrvatskih vladara

Prekrasnih krajeva imađemo mi Hrvati širom svoje domovine. Teško bi ih bilo i nabrojiti, a kamoli opisati. Ali ima u lijepoj našoj domovini kraj, na koji su još stari Grci i Rimljani bacili oko sigurno zato, što im se čini najljepšim u ovim našim stranama. To je kraj, u kojem Grci podigoše grad Trogir, a Rimljani Solin, negdašnju Salonu, pored koje je rimski car Dioklecijan, htijući se što većma nauživati ljepote u posljednjim godinama svoga života, sagradio Split, pa mu dao prednost pred sjajnim ljepotama Rima.

U tom kraju između Trogira i Splita stolovali su kasnije hrvatski narodni vladari sagradivši sebi dvor u Bihaćima. Milota je i danas stati na mjestu, gdje su se dizali ti hrvatski vladarski dvori, te baciti pogled na cijeli taj kraj. Sa sjevera zatvara gorski lanac prostranu i plodnu nizinu, koja se proteže do divnoga gorskog zaljeva zatvorenog s juga gorovitim otokom Čiovom. U toj nizini, koja je tamo od grčko-

rimskog doba, pa sve do propasti hrvatskoga kraljevstva morala biti pravi prirodni raj, bujao je tada život, kakav mi danas teško možemo zamisliti. Kasnije provale Tatara, Turaka i Mlečana uništiše mnoge ljepote i opustošiše ono, čim je ljudska ruka bila uresila taj kraj. Stara selišta opustješe, a ostatci stanovnika stisnuše se tik uz more u cijeli niz utvrđenih kaštela. Sedam od tih kaštela i danas postoje kao naseljena mjesta između Solina i Trogira. Smješka im se divno modro more, uz koje se u obnovljenom prirodnom čaru ističe plodna i slikovita nizina, nekadanje toliko omiljelo boravište hrvatskih vladara, što se prema sjeveru naslanja na obronak planine. Na jednom brežuljku u zapadnom dijelu toga kraja bjelasa se malena crkvica. Tu je bila stara prijestolnica hrvatskih vladara — Bihaći. Tu je obavljeno prvo krštenje Hrvata. Tu je eno u blizini pred 1050 godina knez hrvatski Mutimir držao sabore. Tu okružen danas odasvud vinogradima, voćnjacima i poljima stojiš na posvećenom tlu davne hrvatske veličine i slave. A takovim mjestima obiluje cijeli kaštelanski kraj, te bi ovamo trebalo da vuče srce svakog rodoljuba.

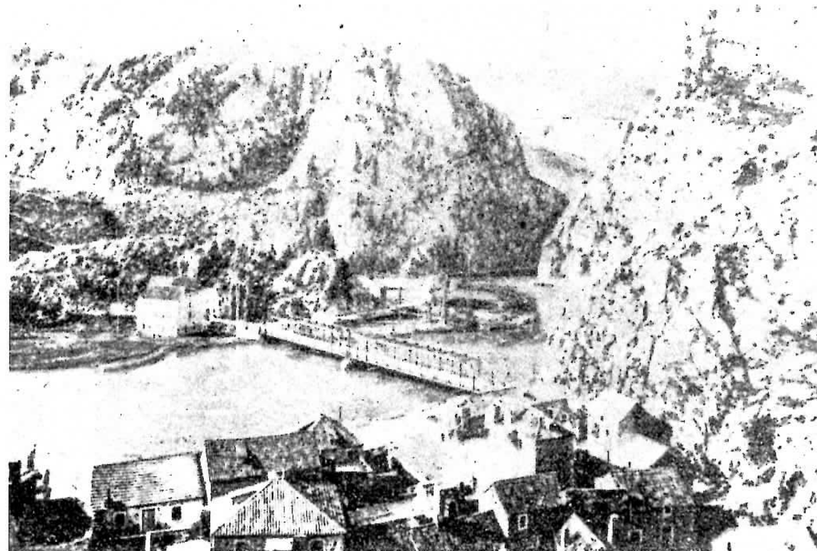
Velika župa Cetina

Južno od Splita ispod golog Mosora prostiru se Poljica. U toj starodrevnoj hrvatskoj župi žive kroz stoljeća slobodni hrvatski seljaci. Oko se naslađuje zelenilom kraja ispod sivih stijena Mosora. Ovdje raste plemenita višnja maraska, od koje se pravi slatki maraskino.

Na jug će nas put dovesti do Omiša, gdje rijeka Cetina utječe u more. Ovdje se ona probila između klisura Mosora i Biokova i izlila u more. Njen je put od izvora do mora bio dug i težak. Izvori su joj tamo daleko ispod visoke Dinare. Kamenitim krajem spušta se ona u prostrano Sinjsko polje prema starom gradu Sinju. Ovdje su nekad gospodarili junački Svačići i Nelipići, a i danas se na Veliku Gospu priređuje junačka sinjska alka.

Narod u Sinjskom polju mnogo pati od poplave i suše. Na jugoistočnom kraju polja ulazi rijeka Cetina u klisuru s golim stijenama. Ovdje ona buči i pada veličajnim slapovima Gubavice u dubinu, da se napokon smiri kod Omiša u sinjem moru.

Što je Mosor iznad Poljica, to je Biokovo iznad primorja južno od Omiša. Ta se ponosna planina izdigla ovdje kao visok neprohodan zid između Imotske krajine i ubavoga

Ušće rijeke Cetine

primorja oko Makarske, gdje se u prostranom morskom kupalištu svakog ljeta odmaraju mnogobrojni gosti. Po moru plove ovdje mnoge barke, a parobrodi prevoze ljude u lijepu okolicu. Tamo na pučini zovu nas bijeli vrhovi najvećih dalmatinskih otoka Brača i Hvara.

Po obalama njihovim razasula se mjesta Supetar, Milna i Bol na Braču, a Jelsa, Starigrad i Hvar na otoku Hvaru. Na brežuljcima oko tih kupališnih mjesta i starih gradova raste slatko grožđe i južno voće.

Na Braču kopaju ljudi znameniti bračkí mramor i izvoze ga daleko u svijet.

Stari su to hrvatski otoci, gdje su naši pjesnici pred više stotina godina pisali svoja djela i tako raznosili našu slavu svijetom.

Danas ova dva otoka kao i sav kraj oko Mosora i Biokova pripadaju velikoj župi Cetina, koja ima svoga velikog župana u Omišu.

More zove

Primorske majke, one suhe, koštunjave žene, s ugaslim žarom u očima, s umrlim mišićima, s mekom dušom i osjećajem, vjeruju, da more omamljuje kao čarobnjak, da vuče za sobom i oduzima im u nepovrat njihovu djecu, dražu od očiju i od mladosti, koja je prohujala burno i veoma brzo.

One pričaju djeci kod zimskih ognjišta:

— Ne idi, dijete, na more...

— Zašto, majko? —

— Da te ne uzme. U moru ima nešto, što ima i u zmijinjim očima. Zmijino oko zatravi pticu i vuče je pod otrovni zub. Gledala sam ne jedamput: Zmija se opružila na kamenu, glavu isturila u zrak i samo motri ptičicu. —

— Pa, što onda? —

— Evo, to: Ptica ugleda sjaj onoga oka i oblijeće oko njega. Oblijeće, oblijeće...

Diže se u zrak i spušta se. Sve onako, i kao da hoće i kao da ne će... I nešto joj prija i nečega ju je strah, a onda...

— Što onda?

— Kao da stisne oči i spusti se ravno pred zmijin zub, da okuša, da vidi... Zmija je otruje i ptica pogine. Zmije rado jedu mrtve ptice.

— A more?

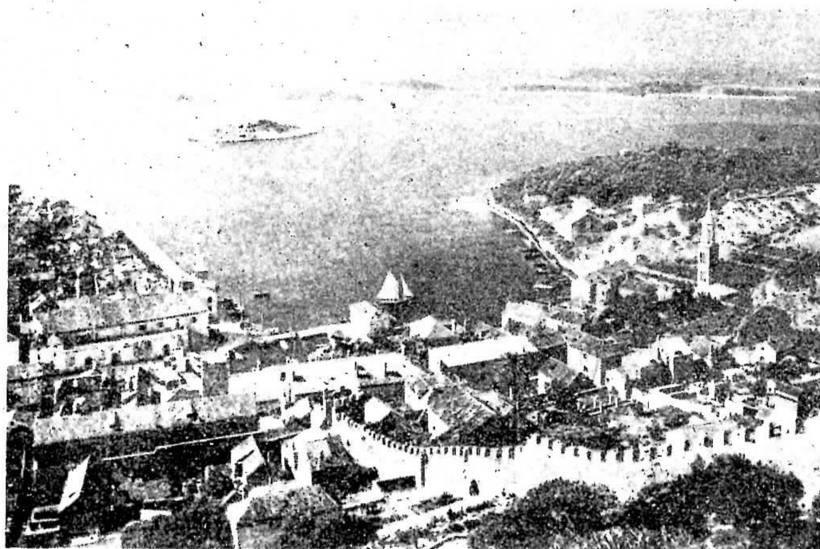
— Ono veliko, silno i beskrajno šapuće, šapuće... šapuće... Ono svakome šapuće: ali to svatko niti čuje niti razumije. Oni, koji taj šapat jednom začuju i razumiju, oni ne mogu od njega.

— Pa?

— Odlaze k njemu. Ostavljaju selo, majku i više se ne vraćaju do same bijele starosti.

— Kako to, bijele starosti?

— Tako, djeco, stari mornari kao ovce pobijele. Kose im ne ispadaju, nego pobijele, kao vrhunci naših gora pod snjegovima. Tako su im glave bijele i lijepe. Lijepi su stari mornari. Najljepši starci, ali su rijetki, koji izvuku starost iz mora... Drugi mnogi zaglave mladi i more im krije grobove...

Grad Hvar i otočići (školjići) pred njim

— Ne idite, djeco, k moru... Ostanite kod majke. More uzima i ne vraća. More zanosi i ubija.

— Pa kako to ono šapuće?, pitaju djeca.

Njima samo ta riječ nije jasna, a stvarnost oni poznaju. Njima more ustrajno i neodoljivo šapuće od prvog jutarnjeg pogleda, pa sve dok se pod snom ne zatvore, dok im se ne sklope duge, guste, mekane trepavice.

More. Onako golemo, bez kraja i mjere, s tolikim bijelim žalovima, ljupkim uvalama, u kojima miriše po zdravlju, mladosti i nepomućenoj sreći, šapuće...

U tom šaptu odvija se slika radosti, cika igre, koju može samo ljetno more pružiti mladim životima na žalu, u pijesku i po sedrama, obalnom kamenju: malom i velikom.

— Da idemo k moru?

— Idemo!

Odlaze oni svi i ne vraćaju se skoro. Odlaze rano, pod prvim zrakama južnjačkog sunca.

More im pruža sve. Veliki prostor, raznolik i mirisan. Sunce i sjenu, žar topline usijanog ljeta i rashladu bistre morske vode. Pruža im hranu: ulovljene ribice na udicu, grožđe, voće i svu slast sokova sredozemne zemlje.

Nigdje nisu tako čarobni ležaji, kao na sitnom čistom pijesku pod milijardama zvijezda, u pamuku mjesečine, koja obvija, opija i titra nad pučinom u velikim zrakama, kao u svijetlu reflektora.[1] Nigdje nije tako zamamna ljuljačka kao pod ležajem na dnu ribarske lađice, kad se s njom igraju umrtvljeni valovi maistrala[2] na umoru...

— Da sad skočimo u more? — predlaže netko na dnu lađe, a drugi skaču i samo im pljusnu gola, garava, zdrava tjelesa u žar fosfora, koji ih obvija i osvjetljuje.

— More šapuće...

Jutarnje sunce budi...

— Ima li ljepšeg buđenja? Prvi jutarnji pogled zaplovi nad morem, bistrim i mirnim, po bujnu, bogatu i jaku svijetlu, a uho osluškuje šapat mora:

— Danas kao i jučer.

— Svega će biti danas, kao što je bilo i jučer...

— Uvale, žalovi, hridine, sedre. I ribice su u vodi i voće je nad obalom...

U tom se šapatu nikad ne čuje šapat majčin:

— Ne idi, čedo, na more...

Nikad se ne čuje. Ne čuje ga i ne slušaju ga. Čuju samo šapat mora, koje ih zove i privlači.

---

[1] reflektor je naprava, u kojoj ima velik broj jakih žarulja, pa daje jako svijetlo; [2] jugozapadni vjetar

Dubrovnik i okolica

Grad je Dubrovnik po svom prirodnom smještaju i uređenju jedan od naših najljepših gradova na moru. Popločene ceste vode u grad iz okolice, a od Gruža vodi i tramvajska pruga.

Prirodna ljepota samoga grada i njegovi povijesni spomenici, pa lijepa kupališta i divna okolica, čine Dubrovnik našim najugodnijim ljetovalištem. Tamo dolazi najviše gostiju na ljetovanje.

Dubrovnik i okolica obrasli su lijepim zelenilom, u kome se agave, čempresi, smokve, borovi i masline izmjenjuju s palmama, lovorom i limunovim i narančinim stablima. Sva ljepota i obilje južnoga raslinstva može se lijepo vidjeti u Dubrovniku i okolici.

Za nekoliko časaka može se iz gradske dubrovačke luke stići na otok Lokrum, koji se nalazi nešto južnije od Dubrovnika. Lokrum se diže 189 m nad morskom površinom. Na njemu je nekada bio samostan benediktinaca, a danas se tamo nalazi dom za oporavak djece.

Lokrum je sav obrastao u lijepo zelenilo palma, limunova, lovorika, arapskih smokava i drugih biljaka, pa otok izgleda kao kakav cvjetni perivoj. K jugu se na otoku stere ravnica okružena lijepim borovima, a na jednom mjestu probilo se more ispod stijenja na otok čineći malo jezerce. Zato, eto, Lokrum izgleda kao kakav prekrasan vrt, u kome je najbolji vrtlar, sama priroda, uzgojila različito bilje. A tek ono bistro, plavo more oko Lokruma, koje tako blista o žarkom južnom suncu! Sve to čini Lokrum jednim od naših najljepših otoka, a Dubrovniku je Lokrum kao sjajni biser na kruni.

Iz Gruža se lađicom možemo izvesti na lijepi izlet u Rijeku Dubrovačku. Vozeći se uporedo sa željezničkom prugom dolazimo nakon nekog vremena u uski kanal, kojim se more uvalilo u kopno. Vozeći se sve dalje najednom opažamo, da je boja morske vode drukčija, nego što je bila

prije. More postaje nekako tamnije, a po njegovoj površini pliva vodeno cvijeće i bilje.

Sve se više približavamo kamenim brdima, podno kojih se nalazi jedna oveća zgrada sa značajnim tvorničkim dimnjakom. S desna na obali nalaze se dvije-tri kuće. Tu je gostionica i Kolićevi podrumi, u kojima imade vina staroga po nekoliko desetaka godina.

Dubrovnik

Naša je barka već sasvim zaplovila tamnozelenom vodom. Skačemo u vodu i odmah osjećamo hladnoću, iako je sunčan dan, a sunce se tek počelo naginjati k zapadu. To sigurno nije more! I nije, jer je voda slatka, a ne slana. To je Rijeka Dubrovačka ili Ombla, koja ovdje utječe u more, pa se tako lijepo vidi, kako se miješa slatka voda rijeke i slana voda mora.

Neki drže, da je ta Rijeka Dubrovačka (Ombla) nastavak ponornice Trebišnjice.

Rijeka Dubrovačka je izletno mjesto ne samo stranaca, nego i mnogih Dubrovčana, koji je često posjećuju, osobito nedjeljama.

Od Dubrovnika voze dnevno parobrodi i do Cavtata. Parobrod ulazi u lijepi zaliv Župe, kome su na sjeveru Kupari s poznatim lijepo uređenim kupalištima, i Mlini, u kojima su osobito lijepi vodopadi.

Cavtat je smješten na poluotočiću, a zatvoren je s jugozapada Tihom uvalom. Nekada je tamo bio Epidaur, grčki, a zatim rimski grad i glavno mjesto Donje Ilirije. Iza razorenja Epidaura preseliše se njegovi stanovnici u Ragusu, današnji Dubrovnik. Danas je Cavtat kupališno mjesto, a na brežuljku nad gradom smješteno je groblje s lijepom grobnicom, koju je izradio kipar Meštrović.

Putem prema jugoistoku steru se u Konavskom polju Konavli, u kojima je najveće mjesto Gruda. Konavosko je polje plodno, pa se tamo bjelasaju mnoge kuće tamošnjih stanovnika, koji su, osobito žene, obučeni u divno izrađenu hrvatsku narodnu nošnju.

Dubrovnik svojom ljepotom spada među najljepše gradove na moru, a krasna njegova okolica još upotpunjuje sliku njegove ljepote kao lijep i pristao okvir.

Za ljepšu budućnost*

Iz zemlje kamene, kršne Hercega Stjepana hrabrog,
I izvora hladane Bune pređi su naši slavni
Jednoga crnoga dana praćeni urlikom bure
Došli s dušama bolnim u puste bačvanske ravni.
Ognjište toplo i ljubav nije ih čekala ovdje,
Ostvareni planovi nisu im bili mnogi njihovi snovi,
Umjesto mira i sreće i zemlje meda i mlijeka

* Stihovi ove pjesme urezani su na mramornu ploču, koja je prigodom veličanstvene proslave 250-godišnjice glavne seobe Hrvata-Bunjevaca postavljena na zgradu »Pučke Kasine« 15. kolovoza 1936. god. u Subotici.

Pustoš ih sačeka jadne, bojevi mnogi i novi.
Al' u njih bijaše srce, u njih bijaše snage,
Njihove muževne grudi vjerom su bile pune,
Život su davali rado, nosili trnove krune,
Za sreću roda svoga, slobodu grude im drage.
A danas nama kažu: prezreli narod svoj mi smo,
Stidimo da se vjere, jezika svoga i nane,
Slavnih nam pređa naših da vrijedni potomci nismo.
U lijenosti, nemaru tromom da mlade živimo dane.
O rode dragi, laže, tko o nama tako šta zbori,
Jer iako mala nas četa, iako malo nas ima,
Glasno i jasno uvijek zborimo svuda i svima,
Da srce naše mlado ljubavlju k domaji gori!
I nek nam dođu dani, krvavi, teški i crni,
Oblaci makar će gusti čitavo nebo nam skriti,
I onda svi ćemo hrabro gromovnim glasom zborit:
Hrvati bili smo uvijek — Hrvati i odsad biti!

Nezavisna Država Hrvatska danas je potpuno samostalna

Danas je hrvatski narod uz bok slobodnih naroda, danas je hrvatska država ravnopravna sa svima slobodnim i nezavisnim državama! Ona je to danas, ona će to biti sutra, ona će to biti u vječnost, jer za to jamči ustaški pokret! Za to jamči hrvatska ustaška vojska, za to jamči hrvatska državna vojska, za to jamči cijeli hrvatski narod!

POGLAVNIK DR ANTE PAVELIĆ

Nezavisna Država Hrvatska

Hrvatski narod poslije mnogo stoljeća borbe i muka ima opet svoju državu. Borbom i nebrojenim patnjama uspjelo je Poglavniku i ustaškom pokretu uskrisiti Nezavisnu Državu Hrvatsku. Svaki se Hrvat danas ponosi znakovima svoje slobodne države, njih čuva i poštuje kao

svetinju svoje slobode i pravde. Ti su znakovi državna i ustaška himna, grb i zastava.

Grb Nezavisne Države Hrvatske je štit s dvadeset i pet četvorinskih polja, bijelih i crvenih, poredanih naizmjence u pet redova. Nad tim štitom je znak u obliku zvjezdolike tropletne vitice, koja je crvene boje, a u njoj veliko slovo »U« modre boje.

Zastava Nezavisne Države Hrvatske je gore crvena, u sredini bijela, a dolje plava. U sredini bijelog polja je državni grb, a na crvenom polju kraj koplja je vitica sa slovom »U« u sredini.

Nezavisna Država Hrvatska zaprema površinu od oko 110.000 četvornih kilometara s preko 6,700.000 stanovnika. Od toga ima blizu 5 milijuna Hrvata. Ali Hrvata ima i preko granica u talijanskom dijelu Dalmacije, Istri, Njemačkoj, Madžarskoj, Rumunjskoj i Srbiji. Ima ih i daleko od naših granica ne samo po Evropi već i u dalekoj Americi. Svih Hrvata izvan granica Nezavisne Države Hrvatske ima preko dva milijuna.

Hrvatski narod spada među male narode, ali ima u Evropi i mnogo manjih naroda, koji imaju svoju državu.

Velike su i moćne susjedne države Njemačka i Italija, s kojima živimo u najužem savezu.

Kao svaki valjan dom, tako i Nezavisna Država Hrvatska ima svoje poglavare. Njih moramo slušati, jer oni ne rade za sebe, već za sve nas.

Na čelu Nezavisne Države Hrvatske stoji Poglavnik i vođa hrvatskoga naroda Dr. Ante Pavelić. On određuje ljude za poslove, koji se moraju vršiti na dobro naše domovine. Zato imenuje državnu vladu, koja je njemu odgovorna za sve svoje poslove. Na čelu državne vlade je predsjednik vlade, kojega zamjenjuje podpredsjednik. Uz njih imenuje Poglavnik ministre za različite grane državne uprave. Svaki je ministar poglavar u svome ministarstvu. Njegove naredbe izvršuju činovnici ministarstva. Svaki državljanin sluša i izvršuje, što mu nalaže Poglavnik i državna vlada. Samo tako može napredovati ova velika naša zajednička kuća.

Poglavnik i državna vlada brine se za rad, red, napredak i obranu cijele države i svakoga valjanog državljanina.

Da se uprava može što bolje provesti, Nezavisna Država Hrvatska podijeljena je u velike župe. Na čelo svake velike župe postavlja Poglavnik velikog župana. On se brine za sve poslove u svojoj velikoj župi. Svaka je velika župa sastavljena od više kotareva.

Kao što u radinoj košnici svaka pčela radi za napredak cijele košnice, tako i svaki od nas mora biti uvijek: Za dom spreman!

U Hrvatskoj će vladati red i rad

U Hrvatskoj će vladati red i rad! Hrvatska država bit će uređena i na putu je uređivanja na osnovama tradicija hrvatskog naroda i na najsuvremenijim načelima, koja su kod naših velikih prijatelja i saveznika pokazala, da su u današnje vrijeme jedina u stanju stvoriti red, dati rada, pribaviti kruha i uspostaviti normalan (redovan) život.

U Nezavisnoj Državi Hrvatskoj bit će unutarnji poredak takav, kakovog ga hrvatski narod treba, kakvog zaslužuje, i kakav će mu donijeti sreću i blagostanje.

POGLAVNIK DR ANTE PAVELIĆ

Naši prometni putovi

Svaki se narod i država brine za to, da se što lakše može prevoziti roba i ljudi s jednoga kraja na drugi. I u Nezavisnoj Državi Hrvatskoj ima mnogo željeznica i putova. Kraj između Save, Drave i Dunava otvara svojim nizinama uz rijeke put na sve strane. Na zapad iz Posavine i Podravine možemo željeznicom otputovati daleko u velike susjedne države Italiju i Njemačku. A i preko Dunava i Drave nastavljaju se željezničke pruge u susjednu Madžarsku.

Južni i jugozapadni dio Nezavisne Države Hrvatske ne obiluje tako mnogobrojnim putovima i željeznicama. Tu su

se izdigle visoke vapnenaste gore Bosne i Hercegovine, Dalmacije i Like, u koje su rijeke urezale duboke klisure. Tu su krška polja sa svih strana zatvorena gorama. Zato se ceste između polja penju velikim zavojima na visoka gorska sedla i spuštaju u susjedna polja. Uz rijeku Bosnu i Unu sagrađene su željeznice, koje se često probijaju tunelima kroz riječne klisure, a zatim dižu zavojima visoko pod planine i onda spuštaju k rijekama Jadranskoga mora. Tu je čovjek uložio silan napor, da spoji more s plodnim sjevernim krajevima. A ipak mu se trud dobro naplaćuje, jer je more najjeftiniji put u cio svijet. Zato je i usprkos velikih prirodnih zapreka također izgrađena željeznička pruga preko Like i ona preko Gorskoga Kotara. Tu nema otvorenih dolina, kojima bi željeznici bio otvoren put, već se ona diže uz strme obronke gorskih kosa i spušta u zatvorena polja, probija tunelima, dok se napokon velikim zavojima ne spusti do Splita, Šibenika ili Sušaka.

Mjesto željeznica mnogo se u tim gorskim krajevima ljudi služe i cestama, koje se katkad penju i preko 1000 metara visoko. Te se ceste grade velikim trudom i naporom kao i željeznice. One će povezati sve krajeve Nezavisne Države Hrvatske tako, da će svaki lako doći do rada i kruha.

Uz željeznice i ceste vrši se promet i po većim rijekama. Savom, Dravom i Dunavom plove i parobrodi, a mnogim njihovim pritocima spušta se roba na manjim lađama i splavima. I u neke rijeke Jadranskoga mora mogu ulaziti lađe i ploviti duboko u kopno. Tako se Zrmanjom možemo kroz veličanstvenu klisuru brodom dovesti do Obrovca.

Ali kao što dobar domaćin ne može u kući i na svojem privrediti sve, što mu treba za život, već nešto prodaje, da može drugo kupiti, tako je to i u životu države. Svaka država izmjenjuje robu sa svojim susjedima. Jedno prodaje, da može kupiti drugo. A i susjedi traže rada i izvan svoje kuće i posjeda. Zato je i Nezavisna Država Hrvatska povezana mnogim prometnim putevima sa svojim susjedima. S njima čini ona veliku zajednicu naroda, koji se potpomažu, da bude svima bolje.

Stoka u našim krajevima

U Nezavisnoj Državi Hrvatskoj stočarstvo je isto tako važna privredna grana kao i ratarstvo. U sjevernim krajevima države ima dosta vode i vlage, izobilje livada i krmnih polja. Ovdje se zato mnogo goji veliko govedo, konji i svinje. Većinom se drže dobre strane pasmine goveda ili mješanci s domaćom malom izdržljivom bušom.

Planinski pašnjak

Konja ima u sjevernim krajevima najviše. Poznate su dobre domaće vrste međimurskih, podravskih i posavskih konja. Ali i u planinskim krajevima proširen je dobar, malen, ali izdržljiv bosanski konj. Dalje na jugu, a najviše uz more i po otocima, zamjenjuje konja magarac i mazga, jer se zadovoljava oskudnijom pašom i mršavijom hranom, a vješto se penje po kamenitim i strmim putovima.

Svinja se uzgaja također najviše na sjeveru, jer tu raste u izobilju kukuruz, a ima i mnogo hrastovih šuma. Domaće su pasmine: turopoljska, mangalica i bagun, a od stranih napose bijela velika engleska pasmina. U krajevima, gdje

žive muslimanski Hrvati, slabo je uveden uzgoj svinja, jer njima vjerski propisi brane držanje ove životinje.

Na velikom južnom području Nezavisne Države Hrvatske stere se krš sa svojim propusnim i kamenitim vapnenastim tlom. Za oskunu pašu u njemu kao stvorena je ovca i koza. Tu po svim visokim gorskim pašnjacima ljeti pasu velika stada ovaca.

Ovca je pravi dar Božji čovjeku u tim krajevima, jer mu daje mlijeko, sir, meso, vunu, kožu i loj. Siromašnim naseljima uz more i među kamenitim proplancima koza zamjenjuje govedo, jer se ona vješto vere po vrletima za svakom travkom i zelenom grančicom. Ali ona je ovdje i vrlo štetna, jer podgriza mlada stabla, čupa iz zemlje i posljednje biljno korijenje, pa tako sprječava pošumljivanje tih krajeva.

Od ovčjega mlijeka pravi se domaći ovčji sir. Osobito je na glasu travnički i paški sir.

Hrvatski narodni običaji uz rad

Uz različne gospodarske poslove hrvatski je seljački narod stvorio cijeli niz ljudskih zajednica. Te zajednice rada često su sasvim dobrovoljne i besplatne, kakogod mnogo pomažu i u naročito teškim gospodarskim poslovima. One su već postale narodni običaj, pa se u njima rad vrši osobito svečano.

Evo ih nekoliko:

1. Moba: U Vrbovi u Slavoniji razumijevaju se pod mobom gospodarski poslovi, koje će mladež obavljati gospodaru besplatno, samo treba da ih gospodar obavijesti. Mobu saziva gazda većinom za komušanje kukuruza. Moba se saziva i kad je berba, a gazda se mora pobrinuti za pečeno janje.

U Otoku u Srijemu u mobu se zove, kad se gradi zgrada, kad se kosi, kupi sijeno, vrši i žanje. Kod košnje, ako je livada daleko, idu kolima na konak i ponesu sve, što

treba za jelo. Kosci idu tako od mobe u mobu redom dok ne pokose sve livade.

Naročito je velika i svečana moba kod žetve, te se čovjeku na čas čini, kao da ta cijela radnja i nije drugo, nego neko svečano bogoslužje.

Tako se djevojke, kad svrše razor (slog), zagrle i idu onamo, odakle su počele žeti pjevajući:

Na kraj, na kraj, mobo moja,
Ladole mile, oj, lado oj,
Na kraju je ladna voda...
Ladna voda, mlad vojvoda.
Ladole mile, oj, lado, oj!

Kad moba dožanje, vezač sveže posljednji snop i ispravi ga okomice na zemlji, a svi pozabadaju srpove u taj snop. Vezač klekne i pozdravi Gospu, a drugi poklecaju s njim oko snopa i mole za njim.

Uvečer se ide kući na dožeonicu, dakako opet uz pjesmu, jer svi ti naši Slavonci gotovo sve svoje poslove prate pjesmom. Tu je onda pjesme, igre i veselja do mile volje, da se dade srcu oduška.

U Hercegovini na mobu idu najviše momci i djevojke. Bude ih obično 20—30 glava, a u srednjoj Hercegovini i do 60 i 70 glava. Na mobi bivaju ugošćeni veoma dobro, ali zato i rade, osobito mladež, mnogo više nego na nadnici i za sebe, jer se natječu, tko će se pokazati valjaniji. Oni, koji se odlikuju u kosidbi i žetvi, veličaju se imenom kozbaše. Moba se drži među momcima i djevojkama kao neka vrsta ogleda, te se svaki ne samo otima da pođe na mobu, nego se odijevaju i kite, kao da idu na kakovu svetkovinu. Dakako i tu se pjeva, a poslije mobe veselje je i zabava dugo u noć.

2. Prela i sijela. Prela su osobito razvita u Slavoniji, ali ih ima i po drugim našim krajevima. Momci se i djevojke kupe, pa djevojke predu, čijaju (čehaju) perje i t. d., a momci pričaju i gonetaju. Često se nađe i gajdaš, pa se poslije vremena rada prelo pretvori u igru i veselje.

3. S p r e g a. Sprega ili spreža je dobrovoljni usmeni ugovor dviju zadruga, da će cijelu godinu sebi pomagati pri gospodarskom poslu, naročito pri oranju.

Otkad nema zadruga, slože se po dvije, tri kuće u spregu ili sprežu i rade zajedno poljske poslove: oru, kose, kupe, voze, žanju i vrše.

U H e r c e g o v i n i se združe po dvije inokosne kuće,[1] koje nemaju nego po jednog vola, te oru zajedno. Tako združeni ljudi zovu se suveznici ili s p r e ž n i c i. U srednjoj Hercegovini, gdje su velika polja, te za oranje treba do 8 volova, tu svaka zadruga, koja ima manje od 8 volova, odmah sebi traži suveznika.

4. K e t u š i. Riječ ketuš znači drug, dionik u kakvom poslu, a kod nas se upotrebljava za dionike zajedničkog mlina: suvare[2] ili vodenice.

Ketuši melju redom. Ima manje ili više redova, prema tome, koliko je dionika u mlinu. Ti dionici mogu imati cijeli dan, cijelo pravo u mlinu, a mogu imati i samo polovinu ili četvrtinu, što onda dolazi u obzir kod porednje u mlinu: ima ih i s tako malim dijelom, da melju samo koji sat.

5. N a t a p a n j e z e m l j e. U nekim se krajevima Hercegovine i u Konavlima — mobom — naročito natapaju suha polja. Od dasaka se naprave lijevci, koji su dugi po 15 do 20 nogu, a svaki nose dvojica. Prvi se lijevak postavi pod vrelo, da se puni vodom, drugi se postavi poda nj, a treći opet pod drugi i t. d., dok se voda ne dovede na njivu, koju onaj na donjem kraju reda polijeva.

6. P e č a l b a r i i r i s a r i. Ovaj je način zajedničkog rada dosta poznat. Pojedine skupine ljudi, muškaraca ili žena, ili zajedno, sastave svaka svoju družinu i idu, od vremena do vremena, u druge krajeve na gospodarske (žetvu, kosidbu) i sl. ili obrtničke poslove (tesari, ciglari, zidari).

Risari čine naročitu skupinu; idu na žetvu, u berbu kukuruza, na tučenje konoplje i sl., a kao naplatu redovno dobivaju dio toga priroda.

---

[1] To su kuće u kojima živi samo muž sa ženom i djecom. Druge su kuće zadružne, u kojima žive zadruge; [2] Mlinovi na konjsku snagu

KIKEREC: KRUNISANJE KRALJA ZVONIMIRA

Papinski poslanik, opat Gebizon, kruni kraljevskom krunom hrvatskog kralja Dimitra Zvonimira u crkvi sv. Petra na Solinskom polju.

C.

STARE SLAVE DJEDOVINA

HRVATSKI NARODNI VLADARI

Knez Trpimir

Kad su se Hrvati u VII. stoljeću doselili u današnju svoju domovinu, osnovali su nekoliko manjih oblasti, kojima su vladali knezovi. Takova jedna oblast prostirala se uz Jadransko more od rijeke Raše u Istri do rijeke Cetine u Dalmaciji, a zvala se Dalmatinska Hrvatska.

Dio natpisa iz doba kneza Trpimira (latinskim jezikom piše: Pro duce Trepimero . . .; znači: Za kneza Trpimira . . .)

U Dalmatinskoj Hrvatskoj vladao je oko polovice IX. stoljeća knez Trpimir. Premda je morao priznavati vrhovnu vlast franačkoga cara, ipak je u svojoj zemlji vladao samostalno. U jednoj povelji, koja se sačuvala iz toga doba, na-

ziva sam sebe »pomoću Božjom knez Hrvata«. Ta je povelja nama Hrvatima osobito draga, jer je u njoj prvi put zapisano hrvatsko ime. Bilo je to davno, skoro pred tisuću i stotinu godina.

Trpimir je bio dobar i pobožan vladar. Nedaleko od svoga kneževskog dvora u Klisu, koji se dizao na strmoj klisuri brda Kozjaka iznad Splita, dao je među lozom, maslinama i smokvama sagraditi samostan i crkvu Bogu na slavu, a svojoj duši na spas. Pred žrtvenikom bila je postavljena ograda od kamena. Na toj je ogradi bio uklesan natpis, kojim je knez Trpimir pozvao pobožne duše, da sagnu glavu i da se za nj pomole Bogu. Odlomci toga natpisa s kneževim imenom čuvaju se u splitskom muzeju starina.

Za vladanja kneza Trpimira bila je Dalmatinska Hrvatska već uređena državica. Njegov je dvor bio uređen kao i dvorovi drugih tadanjih vladara.

U to doba nastade crkveni raskol. Kršćanska se crkva naime razdijelila na zapadnu ili katoličku i istočnu ili grčku (bizantsku). Trpimir i Hrvati ostali su vjerni katoličkoj crkvi.

Za Trpimirovih nasljednika nastale su žestoke borbe između Hrvata i Mlečana. Mletci ili Venecija bio je grad s onu stranu Jadranskoga mora, koji se pomalo razvio u pomorsku državu. Mletačke su trgovačke lađe krstarile Jadranskim morem, pa su tako plovile uz hrvatske obale. Hrvati toga nijesu trpjeli, i već za vladanja kneza Trpimira nastade sukob. Najžešće su branili hrvatske obale knezovi Domagoj i Branimir. Tadašnji poglavar ili dužd mletačke republike krenuo je s brodovljem na Hrvate. Hrvati su mu brodovlje razbili, a Mlečanima ne preostade drugo, nego da se s Hrvatima nagode. Mlečani su se obvezali, da će Hrvatima plaćati za slobodnu plovidbu uz njihove obale svake godine danak u novcu. I plaćali su ga preko sto godina.

Branimir

Na desnom krilu gore lađe dvije,
Hrvatskog bana dva lijepa broda.
Plam bukti; momci u val skaču; voda
Oko njih cvrči, a plamen je pije.

Kandiano[1] zubljom maše, s premca[2] grmi:
—San Marko![3] — naglu vožnju zapovijeda.
Branimir bane na visokoj krmi[4]
Blijed u požar svojih lađa gleda.

U toranj skače, na balisti[5] cilja
I konop pušta. Ognja i pakline
Prosu se kiša sred tuđeg jedrilja.

Dim suklja, zvižde strijele, roblje dreči.
Hrvatska trublja sred sparne maine
Ljutito, gromko na odmazdu ječi.

*

Kormilar mrki držalo prihvati.
— Veslari, kliknu, haj! iz žila petni'...
Na premac most, u šaku mač, Hrvati!
Ti, lađo moja, kao strijela letni! —

Svi borci jaki, svi robovi mladi
Pregnuše snažno... Brod poletje, jurnu,
Od sebe lađe kao vihor gurnu:
Galandri[6] trozub sred boka usadi.

Ban koplje baca. Dužd se s tornja sruši.
Protrne Mlečić: pest i dim ga guši.
U naše ruke pada tvrda barka.

Ban u rog puše: — Pobijedismo! — grmi.
Očiju plamnih na visokoj krmi
Sa stijega skida barjak svetog Marka.

[1] tadašnji mletački dužd; [2] prednji dio lađe; [3] sv. Marko, zaštitnik mletačke republike; [4] stražnji dio broda; [5] neka ratna sprava; [6] vrst ratne lađe.

Kralj Tomislav

Knez Trpimir je osnivač vladarske kuće Trpimirovića. Za vladanja njegovih potomaka doživjela je Hrvatska najsjajnije doba svoje stare povijesti. Već za vladanja Trpimirova unuka Tomislava imala je Dalmatinska Hrvatska tako jaku vojsku i mornaricu, da je mogla odbiti svaku navalu neprijatelja na kopnu i na moru.

Dalmatinskoj Hrvatskoj zaprijetio je novi neprijatelj — Madžari. Oni su iz dalekog sjevera provaljivali u krajeve oko Dunava i tu osnovali svoju državu. Na brzim i lakim konjima provaljivali su na sve strane, pa su tako provalili i u Posavsku Hrvatsku i opustošili je. Kad su htjeli provaliti u Dalmatinsku Hrvatsku, sukobili su se u planini Gvozdu (današnjoj Velikoj Kapeli) s jakim četama kneza Tomislava. On ih je suzbio i protjerao preko Drave, odakle su i došli, a posavske Hrvate oslobodio od tuđega jarma. Tamošnji su Hrvati s veseljem priznali Tomislava svojim knezom. Tako su se ujedinile Posavska i Dalmatinska Hrvatska u jednu državu.

U to su doba bili dalmatinski gradovi pod vlašću bizantskoga (grčkoga) cara, koji je stolovao u Carigradu ili Bizantu. Knezu Tomislavu uspije, da ih je car predao njemu, neka ih brani i njima upravlja. Tako je Tomislav zavladao državom, u kojoj je bio velik dio hrvatskih zemalja, a imao je veliku vojsku i jaku mornaricu. Zato odluči, da proglasi sebe kraljem, a Hrvatsku kraljevinom. Stare knjige pišu, da je Tomislav okrunjen za hrvatskoga kralja na Duvanjskom polju godine 925. Tamo su se sabrali najveći svjetovni i crkveni odličnici i veliko mnoštvo naroda iz cijeloga kraljevstva, da prisustvuju tome svečanom činu. Svi su htjeli vidjeti junačkoga kralja i zaželjeti mu svaku sreću u vladanju.

Ne prođe ni godinu dana poslije krunidbe, i već je kralj Tomislav izvojštio novu pobjedu. Bugarski car Simeon poslao je na Hrvatsku veliku vojsku, ali ju je Tomislav hametom potukao. No odmah poslije toga poraza Bugari su se pomirili s Hrvatima.

Spomenik kralja Tomislava

Nedugo poslije krunidbe sastao se u Splitu crkveni sabor. Sastali su se crkveni i svjetovni dostojanstvenici, da u pri-

sutnosti kralja rasprave osobito o tome, smije li se služba Božja vršiti starohrvatskim jezikom ili samo latinskim. Tada su naime Hrvati imali svoje svećenike »glagoljaše«, koji su vršili službu Božju starohrvatskim jezikom, a po gradovima, gdje je bilo Latina, t. j. ostataka nekadanjih Rimljana, vršila se služba Božja latinskim jezikom. Upotrebu hrvatskog jezika u crkvi uspješno je obranio hrvatski biskup iz Nina Grgur.

Tomislava Hrvati slave, jer je uzvisio Hrvatsku na kraljevinu i jer je ujedinio veći dio hrvatskih zemalja u jednu državu.

Hvalospjev

Slava Bogu na visini, a mir ljudima na nizini!

Slava i hvala Bogu, koji se smilovao narodu, te mu dao krunjena kralja!

Slava i hvala svijetlomu i dobromu kralju hrvatskomu Tomislavu!

Slava, i hvala, i zdravlje!

Blago narodu, koji doživje taj dan veliki, da vidi krunjena svoga kralja!

Blažen dan novoga života naroda hrvatskoga!

Blažen dan, koji tebi, kralju, darova vijenac vrh tjemena tvoga!

Slava i hvala Bogu, koji te uresi kraljevskim znakovima!

Slava i hvala Bogu, koji te prikaza narodu kaó kralja velika i moćna!

Čuvao te Bog na mnoga ljeta na slavu i sreću naroda!

Usliši, Gospode, molitvu puka svoga, usliši!

Na mnoga ljeta slava i hvala i zdravlje svijetlome kralju Tomislavu, i svijetloj kraljici, i djeci njegovoj i svojti!

Na mnoga ljeta slava, i hvala, i zdravlje!

Tomislav

Oružje zveči. Bjesne mrke čete...
I Madžar bježi na brzim konjima.
Za njim Hrvati kô sokoli lete.

Gone ga preko ravni i bregova,
Šumama gustim, gudurama tamnim,
Tamo do sivih Dravinih valova.

Kagan je rijeku prošô, mrk je stao.
— Junače, tko si? — Na drugome brijegu
Pobjednik mladi gromko zavikao:

— Arpade, ti si vjetrina, što hara,
A ja sam hrašće jedro i stoljetno,
Na koje zalud vihor se obara.

Ti bijesan rušiš, a ja vedar zidam,
Ti kô zvijer banu, da moriš i kolješ,
Ja od zla branim, ljute rane vidam.

Za ime što me pitaš, barbarine?
Čuvar sam vjerni ognjišta otacâ,
Lav stražar rodne rijeke i doline.

Susjede, dom si na svojemu gradi.
Zovi me zid mjedeni, plot krvavi...
Prohtje l' se tebi jednom natrag, znadi
Tu ćeš me naći; čekam te na Dravi.

Grgur Ninski

I biskup moli: »Bože, kome pjeva
Blistavo jato večernjih zvijezda,
Šturak u travi, nad usjevom ševa,

Znam, i riječ moja do uha ti stiže,
Kada se tebi molitve na krilu
Propinje duša i kô talas diže!

Duša nam cvijet je, što svojim miriše
Vonjem, a srce vrutak, koji svojim
Žuborom pjeva, uzdahom uzdiše.

Ljudima kad si radosti i muke
Dijelio, kad si nad glavom im sjao,
Ja znadem, Bože, — iz pune ti ruke

Biser je zvonki na usne nam pao.«[1]

Kralj Petar Krešimir Četvrti

Prvi nasljednici kralja Tomislava sačuvali su Hrvatsku moćnom i velikom, no kad su se kasnije počela tri brata Svetoslav, Krešimir i Gojslav otimati za kraljevsko prijestolje, poče država sve više slabiti. Tada se Mlečanima pružila prilika, pa su ne samo podvrgnuli pod svoju vlast mnoge dalmatinske gradove, nego su prestali Hrvatima plaćati i danak za slobodnu plovidbu uz hrvatske obale.

U tim teškim vremenima uspne se na hrvatsko prijestolje kralj Petar Krešimir Četvrti, vladar odlučan i junačan, koji je Hrvatsku opet podigao do stare moći i slave. Njemu uspije, da granice hrvatske države proširi sve do Drine, te da Hrvatskoj pripoji hrvatske otoke Krk, Cres i Rab i primorske gradove od Zadra do Kotora. Hrvatska je tada bila veća i moćnija nego li ikada prije ili poslije. Zato je Krešimir mogao sama sebe s ponosom nazvati »po milosti Božjoj kralj Hrvatske i Dalmacije«, a to će reći, da nije imao nad sobom drugoga gospodara osim Gospodina Boga. Petar Krešimir je potpuno vladao ne samo na kopnu, nego i na moru, i zato zove Jadransko more »naše dalmatinsko more«.

I za vladanja kralja Petra Krešimira sastao se u splitskoj stolnoj crkvi sabor. Na tome crkvenom saboru raspravljalo se u prisutnosti kralja, papinskog poslanika, biskupa i drugih crkvenih i svjetovnih odličnika o starohrvatskom crkvenom jeziku. Da se ne zamjeri Latinima, morao

[1] Pod biserom se misli hrvatski jezik.

3 4 6 7 2 5 1

CELESTIN MEDOVIĆ: CRKVENI SABOR U SPLITU

Slika prikazuje ovaj prizor: Na prijestolju sjedi KRALJ TOMISLAV (1) s krunom na glavi. Hrvatski BISKUP GRGUR (2) uzdignute desnice govori u obranu glagoljice. Njegove riječi duboko se doimlju sabora. U sredini stoje dva papinska poslanika; jedan se zamislio što će biti (3), a drugi u svečanoj biskupskoj odori (4), okrenut prema Grguru, prigovara; nadbiskup splitski (5) se protivi. Zadarski biskup (6) raspravlja sa glagoljašem opatom (7). Hrvatski velikaši (iza svećenstva) poustajali i s veseljem slušaju obranu glagoljice.

je kralj teška srca pristati na zaključak, da se zabrani glagoljanje. No hrvatski narod sačuvao je i dalje ovu svoju svetinju. I danas se glagolja u crkvama Hrvatskoga Primorja i Dalmatinske Hrvatske.

Kralj Petar Krešimir stolovao je u Ninu. Tamo je u kraljevskom dvoru, okružen odličnicima hrvatskoga kraljevstva, donosio važne državne odluke. U upravljanju državom pomagala su ga tri bana: hrvatski ban je upravljao Dalmatinskom Hrvatskom, slavonski zemljom između Drave i Gvozda, a bosanski Bosnom.

U selu

Dan velji selu cetinskome svane.
Kralj ispred kuće županove sjahô.
Kmeti se kupe; promatraju plaho
Vladara, gospe, velmože i bane.

Dotrko župan: — Svijetla kruno, gdje si
Sjahao? Selo kukavno od vijeka...
— Župane, tu ću ostati. Donesi
Pogaču crnu i zdjelicu mlijeka. —

Kmetici maše... Žena strepi. Njeno
Čedo kralj svoja na koljena sjede.
Dijete sprva gleda prestrašeno.

Trak sjajan sinu u zjenici veseloj.
I orač reče: — »Zvijer loveći mrku
Ručicom tapka, ciče: — Djede! Djede!

Sablja i plug

Nađe ih, gdje se svađaju i kolju.
I oreč reče: — »Zvijer loveći mrku
Taj čovjek sâd mi pogazi u trku.
Gle, štete grdne na mojemu polju!«

A drugi: — »Vojnik ja sam, a on, što je?
Krt, rovač zemlje. Kaže: Ja znoj lijem.
Al' za tu zemlju ja se borim, mrijem.
Gaziti po njoj, to je pravo moje.« —

A kralju reče: — »To se sila bani.
Žulj vazda bješe od rane časniji;
Pošteni znoj je od krvi svetiji.

U krvi sablja rđa, a plug sveti
Što više brazdi, to se više svijetli.
Štuj čelo, što te svojim znojem hrani!« —

Kralj Dimitar Zvonimir

Poslije Petra Krešimira Četvrtoga dođe na prijestolje bivši njegov suvladar, slavonski ban Dimitar Zvonimir (1076. do 1089.). Dok je još bio ban, oženio se Jelenom, sestrom ugarskoga kralja Ladislava. Po tome, što mu je ugarski kralj dao svoju sestru za ženu, vidi se, da je već kao ban bio veoma ugledan.

Dimitar Zvonimir okrunio se u crkvi sv. Petra na Solinskom polju kraj Splita. Krunio ga je papin poslanik, opat Gebizon. Tom prilikom obvezao se Dimitar papi, da će čuvati pravdu, braniti crkve, štititi siromahe, udovice i siročad.

Za vladanja kralja Dimitra Zvonimira Hrvatska je u svemu napredovala. Stara hrvatska knjiga slavi njegovo vladanje ovako: »I za dobroga kralja Zvonimira bijaše vesela sva zemlja, jer bijaše puna svakoga dobra i gradovi puni srebra i zlata. I ne bojaše se siromah lakomstva bogataševa, niti nejaki puk sile velikaša, niti sluga, da će mu gospodar učiniti nepravdu, jer je kralj sve branio, jer ni sam ne posjedovaše ništa protiv pravice, pa tako ni drugima ne dopuštaše toga. I tako veliko bogatstvo bijaše u Zagorju kao i u Primorju za pravednoga kralja Zvonimira.«

Zvonimir je prema tadanjem kraljevskom običaju obilazio s najvišim državnim i crkvenim dostojanstvenicima svoje kraljevstvo, sudio u sporovima između svojih državljana i izdavao povelje, kojima potvrđuje različita prava ili daruje posjede. Takova jedna povelja čuva se još danas u zagrebačkom državnom arhivu.

Kad je bio na otoku Krku, obdario je zemljištem samostan svete Lucije blizu Baške. Opat (poglavar) toga samostana, da utvrdi za sva vremena taj kraljevski dar, dade sadržaj Zvonimirove darovnice urezati u kamen hrvatskim jezikom i pismom glagoljskim.[1] To je učinjeno oko godine 1100., dakle gotovo prije osam i pol stotina godina. Taj kameni spomenik poznat je pod imenom »baščanska ploča«, a čuva se u zagrebačkom muzeju. »Baščanska ploča« je najstariji sačuvani spomenik, pisan hrvatski, na kojem se čitaju riječi »hrvatski kralj«.

Zvonimir je imao jedinca sina, koji je umro prije oca

Krunidba kralja Zvonimira

Kad se krunio kralj Dimitar Zvonimir u crkvi sv. Petra na Solinskom polju, poslao je papa Grgur Sedmi svoga poslanika opata Gebizona, da mu stavi kraljevsku krunu na glavu. Na saboru u tome mjestu skupilo se mnogo naroda iz čitava hrvatskoga kraljevstva: biskupa i drugih crkvenih dostojanstvenika, načelnika gradova, župana i drugih državnih odličnika, a dakako i nepregledno mnoštvo naroda.

Prije krunidbe papin je poslanik zapitao narod, hoće li Zvonimira za svoga kralja. Narod je jednoglasno kliknuo: »Tako neka bude, amen!«

Poslije toga počela je krunidba. Najprije je papin poslanik predao izabranom kralju zastavu sv. Petra u znak, da Zvonimir priznaje papu za vrhovnog poglavara. Tako su u

---

[1] Glagoljica je posebno hrvatsko pismo iz toga doba, a pisale su se njime ponajviše svete hrvatske knjige.

to doba činili i drugi kršćanski kraljevi. Zatim ga je opasao mačem u znak, da će braniti državu od neprijatelja, kad god bude trebalo. Predao mu je u ruke zlatno žezlo i jabuku, a to je značilo, da će novi kralj biti vrhovni sudac u svojoj državi. Poslije toga pomazao ga je svetim uljem, a onda mu je stavio kraljevsku krunu na glavu.

Kad je krunidba bila svršena, sio je Zvonimir na kraljevsko prijestolje. Tada su preda nj redom dolazili državni dostojanstvenici i prisizali kralju vjernost i pomoć protiv neprijatelja.

Kralj Petar Svačić

Poslije smrti kralja Zvonimira postade kraljem Stjepan Drugi. On je bio iz kraljevske kuće Trpimirovića. Bio je boležljiv, vladao je samo dvije godine i umro. S njime je izumrla ta slavna hrvatska vladarska kuća.

Tako je Hrvatska ostala bez kralja, pa je trebalo izabrati novoga. Hrvati su se razdijelili u dvije stranke. Jedni su htjeli, da se na kraljevsko prijestolje pozove ugarski (madžarski) kralj Ladislav, koji je bio brat kraljice udovice Jelene. Uz ove Hrvate pristali su i Latini, a dakako i kraljica Jelena radila je za svoga brata. Pristaše kralja Ladislava potajno poslaše u Ugarsku svoje poslanike, koji će ga pozvati, da dođe u Hrvatsku. Nadali su se, da to ne će biti teško, jer je među Hrvatima zavladala velika nesloga. Druga stranka nije htjela tuđina za kralja, pa je izabrala hrvatskim kraljem velikaša Petra Svačića iz plemena Kačića.

Ladislav se odazvao pozivu i krenuo s vojskom u Hrvatsku Dopro je do planine Gvozda, no uto mu jave, da su u Ugarsku provalili neprijatelji, pa se morao vratiti u svoju državu. U sjevernoj Hrvatskoj postavi svoga sinovca Almoša za vladara, ali ga Hrvati doskora protjeraše.

Poslije Ladislava zavlada u Ugarskoj kralj Koloman. On skupi vojsku i pošalje je u Hrvatsku. Hrvati između Drave, Kupe i Save kao da se nijesu opirali, jer su bili pripravni, da priznaju Kolomana za hrvatskoga kralja, no u planini Gvozda čekao je kralj Petar Svačić, da mu sa svojim junacima zakrči put Kralj Petar i njegovi pristaše dobro su znali, da samo kralj hrvatske narodne krvi može očuvati samostalnost hrvatske države. Vojske su se sukobile. Kralj Petar Svačić borio se junački, ali je njegova vojska bila preslaba, da odoli nadmoćnijem neprijatelju. Bitka se svršila porazom Hrvata. Da su kralju Petru došla u pomoć i plemena između Drave, Kupe i Save, jamačno bi suzbili tuđinca.

U tom nesretnom boju pade i sam kralj Petar Svačić (1097. g.). Pao je junački braneći mačem u ruci svoju domovinu od tuđinca. Planina Gvozd prozva se od toga doba »Petrov Gvozd«, a i danas se zove »Petrova gora«. U tome imenu sačuvao je hrvatski narod spomen na posljednjega svoga kralja hrvatske krvi.

I poslije bitke na Gvozdu opirali su se Hrvati, da priznaju Kolomana svojim kraljem. Zato on ponovno skupi vojsku i krene na Hrvatsku. Stigne do Drave, no tu ga dočeka hrvatska vojska. Tada Koloman odluči, da se s Hrvatima u miru nagodi. Vidio je, da su Hrvati dobro naoružani i spremni za boj. Poruči im, da će s njima sklopiti ugovor, kakav budu sami htjeli. Hrvati su poslali dvanaest poslanika iz dvanaest hrvatskih plemena. Sporazume se s Kolomanom, da će ga priznati svojom voljom za hrvatskoga kralja, no on i njegovi nasljednici treba da se posebno krune hrvatskom krunom, a hrvatski državni poslovi imadu se rješavati samo u hrvatskom saboru. To je značilo, da će Hrvatska i dalje ostati kao posebna država, samo će s Ugarskom imati zajedničkoga kralja.

Pošto su sklopili ugovor, pođu Hrvati s Kolomanom u Biograd na moru, da ga okrune za hrvatskoga kralja. Kod krunidbe je kralj Koloman ponovio i prisegom zajamčio sve, na što je prije toga pristao.

Kralj Koloman bio je iz kuće Arpadove. S njime su na hrvatsko prijestolje sada zasjeli Arpadovići. Bilo je to godine 1102.

Petar Svačić

I.

I borba bjesni. Hrže konj, i ječi
Bojovna truba usred bijela dana.
Sve nove čete jure sa svih strana,
Sve urlik raste do neba vapeći.

Madžarska sila mukom pute kroči
Kroz vrste naše. Poljem vojska vrvi.
Na vihor nalik kralj razbojem trči.
— Ne! Tron[1] se jedan ne ruši bez krvi! —

I on se baca, gdje je bijes najžešći,
I nasrtaji sve jači i jači,
I udarci su sve češći i češći.

Koplja se sjaju, zastave se viju.
Petrovi borci sve bjesnije biju.
On — krvav, strašan, pred svima prednjači.

II.

Strši na grdnoj gomili mrtvaca
I sabljom maše... Sunce na umoru
Krvave zrake u lice mu baca.
On klikće kao orô na timoru.

Koloman stiže: — Petre, sam si... gledaj!
Čemu ta borba?... Što te peče rana.
Junače vrli, prigni se i predaj,
Znakove primi hrvatskoga bana. —

— Ne, sâm ja nisam. Gle, uz bok mi stoje
Ljudevit, Braslav, Mojslav, Tomislave,
Iz zemlje niču, iz pare krvave.

Sve gledaju me. Znam, čega se boje.
... Posljednji vladar mora da se ruši
S krunom na glavi, s ponosom u duši! —

[1] Prijestolje

III.

Strši na grdnoj gomili lešinâ
I kliče: — Nisam sâm. Preda mnom velo
Mnoštvo je neko na litice sjelo;
Šutke me motri s orlujskih visina.

Madžaru, strijelu napni, u rog puni.
Ne, Hrvat svaki izdajica nije;
Krvi će kaplja da ko biser sije
Na čelu mome, na hrvatskoj kruni. —

Reče... Strijele zazviždale lake.
Poletje poklič nebu pod oblake.
Rog klancem ječi, grmi u uvali.

Sunčani trak se slomi i utrnu.
Urlikom divljim vojska naprijed srnu.
Ogroman, težak, kralj se u prah svali.

IV.

Sruši se ko hrast, što vjetar iščupa.
Zatutnji zemlja, kada o nju lupne.
Al' zalud vojnik udove mu krupne
Da digne kuša: ne pomaknu trupa.

— Posijecite ga, bacite ga psima! —
Al' biskup veli: — Kralju, mrtca štedi.
Rodna ga zemlja drži na grudima
Ko pečat... Tuđu zemlju ne uvrijedi! —

Smrklo se... Grmi, a vjetrine lome
Po Gvozdu granje... Turobne i trome
Djedova sjene po razboju blude,

Bugare tužno vile ponoćnice.
Aveti idu i padaju nice
Kraj mrtvog kralja — u čelo ga ljube.

Ugovor između Hrvata i Kolomana godine 1102.*

»Koloman budući vrlo odvažan odluči podvrći čitavu Hrvatsku sve do Dalmatinskog mora svojoj vlasti pa stoga dođe sve do rijeke Drave. Hrvati pak, doznavši za kraljev dolazak, sakupiše svoju vojsku i spremiše se za boj. A kralj, čuvši za njihovo okupljanje, pošalje svoje poslanike k njima hoteći s njima postupati lijepim načinom i sklopiti ugovor, kako oni budu htjeli. Hrvati pak saslušavši poslanike gospodina kralja skupiše se na zajedničko vijeće, te jednoglasno pristadoše na to i otpremiše kralju dvanaestoricu razboritih plemića od dvanaestero hrvatskih plemena...«

Sada se nabrajaju imena poslanika, a onda slijedi:

»Kad su oni došli kralju, iskazaše mu dužno poštovanje. I gospodin kralj, primivši ih poljupcem mira i odlično ih susretavši, dođe s njima do ovoga sporazuma: da će svi naprijed spomenuti mirno i tiho uživati sa svima svojima (ljudima) svoje posjede i svoja dobra: da ni jedno od rečenih plemena i njihovih ljudi ne će biti obvezano plaćati spomenutom kraljevskom veličanstvu poreza ili daće, već jedino, da su kraljevskom veličanstvu obvezani služiti, kad bi netko napao njegove granice. Tada, ako bi gospodin kralj po njih poslao, treba da iziđe na vojsku svako pleme s najmanje 10 konjanika o svom trošku do rijeke Drave, a onda dalje prema Ugarskoj treba da ostanu na trošak gospodina kralja, sve dok vojna traje. I tako bi uređeno godine spasa 1102.«

Hrvati su dakle sklopili s Kolomanom ugovor, kako su oni sami htjeli. Hrvatska je i dalje ostala posebna kraljevina, samo su Hrvati priznali ugarskoga kralja i svojim kraljem. Zato se i krunio Koloman u Biogradu na moru posebno za kralja kraljevine Hrvatske.

---

[1] Ovo je izvadak iz ugovora, kako ga spominje splitski svećenik Toma na kraju XIII. stoljeća u svojoj povijesti.

HRVATSKA POD ARPADOVIĆIMA

Prilike u Hrvatskoj u to doba

Premda je Hrvatska imala jednoga kralja s Ugarskom, živjela je i dalje samostalnim životom slično kao i u doba hrvatskih narodnih vladara: imala je svoga bana, koji je njome upravljao, svoj ustav (vrhovni državni zakon) i svoj sabor. Ugarski su se kraljevi posebno krunili i hrvatskom krunom, dok to nije kralj Bela III. ukinuo. On je imenovao i dva bana, jednoga za Hrvatsku, a drugoga za Dalmaciju, i tako Hrvatsku razdijelio.

Kralj je imao u Hrvatskoj svoga zamjenika, koji se zvao herceg. Tu je čast obnašao obično prvorođeni sin kraljev, no banom je mogao postati samo Hrvat.

U doba hrvatskih narodnih vladara bili su svi seljaci slobodni ljudi i ravni građanima i plemićima. No kad se Hrvatska udružila s Ugarskom, počeli su se hrvatski velikaši sve više povoditi za madžarskima, pa su među ostalim učinili i većinu seljaka svojim kmetovima. Ne samo što kmetove nijesu smatrali sebi ravnima, nego su im oni morali besplatno obrađivati zemlju, davati jedan dio svojih prihoda i graditi utvrde. Osim plemića bili su slobodni ljudi samo građani i manji dio seljaka, koji su se zvali slobodnjaci.

Provala Mongola

Za kralja Bele III., koji je vladao u XIII. stoljeću, stiže Hrvatsku velika nevolja, jer su u nju provalili Mongoli ili Tatari.

Mongoli su prodrli najprije u Ugarsku, a onda u Hrvatsku. Vodio ih je Batu-kan, a vele, da im je vojska brojila blizu pol milijuna ljudi. Jašući malene, ustrajne i brze konje, koji bi preplivali skoro svaku rijeku, brzo su napredovali. Kažu, da su to bili ljudi niska uzrasta, golobradi, tubasta nosa i malenih, koso smještenih očiju. Odi-

jelo im je bilo od kože, a na glavi su nosili željeznu kacigu. Hranili su se ponajviše mlijekom i mesom od kobile. Oboružani su bili savinutom sabljom, lukom i strjelicama.

Kuda bi prošla strašna Batu-kanova vojska, pretvorila bi se zemlja u pustoš. Kad se čulo, da se približavaju, nastao je strah i trepet u narodu, jer su harali i ubijali bez smilovanja.

Čim je kralj Bela čuo, da se Batu-kanova vojska primiče njegovu kraljevstvu, pozove narod na oružje. U sve krajeve razasla glasnike, koji su nosili krvave mačeve i javljali narodu, kakva im pogibao prijeti. No jedva se skupi oko 65.000 vojnika. Što je to bilo prema osmerostrukoj sili tatarskoj!

Bitka se zametnula na rijeci Šaju, pritoku Tise, u Ugarskoj. Belina je vojska, u kojoj je bilo i mnogo Hrvata, bila strašno potučena. I sam kralj jedva je iznio živu glavu. Pobjegao je najprije u susjednu Austriju, a onda u Hrvatsku. Iz Zagreba poslao je svim susjednim vladarima poruku za pomoć, no bez uspjeha.

Te godine vladala je u našim krajevima žestoka studen, pa su se sve rijeke zamrzle. Tatari prijeđu preko smrznutog Dunava i Drave i dadu se u potjeru za kraljem Belom. Kud god bi prolazili, sve bi opustošili. U Zagrebu su teško oštetili stolnu crkvu, koja je istom bila dovršena, i mnogo građana poubijali. Tada se već kralj nalazio u Trogiru. Mongoli krenu u Dalmaciju u potjeru za njim. Sve im je bilo uzalud, jer su dalmatinski gradovi bili dobro utvrđeni. U tim okršajima odlikovali su se osobito krčki knezovi Frankopani, a Trogir je uspješno obranio Stjepan Šubić, knez bribirski.

Iznenada stigne Mongolima vijest, da je umro njihov vrhovni kan (poglavica), pa se vrate kući. I kralj Bela vrati se u Ugarsku. Prolazeći opustošenim krajevima, u kojima gdješto na daleko nije bilo vidjeti čovjeka, odluči, da zemlju obnovi i osigura za slučaj, ako bi ponovo provalili Mongoli. Tada su podignuti mnogi utvrđeni gradovi, a neki postojeći dobili su posebne povlastice. I onaj dio Zagreba,

gdje je danas gornji grad, dobio je od kralja Bele povelju, kojom se proglašuje slobodnom općinom. Taj dio Zagreba zvao se Gradec ili Grič. Bilo je to godine 1242.

Još dugo poslije odlaska Mongola pričao je narod o njihovu strašnom pohodu. Pričalo se, kako su Mongoli opsijedali Kalnik, u koji se sklonio kralj Bela; kako su tri hrabra Srijemca Kres, Kupiša i Rak spasili Beli život na Jelenskom polju kod današnjeg Sušaka, a bilo je tamo toliko mrtvih, da su od toga vremena to polje prozvali Grobničkim poljem; kako se mongolski kralj zvao Pasoglav, jer da je imao pasju glavu.

Šljivari

U srednjem dijelu pitome Kalničke gore, u blizini njezina najvišeg vrha Vranilca, vide se na tvrdoj stijeni ruševine grada Kalnika. Mnogo su stoljeća prkosile zidine od kamena zubu vremena, buri i oluji, no danas još stoje samo tužni ostatci. S vremena na vrijeme skotrlja se koji kamen i tako se nekad ponosni tvrdi grad pretvara pomalo u hrpu ruševina.

U ovom kraju imade i danas seljačkih obitelji, koje narod zove »šljivari«. U prijašnje doba imale su ove porodice i posebnih povlastica, a njihovi članovi zvali se plemenitaši. Dok su seljaci-kmetovi morali raditi vlastelinu različite poslove bez plaće i povrh toga plaćati svakojake daće, bili su seljaci — plemenitaši — od svega toga oslobođeni. O postanku tih seljaka-plemića pripovijeda narod ovo:

Kad su Mongoli provalili u Hrvatsku, sklonio se kralj Bela u tvrdi grad Kalnik. Mongoli su stigli pod gradske bedeme i opkolili grad sa svih strana. Garišta sela označivala su put, kojim su došli Mongoli, jer su za sobom sve uništavali. O tome pjeva hrvatski pjesnik August Šenoa:

Ne raste za njima zelena trava,
Pusto je orano polje . . .

Kalnik nije bilo tako lako osvojiti, jer tada nije bilo topova, kojima bi rušili bedem. Uzalud su poručivali zapovjedniku grada Bebeku, da preda grad i kralja; ni Bebek, ni njegovi junački hrvatski vojnici nijesu bili kukavice ni izdajice!

Opsada je dugo trajala, pa je braniocima, a i samome kralju, već ponestajalo hrane. U dobar su čas to saznali seljaci iz kalničke okolice, pa odluče, da braniocima pomognu u nevolji. Znali su oni tajne puteve, kojima će doći u grad. Donijeli su im hrane i mnogo šljiva, koje su one godine dobro urodile.

Narod priča, da je kralj osobito slasno jeo šljive, »pa su mu«, vele, »slađe bile, nego na ražnju pečeno pile«. A kad su se najeli, stavljali su na lukove koštice od šljiva mjesto strjelica i gađali Mongole. Mongoli su mislili, da branioci Kalnika imadu tako mnogo hrane, da mogu zbijati ludorije, pa prestanu opsijedati grad i odu, da ne gube vrijeme uludo.

Tako se kralj Bela i branioci Kalnika izbaviše od sigurne smrti. Za nagradu dade kralj onim seljacima povelju, kojim ih proglašuje plemićima, a narod ih prozva »šljivari«.

Ako baš i nije bilo sve tako, kako pripovijeda narod, ipak ova priča dokazuje, kako su ti događaji bili strašni, kad ih se narod još i danas sjeća.

Kralj Stjepan Tvrtko

Od davnine zovu se krajevi oko gornjeg toka rijeke Bosne istim imenom kao i sama rijeka, t. j. Bosna. U prvo vrijeme nije to bila velika oblast, no kasnije se veoma proširila.

Bosna je hrvatska zemlja, pa je zato već u doba hrvatskih narodnih vladara priznavala vlast hrvatskih kraljeva, koji su tamo postavljali svoje banove. I kasnije su,

kad se Hrvatska udružila s Ugarskom, priznavali bosanski banovi vrhovnu vlast zajedničkih hrvatsko-ugarskih kraljeva, dok Bosna nije postala samostalna.

Još i danas živi u narodu spomen na bana Kulina, jer je za njegova vladanja Bosna napredovala u svakom pogledu.

Najslavniji bosanski vladar bio je Stjepan Tvrtko, unuk hrvatskog bana Pavla Šubića. I on se u prvo vrijeme nazivao banom i priznavao vrhovnu vlast hrvatsko-ugarskoga kralja kao i prijašnji banovi. No poslije, kad je proširio svoju državu na zapad sve do mora, a na istok do Drine, i kad je zauzeo i dio srpske oblasti Raške, proglasio se kraljem (god. 1377.). Tako Bosna postade kraljevinom.

Uto doba nastade u Hrvatskoj ustanak. Mnogi hrvatski odličnici digoše se, da Hrvatsku oslobode madžarske vlasti. Ustanak je trajao punih dvadeset i pet godina. Isprva je ustaše podupirao i Stjepan Tvrtko, koji stade otvoreno na čelo ustaša i zauze svu Hrvatsku do Velebita. Tako je njegovoj državi pripao veći dio hrvatskih zemalja, pa se on proglasi god. 1390. kraljem hrvatskim i dalmatinskim. No slijedeće godine umre.

Stjepan Tvrtko je bio znamenit i mudar hrvatski vladar. Bio je Hrvat po krvi i katolik kroz cijeli svoj život. Za čitava svoga vladanja neumorno je nastojao, da sve hrvatske zemlje od Drine do Jadranskoga mora i od Drave do Kotora ujedini u slobodnu i nezavisnu hrvatsku državu, kojoj bi Bosna bila središte. Htio je da obnovi Hrvatsku onako, kakva je bila za vladanja hrvatskih kraljeva Tomislava i Petra Krešimira Četvrtog. Prerana smrt prekinula je na žalost velike njegove osnove.

Nasljednici Stjepana Tvrtka bili su slabi vladari. Bosna je sve više slabila, a približavali su se Turci, koji su doskora imali u svojoj vlasti i jedan dio bosanskoga kraljevstva.

BOSNA I HERCEGOVINA POD TURSKOM VLAŠĆU

Pad Bosne i Hercegovine

Turci su sve dalje prodirali. Kad je čitava Srbija bila u njihovim rukama, krene godine 1463. turski car Mehmed Drugi s velikom vojskom na Bosnu, da je osvoji.

Bosanski kralj Stjepan Tomašević bio je preslab, da se odupre Turcima, pa zamoli pomoć od hrvatsko-ugarskoga kralja i pape, ali mu oni nijesu mogli pomoći. Turska vojska napadne dobro utvrđeni grad Bobovac, koji je branio vojvoda Radak. On izda grad Turcima očekujući od sultana nagradu za svoje izdajstvo. Kad je došao po nagradu, ljutito mu reče sultan: »Izdajice, kako bi ti bio vjeran meni, a nijesi bio vjeran svome kralju, koji je s tobom jedne krvi!« I mjesto nagrade sultan odredi, da Radaku odsijeku glavu. Doskora pade Turcima u ruke i tvrdi grad Jajce, koje je kao i Bobovac bilo kraljevska prijestolnica.

Stjepan Tomašević zatvori se s vojskom u grad Ključ na rijeci Sani. Za kratko vrijeme stiže onamo Mahmud paša, vojskovođa turske vojske, i opkoli grad. Kralj je vidio, da bi svaka borba bila uzaludna, jer su Turci bili daleko moćniji, pa preda grad uz uvjet, da mu poštede život. Mahmud-paša dade kralja odvesti u Jajce, kamo je stigao i sultan. Po nalogu sultana naredi kralj zapovjednicima svojih gradova, da ih predadu Turcima. Tada sultan zapovjedi, da nesretnoga kralja odvedu na Carevo polje, koje se nalazi na domak Jajcu, i da mu tamo odrube glavu (god. 1463.).

Za mjesec dana imali su Turci Bosnu u rukama. Nesloga među bosanskim Hrvatima — jedni su bili bogumilske, a drugi katoličke vjere — i vojnička nespremnost bili su uzroci, da su Turci mogli Bosnu osvojiti bez pravoga otpora. Odatle nastade poslovica: »Šaptom Bosna pade!«

Narod je sačuvao spomen na onaj nesretni događaj na Carevu polju. Pričao je o mjestu, gdje počiva njihov posljednji kralj. I dosta! Kad su tamo počeli kopati, našli su

kostur, od kojega je glava bila odsječena. Danas je taj kostur pohranjen u franjevačkoj crkvi u Jajcu u staklenom lijesu.

Nekoliko godina prije pada Bosne otrgnuo je Stjepan Vukčić ispod kraljeve vlasti jugozapadni dio zemlje, koji se zvao Hum, i proglasio se hercegom, t. j. vojvodom. Po njemu se taj kraj prozvao Hercegovinom.

Dok je herceg Stjepan živio, odbijao je navale Turaka, no poslije njegove smrti stadoše mu se sinovi svađati. Tada su Turci lako osvojili Hercegovinu, dvadeset godina nakon zauzeća Bosne.

Tursko vladanje u Bosni i Hercegovini

Turci su u Bosni i Hercegovini uveli svoj red i svoje običaje. Bosanski velikaši ili su se iselili ili su prešli na islam, priviknuli se novom životu i postali begovi. I velik dio naroda također prijeđe na islam. Time se oni nijesu poturčili, nego su i dalje ostali Hrvati. I danas žive u tim krajevima Hrvati muslimanske i katoličke vjere u slozi i ljubavi. Govore istim lijepim hrvatskim jezikom, jedne su krvi, a svaki poštuje vjeru drugoga, pa zašto da se ne slažu?

U turskom carstvu mogao je svaki hrabri muslimanski vojnik postići najviše časti. Tako su mnogi postali veziri, age i spahije, t. j. odličnici i velikaši, a dobili su od sultana i imanja. U ostalim zemljama mogli su velike časti postići samo plemići.

Bosna i Hercegovina činile su posebnu pokrajinu (pašaluk) turskog carstva. Pokrajinom je upravljao vezir, koji je stolovao u Travniku, a kasnije je preneseno njegovo sjedište u Sarajevo.

Svaki odrasli musliman morao je oružjem u ruci braniti zemlju od neprijatelja i pomagati sultanu, kad bi ga pozvao u rat. To je bio njegov porez »u krvi«. Kršćane su muslimani zvali »raja«. Oni su morali begovima, agama i spahijama besplatno obrađivati zemlju i davati neki dio od svoga prihoda,

sultanu plaćati »harač«, t. j. neku vrstu poreza. Harač nije bio velik, ali su neki sakupljači harača, »haračlije«, katkad uzimali više, nego su smjeli, pa višak uzeli sebi.

Sultan je imao u svojoj vojsci jednu vrst posebno odgojenih i uvježbanih vojnika, t. zv. janjičare. Ti su vojnici bila djeca kršćanskih roditelja, koju bi Turci odveli u Carigrad, glavni grad turskoga carstva, i tamo ih učili ratnim vještinama. Janjičari su bili vrlo hrabri vojnici, pa su se obično borili u prvim redovima.

Narodu su sudili kadije po kuranu, t. j. po muslimanskoj svetoj knjizi.

Bosanski muslimani mnogo spominju Gazi Husrev-bega. Nije on bio Bošnjak, ali je veći dio svoga života proveo u Sarajevu, radeći neumorno, da što više podigne taj grad. Gradio je džamije i obilno ih darivao; osnivao zaklade za pomaganje siromašnih muslimana; sagradio bolnicu; dao kopati bunare; osnovao veliku knjižnicu. Uopće, brinuo se, da se što više podigne blagostanje i proširi prosvjeta. Nije on za svoja djela trošio samo državni novac, nego i sve svoje prihode. On je bio prvi, koji je za vladanja Turaka u Bosni dopustio kršćanima, da sagrade svoju crkvu.

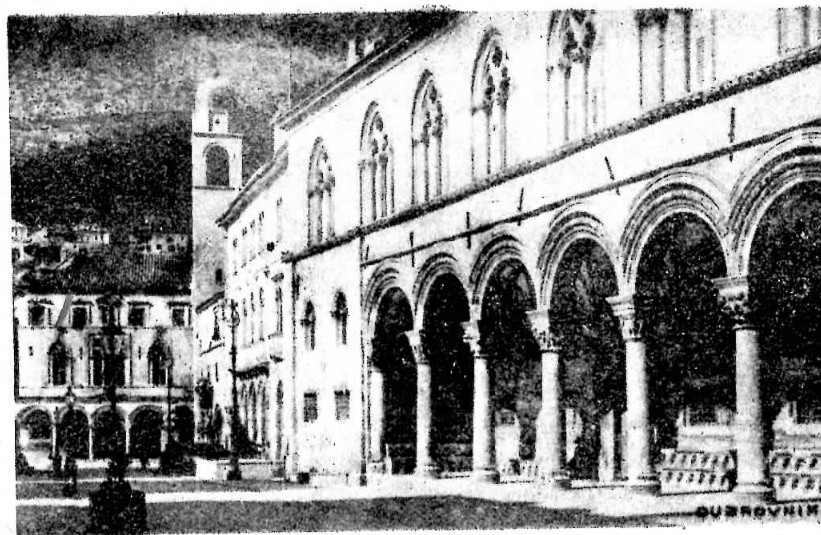
Dubrovnik

U najjužnijem dijelu Nezavisne Države Hrvatske leži na morskoj obali Dubrovnik, biser hrvatskih gradova. Taj je grad svakome Hrvatu mio ne samo po tome, što se odlikuje svojom ljepotom, nego još većma zato, što je više od tisuću godina znao sačuvati svoju slobodu.

Dubrovčani su slobodu cijenili nada sve, a sačuvali su je svojom spretnošću i mudrošću. Grad su opasali debelim i jakim bedemima i kulama, da budu u njemu sigurni pred neprijateljima: bili su dakle spremni, da i oružjem u ruci brane svoju slobodu. No to im nije bilo potrebno, jer su sa svojim susjedima živjeli u miru i prijateljstvu. I s Turcima, koji su nekad graničili s njihovom državicom, slagali su se

kao dobri susjedi i slali im darove, pa ih Turci nijesu dirali, nego su im za uzvrat dopustili, da mogu slobodno trgovati po njihovu carstvu.

Dubrovnik je imao dobro uređenu luku, koja je njegovim brodovima otvarala put u sva obližnja mora, gdje su dubrovački trgovci imali svoja skladišta robe. Dubrovački su brodovi plovili pod zastavom sv. Vlaha (Blaža), zaštitnika grada, čija je slika bila znak Dubrovačke Republike. U unutrašnjost Bosne i drugih zemalja otpremali su robu drumovima. Mnogo su toga proizvodili i sami u tvornicama (na

Knežev dvor u Dubrovniku

primjer svijeće, staklo, barut, oružje, zlatni i srebrni nakit i t. d.). Imali su i svoje brodogradilište.

Trgovinom su se Dubrovčani obogatili pa su podigli u rodnom gradu prekrasne građevine: crkve, palače i druge kuće. Među crkvama ističe se crkva sv. Vlaha, a među palačama knežev dvor. Za nas Hrvate je osobito važno, što je u Dubrovniku bilo već prije nekoliko stotina godina mnogo pjesnika, koji su pisali hrvatskim jezikom, i učenjaka, koji su i danas poznati u svijetu. Najslavniji dubrovački

pjesnik bio je Ivan Franjin Gundulić, a najpoznatiji učenjak bio je Ruđer Bošković.

Dubrovačku Republiku činio je grad Dubrovnik s jednim dijelom kopna i nekim susjednim otocima. Vlast su u njoj imali plemići (vlastela), koji su birali kneza republike i vijeće.

Godine 1667. grad je strašno stradao od potresa, koji je srušio većinu palača, crkvi i drugih zgrada. Buknuo je i požar, koji je još povećao nesreću. Dubrovnik se opet podigao, ali

Ivan Franjin Gundulić

nikada više do prijašnje visine i slave. Kad je na početku XIX. stoljeća francuski car Napoleon dobio u svoju vlast jedan dio hrvatskih zemalja, a s njima i Dubrovnik, ukine Dubrovačku Republiku. Nakon toga Dubrovnik je počeo još više opadati. Napokon je sada Dubrovnik opet dočekao dane slobode, jer pripada Nezavisnoj Državi Hrvatskoj. Opet će procvasti, kako je i zavrijedio, jer je on kruna hrvatskih gradova.

Slobodi

O lijepa, o draga,
O slatka slobodo,
Dar u kom sva blaga
Višnji nam Bog je dô!

Uzroče istini[1]
Od naše sve slave,
Uresu jedini
Od ove Dubrave![2]

Sva srebra, sva zlata,
Svi ljudski životi
Ne mogu bit plata
Tvoj[3] čistoj ljepoti!

O lijepa, o draga,
O slatka slobodo,
Dar u kom sva blaga
Višnji nam Bog je dô!

HRVATI BIRAJU HABSBURGOVCA ZA SVOGA KRALJA

Bitka na Mohačkom polju

U prvoj polovici XVI. stoljeća Turci su sve dalje prodirali u Hrvatsku, koju su branili junaci Petar Berislavić, hrvatski ban, knezovi Zrinski i Frankopani i mnogi drugi. Tada je Turskom vladao Sulejman Drugi, najslavniji turski car. On je nekoliko puta provalio u Hrvatsku i Ugarsku, no najveća nesreća stigne ove zemlje godine 1526., kad je s velikom vojskom krenuo na njih.

Tada je bio hrvatsko-ugarski kralj Ludovik Drugi, koji je još bio vrlo mlad, pa su mjesto njega vladali pokvareni ugarski velikaši. Za rat nije imao ni vojske ni novaca, a bez toga se ne ratuje.

Čim se po kraljevstvu pročulo, da se približava velika turska vojska, poslali su na sve strane glasnike, da pozovu narod u vojsku. Malo ih se odazvalo, jer se na Mohačkom

[1] istiniti; [2] Dubrovnika; [3] tvojoj. Ovu je pjesmu u ono doba ispjevao Ivan Franjin Gundulić. Pjesma je pisana onako, kako se u Dubrovniku tada govorilo.

polju (u današnjoj Madžarskoj, sjeverno od Osijeka) sabralo jedva oko 30 tisuća vojnika, a Turci su imali mnogo jaču vojsku. I dok su se u taboru kralja Ludovika velikaši svađali, tko će biti vojskovođa, Turci su već prešli Savu i Dravu i približili se Mohaču. Hrvatski velikaš Krsto Frankopan poručio je kralju, neka se ne upušta u bitku, dok mu on ne dovede svoje čete, no kralj ne htjede poslušati, već zametne bitku. Nadmoćna turska vojska potukla je kraljevu vojsku. Vele, da je preko 20.000 vojnika prekrilo bojno polje. Kralj je na bijegu pao u neki potok, koji je nabujao od kiše, i udavio se.

Pobjednik Sulejman Drugi krene poslije bitke na Budim, oplijeni ga i vrati se u Carigrad.

Hrvati biraju kralja

Kralj Ludovik Drugi nije imao potomaka. U Hrvatskoj i Ugarskoj nastade borba, tko će biti kralj. Jedni su bili za ugarskoga velikaša Ivana Zapolju, uz kojega je pristao i knez Krsto Frankopan, a drugi su na saboru u Cetinu (blizu Slunja) izabrali kraljem Ferdinanda Habsburškoga (g. 1527.). Nadali su se, da će im Ferdinand pomoći u borbi protiv Turaka, budući da je njegov rod bio tada najmoćniji od svih vladalačkih rodova u Evropi. Ferdinand im je već i prije slao pomoći. I doista, Ferdinand se obvezao, da će Hrvatima pomagati vojskom i novcem i da će poštivati sva prava hrvatskoga kraljevstva.

Tako nastade razdor i pravi rat između pristaša Zapolje i Ferdinanda. No kad je Krsto Frankopan, glavni vođa Zapoljevaca, pao kod osvajanja Varaždina, protivnici se izmire i Zapoljevci priznadu Ferdinanda hrvatsko-ugarskim kraljem. Nadali su se, da će njegovom pomoći zaustaviti prodiranje Turaka.

Tako su na hrvatsko prijestolje došli Habsburgovci, koji su vladali skoro 400 godina.

Smrt kralja Ludovika

Knjiga dođe kralju Ludoviku
Od silnoga cara Sulejmana;
U knjizi je kralju govorio:
»Kad razgledaš bijelu knjigu moju,
Pošalji mi ključe od Budima[1]
Ili dođi, da se ogledamo
Na Mohaču, polju širokomu.«

Kad Ludovik bijelu knjigu primi,
Kupi vojsku po Budimu gradu,
Po Budimu i okolo njega.
Skupi vojske trideset hiljada,
Ter otide na polje Mohačko.
A kada je Turke ugledao,
Bijaše se kralju poplašio,
Govorio svojim vojvodama:
» Svjetujte me, moji vitezovi,
Možemo li s Turcim' bojak biti?
Smijemo li na njih udariti?«
Vele njemu mudre vojevode:
»Ludoviče, naša kruno svijetla,
Nemoj gubit i sebe i vojsku.
Trijest hiljad' već nemaš vojnika.
Trista hiljad' imade Turaka;
Udarit će deset na jednoga,
Pogubit će Turci do jednoga.
Počekajmo tri bijela danka,
Ide tebi pomoć od Hrvata
Sa petnaest hiljada junaka:
Pred njima je od Hrvata bane,
Po imenu vitez Frankopane.«
Al Pavao biskup govoraše:
»Ne plaši se, svijetla kruno moja!

[1] Budim na Dunavu bio je kraljeva prijestolnica.

Dobit ćemo[2] cara Sulejmana.
Desnica je naša od mejdana,
Ne čekajmo pomoći od bana,
Već udrimo slobodno na Turke,
Bit će tvoja dika i pohvala
Predobivši silenoga cara
Bez velike od bana pomoći,
Koja ti je namislila doći.«

Posluša ga, ujede ga zmija,
Ter udari na carevu vojsku.
Sve do podne kraljev mejdan biše[3],
Po podnevu Turci predobiše.
Izgiboše redom svi junaci
I sam glavom kralju od Budima.

Posljednji Zrinski i Frankopani

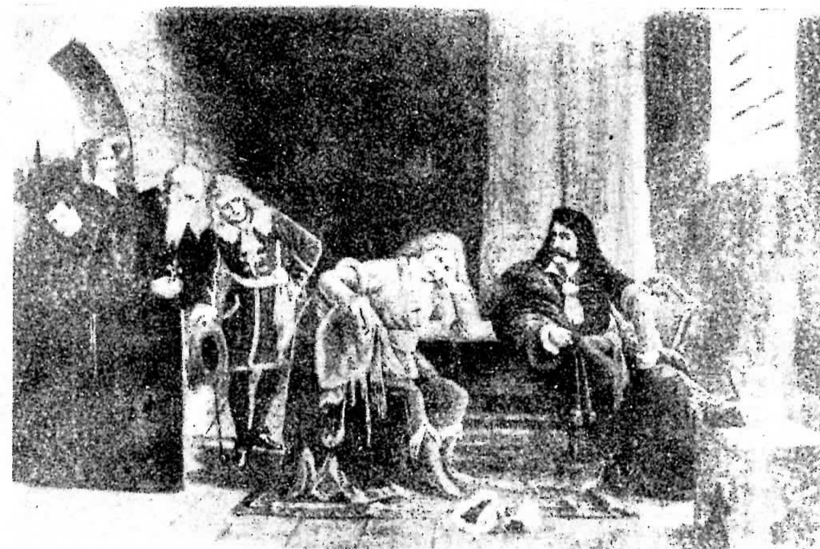
U obrani Hrvatske osobito su se odlikovale dvije hrvatske velikaške porodice: Zrinski i Frankopani. Zrinski su se prije zvali Šubići, a potječu iz Dalmatinske Hrvatske. Jedan od njih, ban Pavao Šubić, bio je djed hrvatskoga kralja Stjepana Tvrtka Prvoga. Knezovi Frankopani potječu sa otoka Krka. Imali su mnogo tvrdih gradova ne samo na tom otoku, nego i po cijelom Hrvatskom Primorju. I jedna i druga porodica bile su vrlo ugledne i bogate.

Kad je vojska cara Leopolda, koji je tada bio i hrvatsko-ugarski kralj, potukla Turke kod sv. Gotharda (u zapadnoj Ugarskoj), nadali su se Hrvati i Madžari, da će carske čete i dalje oslobađati njihove zemlje. No car Leopold Prvi iznenada sklopi mir, kojim ne samo da je ostavio Turcima zemlje, koje su imali, nego se obvezao, da će im još platiti veliku ratnu odštetu. Taj je mir ozlovoljio i Hrvate i Madžare. Hrvati su imali i drugih uzroka, da budu nezadovoljni vladanjem cara Leopolda. On je naime držao u Hrvatskoj

[2] pobijedit ćemo, nadvladati, [3] t. j. kralj je pobjeđivao.

Krajini, t. j. u onom dijelu Hrvatske, koji je graničio s Turskom, svoje čete, koje su često otimale narodu silom, što su trebale, jer ih kralj i car nije uredno plaćao. Hrvate je ozlojedilo i to, što je on postavljao za generale same Nijemce. Uzalud su se oni potužili, jer se car Leopold na to nije obazirao.

Nezadovoljstvo se sve više širilo. Nastade pokret, da se Hrvatska i Ugarska otkinu od Beča. Na čelo toga pokreta

Ban Petar Zrinski i knez Krsto Frankopan u tamnici

stavi se Petar Zrinski, hrvatski ban, njegov šurjak knez Krsto Frankopan i neki madžarski velikaši. Pobunjenici su zatražili pomoć u francuskoga kralja, pa i kod sultana. Posebni izaslanik Petra Zrinskoga pošao je u Carigrad, da pregovara s Turcima. Zrinski je ponudio uvjete: Hrvatska i Ugarska primit će pokroviteljstvo Turske i plaćati neki godišnji danak, a budimski paša pomoći će Hrvatima i Madžarima protiv bečkoga dvora. Zrinski bi vladao u ime sultana u Hrvatskoj, a u svemu ostalom bila bi Hrvatska potpuno slobodna. No pregovori su se razbili, a i francuski se kralj

izmirio s carem Leopoldom. Bečki dvor je saznao za tu zavjeru (urotu) i poslao na urotnike vojsku. Zrinskom i Frankopanu ne preostade drugo, nego da se s carem izmire. Pođu u Beč, no tamo ih bace u tamnicu. Iz Beča ih odvedu u Bečko Novo Mjesto, gdje su ih austrijski sudci odsudili na smrt. Nijesu se obazirali na velike zasluge rodova Zrinskih i Frankopana, a ni na to, da se svaki narod imade pravo boriti protiv nepravde i za svoju slobodu. Nije koristilo ni zauzimanje pape, koji je cara molio, da ih pomiluje. u Bečkom Novom Mjestu im je krvnik odrubio glave (30. travnja 1671. godine).

Poslije njihove smrti zaplijenila je komora bečkoga dvora sva njihova imanja. Katarinu, ženu bana Petra Zrinskoga, a sestru kneza Krste Frankopana, zatvoriše u tamnicu u Štajerskom Gradcu. Tamo je ta umna žena umrla u najvećoj bijedi. A Hrvatima nametnuše »kraljevskog namjesnika« mjesto bana.

Smrću Petra Zrinskoga i kneza Krste Frankopana nestade dviju hrvatskih najodličnijih porodica, koje su se kroz mnogo stoljeća borile za slobodu i samostalnost Hrvatske. No hrvatski narod ih nije zaboravio, pa slavi svake godine 30. travnja uspomenu njihove mučeničke smrti. Tako se obistinila riječ Krste Frankopana: »Navik on živi, kî zgine pošteno! «

Na vojsku!

Budnica kneza Krste Frankopana

Na vojsku, na vojsku, vitezi valjani,
Koga god majka junačka odhrani,
Na vojsku!

Bubnjevi tutnje, zastava se vije,
Trublje na okup sazivlju junake.
Skoči, u koga mišice su jake!
Na vojsku!

**Na vojsku, na vojsku, hrabreni junaci!
Koplja se hvataj, na konja se baci!
Živjeti tko već sramotno baš ne će,
Na noge!**

**Braćo, pamtite: Tko za dom krv lije,
Mrijet ne može, uvijek taj žije.
Na noge!**

Narodne poslovice i mudre riječi

***Bolje za slobodu umrijeti, nego u ropstvu živjeti.
Pokornu glavu sablja ne siječe.
U gore visoke najveć[1] strijele biju,
U doline niske trijeski[2] ne dospiju. (Ban Petar Zrinski)***

Riječ Oca domovine Ante Starčevića

»Zakunimo se na svetom grobu naših mučenika, a taj je grob sva naša skupna domovina; zakunimo se, da ćemo dostojno osvetiti otce naše, a osveta nam budi: svih nas sloboda, jednakost i bratinstvo.«

»Zato braniti narod od silnika i tlačitelja, braniti narodna hrvatska prava, učvrstiti i koliko treba i moguće je nova steći, to je sveta dužnost svakoga sina domovine.«

PREPOROD HRVATSKOGA NARODA

Prije stotinu i više godina nije se u uredima upotrebljavao hrvatski jezik, nego latinski i njemački. Tako je bilo i u školama. Tada su i hrvatska gospoda radije govorila latinski, a gospođe njemački, jer su mislili, da je hrvatski jezik samo »za prostiji svijet«. No sada su se pojavili hrvatski rodoljubi, koji su žilavo poradili, da hrvatskom jeziku pribave u uredima, školama i uopće svuda ono mjesto, koje

[1] najvećma; [2] gromovi

ga i pripada. Nije im to bio jedini cilj: oni su pregnuli, da hrvatski narod postigne i sva ostala prava, koja ga idu, t. j. da stekne svoju potpunu slobodu.

Ljudevit Gaj

Rodio se u Krapini godine 1809. Visoke je škole učio u Štajerskom Gradcu i u Budimpešti. Već je tamo smišljao: zašto ne bi i Hrvati govorili i pisali samo svojim materinskim jezikom? Kad se vratio kao učen čovjek u domovinu, skupio je oko sebe i druge, koji su jednako mislili kao i on, da hrvatskom jeziku treba pribaviti ono časno mjesto, koje mu i pripada. Uz njega se nađe kolo mladih i gorljivih Hrvata, koji su bili spremni, da rade za hrvatski narod. To su bili: Ivan Kukuljević, Janko Drašković, pjesnici Stanko Vraz i Ivan Mažuranić, glazbenici Lisinski i Livadić, i mnogi drugi.

Do toga su vremena hrvatski književnici pisali onako, kako se govorilo u njihovu kraju. Gaj je znao, da se tako ne može dalje, jer Hrvati imadu u pojedinim krajevima i takvih riječi, koje u drugom kraju ne razumiju, pa zato uvede jedan književni jezik za sve Hrvate. Izabrao je onaj govor, kakav se govori u Hercegovini, t. j. štokavski i ijekavski. Za njim su se poveli i drugi, pa su doskora svi književnici govorili i pisali jednim književnim jezikom.

Druga je neprilika bila, što se do tada nije pisalo jednim pravopisom. Gaj uredi i hrvatski pravopis; za slova č, ć, š, ž uvede znakove, kakvi su i danas, a do toga doba pisali su se različito.

Tada još Hrvati nijesu imali svojih novina. Gaj dobije od kralja dopuštenje, da smije tiskati »Novine horvatske«. Prvi broj tih novina imao je prilog »Danicu«, u kome su bile pjesme i pripovijetke.

Gaj i njegovi pomagači svojim su mislima i radom hrvatski narod preporodili, pa se to doba njihova rada zove hrvatski preporod.

Još Hrvatska nij' propala

(Pjesma Ljudevita Gaja)

Još Hrvatska nij' propala,
Dok mi živimo;
Visoko se bude stala,
Kad ju zbudimo.

Ak' je dugo tvrdo spala,
Jača hoće bit',
Ak' je sada u snu mala,
Hoće s' prostranit.

Jednoč čuje svoje sine
Glasno pjevati,
Složne glase u visine
Tako dizati:

Braćo, danas kolo vodi,
Danak svetkuje,
Hrvatska se preporodi,
Sin se raduje!

Oj Hrvati, braćo mila,
Čujte našu riječ:
Razdružit nas ne će sila
Baš nikakva več!

Ban Jelačić

Godine 1848. dobili su Madžari od cara samostalnu vladu, pa su i Hrvati očekivali, da će steći ista prava i dobiti hrvatsku vladu. Mjesto toga stanu ih Madžari još više tlačiti, no sreća je bila, da je tada na želju Hrvata postavljen za hrvatskog bana i generala Vojne Krajine Hrvat barun Josip Jelačić.

Hrvati su svoga bana dočekali takvim slavljem kao nijednoga ni prije ni poslije. Svečano ustoličenje obavilo se na trgu sv. Katarine u Zagrebu. Dok su velikaši pred banom nosili banske znakove žezlo i zastavu, topovi su gruvali, zvona su zvonila, glazba je svirala, a narod je oduševljeno klicao svome banu. Tada je hrvatski ban svečanim glasom rekao:

»Gospodo zastupnici, mila braćo!

Ponosio sam se uvijek, što me je hrvatska majka u hrvatskoj domovini rodila — no zora slasti moga života

osvanula mi je tek onda, kad me je mili glas naroda pozvao kao bana u svoju sredinu.

Nije me usrećilo odlikovanje, što mi je tako sjajna čast u dio pala, već me je usrećila čast, da je narodu narodni ban podijeljen.

Hrvatski ban Josip Jelačić

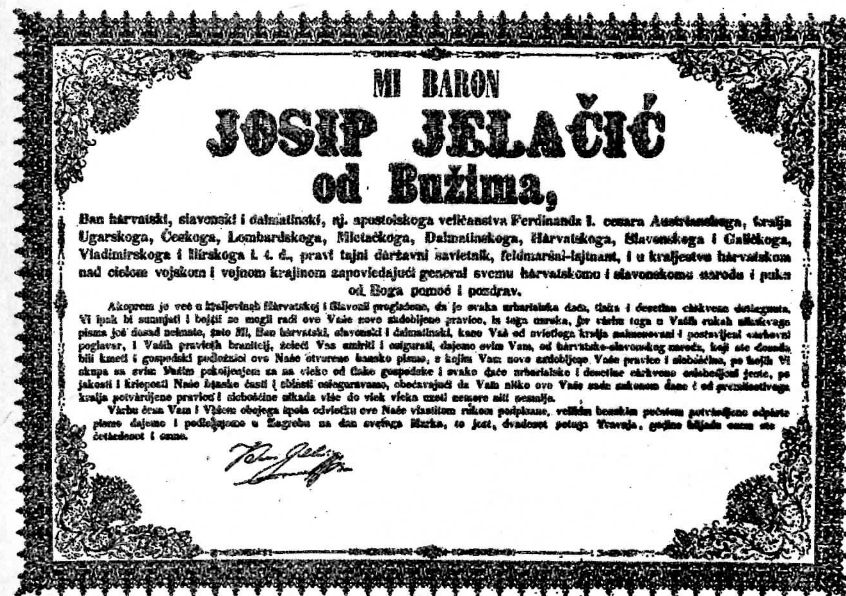
Evo sam, mili narode, dušom i tijelom tvoj ban!«

Poslije toga položio je prisegu, a onda je bio po starom običaju tri puta u vis dignut uz oduševljeno klicanje naroda i pucnjavu topova.

U prvom svom proglasu na narod izjavio je novi ban, da se prekida svaka veza s ugarskom vladom. To je značilo,

da je Hrvatska sada neovisna o Ugarskoj, s kojom je bila u državnoj zajednici od godine 1102. Madžarima to dakako nije bilo pravo. Kad im nije uspjelo, da se u miru nagode, dođe do oružanog sukoba. Pošto su Madžari u isto vrijeme ustali i protiv cara u Beču, bili su sada bečki car i Hrvati njihovi zajednički protivnici.

Ban Jelačić skupio je 40.000 vojnika i krenuo na Madžarsku. Geslo mu je bilo: »Što Bog dade i sreća junačka!«

MI BARON
JOSIP JELAČIĆ
od Bužima,

Ban hàrvatski, slavonski i dalmatinski, nj. apostolskoga veličanstva Ferdinanda I. cesara Austrianskoga, kralja Ugarskoga, Českoga, Lombardskoga, Mletačkoga, Dalmatinskoga, Hàrvatskoga, Slavonskoga i Galičkoga, Vladimirskoga i Ilirskoga i. t. d., pravi tajni dàržavni savietnik, feldmaršal-lajtnant, i u kraljevstvu hàrvatskom nad cielom vojskom i vojnom krajinom zapoviedajući general svemu hàrvatskomu i slavonskomu narodu i puku od Boga pomoć i pozdrav.

Proglas bana Jelačića o ukidanju kmetstva

Vojska je prešla kod Varaždina Dravu, a tada Jelačić sjedini Međimurje s Hrvatskom, kojoj je po Bogu i pravdi i pripadalo. Odanle krene u Madžarsku i potuče Madžare, a poslije te pobjede imenuje ga kralj Franjo Josip Prvi upraviteljem Rijeke i Dalmacije. Tako je opet poslije dugo vremena hrvatski ban upravljao područjem od Drave do Boke Kotorske i od ušća Save do Jadranskog mora.

Tako je junački ban Jelačić obranio Hrvate od Madžara. No doskora se mnogo toga promijeni. Kad je skršena buna u

Ugarskoj, uvede car i kralj Franjo Josip Prvi u sve urede svoje države njemački jezik kao službeni, ukine bansku čast i postavi »carsko i kraljevsko namjesništvo«, koje je vladalo protiv volje hrvatskog naroda. No poslije nekoliko godina Hrvati su opet dobili svoja prava.

Ban Jelačić učinio je još jedno veliko djelo time, što je posebnim proglasom god. 1848. ukinuo u Hrvatskoj kmetstvo. Time je završena stoljetna borba hrvatskih seljaka, koju su oni otvoreno počeli još u XVI. stoljeću poznatom seljačkom bunom Matije Gubca.

Hrvati banu Jelačiću

Ljubimo te, naša diko,
Jer si glavar srcem blag,
Jer si s našeg roda niko,
Svima mio, svima drag.

Pripjev:
Zato na tvoj mili glas
Eto svuda, eto nas:
Il u vatru il u boj,
Dušom, tijelom svak je tvoj!

Vjeran miloj domovini
Ljubiš rod svoj, ljubiš nas.
Ne daš, da nam otmu ini[1]
Pradjedova pravi glas.

Ljubav želiš, želiš slogu.
Da ne dijeli zakon[2] nas;
Da po jednom vječnom Bogu
Za nas svane sretan čas.

[1] drugi; [2] vjera, jer imade i Hrvata muslimana, a tada su se i pripadnici grčko-istočne vjere većinom priznavali Hrvatima.

Ante Starčević

Bilo je svježe lipanjsko jutro. Kroz šumu u Tuškancu u Zagrebu širio se miris cvijeća sa zelenih livadica i iz lijepo uređenih vrtova. Ptice su pjevale, a s njima i učenici četvrtog godišta jedne zagrebačke škole, koji su uzorno koračali kroz perivoj i pjevali rodoljubne pjesme. Vodio ih je njihov učitelj. Sve je bilo živo i veselo. Put ih je vodio kroz Cmrok u Šestine, lijepo selo na podnožju Zagrebačke gore.

Po dolasku u Šestine najprije su se odmorili, a zatim su išli u crkvu, da slušaju službu Božju. Na izlasku iz crkve pošli su do jednoga groba na seoskom groblju. Na njemu ima uvijek svježeg zelenila i cvijeća. Učenici su znali za taj grob. Zato su putem brali cvijeće, kojim će ga okititi. Ta ovo je mjesec, u kojemu je imendan velikog čovjeka, koji tu počiva!

Učitelj im je pričao:

»To je grob dra Ante Starčevića. Bio je sin siromašnih seljačkih roditelja, a rodio se u Žitniku kraj Gospića. Teško se probijao kroz život, no bio je marljiv i učio je dan i noć. Dok je išao u školu, pomagali su ga imućni ljudi. A kad je svršio visoke škole, zarađivao je kruh u pisarni jednog odvjetnika, jer nije mogao dobiti državne službe. A državne službe nije mogao dobiti zato, jer su tada u Hrvatskoj vladali tuđinci, koji su uvijek tlačili hrvatski narod. Ante Starčević bio je velik rodoljub, pa je uvijek dizao svoj glas za pravo hrvatskog naroda.

Bio je više puta proganjan i zatvaran. Kasnije je postao i hrvatski narodni zastupnik, a zatim vođa i učitelj hrvatskog naroda. U hrvatskom saboru branio je prava hrvatskog naroda. Rekao je: »Hrvatska mora biti slobodna i nezavisna država, pa će tek onda biti sretna.« Istakao je načelo: »Bog i Hrvati!« To znači: Hrvati treba da vjeruju u Boga, koji će ih pomoći, a u Hrvatskoj treba da vladaju samo Hrvati.

Kao što otac ljubi svoju djecu i brine se za cijelu obitelj, tako je i Starčević ljubio svoj hrvatski narod i radio za slobodu svoje domovine. Stoga ga je hrvatski narod prozvao:

Otac domovine. Svi su ga pravi Hrvati ljubili i štovali i zvali ga od milja »Stari«. Osobito ga je ljubila omladina.

Cijeli svoj život proveo je u oskudici i siromaštvu. Radio je sve za narod, a za sebe ništa. Nikad nije zaboravio, da je seljački sin, pa je osobito ljubio seljake. Koliko je ljubio selo i seljake, vidi se i iz toga, što je prije smrti rekao, da želi počivati vječni san u jednom selu blizu Zagreba. Zato je pokopan ovdje u Šestinama na seljačkom groblju.

Učenici su vrlo pažljivo slušali svoga učitelja i bili dirnuti njegovim pričanjem. A on je iza kratkog odmora nastavio:

»Ante Starčević je govorio: »Uvijek treba koračati pravim putem. Bolje je i slavnije zobenicu[1] jesti i kašu srkati, svoj i pošten biti, nego kao lupež u zlatu plivati. Među ljudima mora vladati ljubav, pravica, nepodmitljivost, a osobito ljubav prema narodu i domovini. Oni koji žele biti na čelu naroda, moraju imati nepokvarene ćudi, puni znanja, čista srca i odvažne volje. Svi moraju ljubiti istinu i pravdu, dobro i slobodu svoga naroda.«

Svojom naukom je osvijestio hrvatski narod. Bio je čovjek kremenjak i branitelj hrvatskih prava. Temelj njegove nauke je hrvatsko državno pravo, sloboda i nezavisnost Hrvatske.

Mi smo, dragi učenici, i to dočekali — završi učitelj svoje pričanje. A ovaj lijepi spomenik Ocu domovine izradio je hrvatski kipar Rendić. Starčević ovdje kao da je izrastao iz hrasta, a to znači, da je bio čvrst i jak u obrani prava hrvatskog naroda kao hrast na buri. Odlomak starog natpisa iz doba hrvatskih narodnih vladara na kojemu latinskim jezikom piše »Za kneza Trpimira...«, znači, da su Hrvati već prije tisuću godina imali svoju nezavisnu državu i da je toliko staro i hrvatsko državno pravo. A ovaj kip žene s hrvatskim grbom prikazuje slobodnu i nezavisnu Hrvatsku.«

Prije povratka u grad učenici su zajedno s učiteljem kliknuli:

Slava Ocu domovine Anti Starčeviću!

[1] kruh od zobi

Spomenik Oca Domovine Ante Starčevića na groblju u selu Šestinama kraj Zagreba

A kad su se vraćali u grad, zapjevali su iz svega grla:

Planula zora, svanuo dan,
Sve se iz noćnog mrtvila budi.
Zbacimo i mi stoljetni san,
Budimo jednom potpuni ljudi!
Ustajmo, braćo, sada je čas,
Da nam se naše očinstvo vrati,
Uz nas će biti, voditi nas:
Bog i Hrvati!

Riječi Oca domovine

»Ja ne razumijem, što hoće da kažu oni, koji vele, da kraljevina Hrvatska, kraljevina, koja je pet stoljeća prkosila istoku i zapadu, ne može o sebi, neodvisno stajati«.

»Oprostimo neprijateljima našim i nastojmo, da nam ubuduće ne mogu škoditi.«

»Pomirimo se i pobratimo, te nas se jedan zauzmi za sve, i svi za jednoga!«

»Gdje se radi o našim glavama, tu je prosto svakomu pokušavati što mu je drago, nu gdje se radi o pravima domovine, tu nije mjesto pokušavanju...«

Bog i Hrvati!

Moj sokole pouzdani,
Što bugariš, tko li mi te rani,
Da ti kreljut po zemljici čara?
Naša prava od nikog ne stoje,
Van od pravde i od našeg mara.
Mi pitamo i Bog pita svoje.
Tko je junak tu na otpor stati,
Gdje ustaju dva: Bog i Hrvati?

Istina je sveta, živa
Koj se bori, taj da i dobiva.
Za istinu od vjekova tamo
Borismo se, pak i predobismo.
Za milost nit znasmo, niti znamo.
Tako ni sad kukavice nismo.
Nuz istinu vječno vojevati
Za istinu — uvijek će Hrvati!

Tko sam sebi dobar nije,
Nije vrijedan, da ga sunce grije,
Kamo l' drugi da za njega mare;
Osim da ga izdajnika Judu
Natjeraju, da se sam satare
I domaću da oskvrne grudu.
Da i ona kosti mu povrati,
Prisilit će Bog ju i Hrvati!

Eugen Kvaternik

Hrvati su uvijek imali velikih i glasovitih ljudi. Bili su to ili ljudi pera ili mača. Među ljude, koji su visoko dizali zastavu hrvatske slobode, ubrajamo i Eugena Kvaternika.

Bio je sin uglednih zagrebačkih roditelja. Otac mu je bio profesor. Kad je mladi Kvaternik svršio srednje i visoke škole, postao je odvjetnikom. Bilo je to u doba, kad je u Hrvatskoj bečki dvor nasilno vladao. I Eugen Kvaternik se bunio protiv nasilja, pa ga je radi toga vlast progonila i oduzela mu pravo, da se bavi odvjetničkim poslovima.

Kvaternik je bio čovjek pobožan, mudar i vrlo učen, a govorio je osam europskih jezika. Uvijek je mislio o slobodi svoga hrvatskoga naroda.

Putovao je mnogo po Europi, govorio o patnjama hrvatskog naroda i tražio prijatelja i saveznika, koji će pomoći Hrvatima u borbi za slobodu. Najprije je otputovao u Rusiju vjerujući, da će carska Rusija pomoći Hrvatima. Ne našavši pomoći kod ruskoga dvora, vrati se kući razočaran.

Zatim je otišao u Italiju. Talijanski su rodoljubi tada išli za tim, da podignu narodnu svijest i da ujedine Italiju. Dogovarao se s njima, kako bi mogao osloboditi Hrvatsku. Talijani mu nijesu mogli pomoći, jer su i sami trebali pomoći. Tada je otišao u Pariz moleći pomoć i kod tadašnjega francuskog cara Napoleona III. Ni tamo nije našao odaziva.

Eugen Kvaternik

Neko vrijeme iza povratka u domovinu postao je narodnim zastupnikom u hrvatskom saboru. Tamo se upoznao s Antom Starčevićem. Oni iznesoše u saboru zajednički prijedlog o pravima hrvatskog naroda i počeše raditi, da se stvori slobodna i nezavisna Hrvatska. Kvaternik je počeo pisati različite knjige i izdavati novine, u kojima je dokazivao, da hrvatski narod kao i drugi narodi, ima pravo na svoju nezavisnost i slobodu.

Opet ga počeše progoniti i zatvarati. Ali on nije klonuo duhom. To ga je još više ojačalo u borbi za slobodu Hrvatske. Držeći se one narodne: »Pomozi si sam, i Bog će ti pomoći« odluči, da se oružjem u ruci digne protiv bečkog dvora. Na jesen god. 1871. otide u Liku, gdje je skupio 250 ustaša. Lika je hrvatski kraj, koji je uvijek davao prave borce i ustaše za hrvatsku slobodu.

Ustanak je započeo u Rakovici blizu Slunja. Odatle je Kvaternik sa svojim ustašama pošao prema Plaškom. Htio je, da se najprije digne sva Lika, a onda da bukne opći ustanak. Iz Plaškog je krenuo prema Ogulinu. Ali ni carska vojska nije mirovala. Bila je velika i dobro oboružana. Izdajom joj je bilo dojavljeno, kuda kreće Kvaternik i njegovi ustaše.

S carskom vojskom sukobio se Kvaternik u Ljubčaklancu. Tu je junački poginuo sa svojim najvjernijim borcima. Bilo je to 11. listopada god. 1871., dakle 200 godina nakon smrti hrvatskih velikana Zrinskog i Frankopana.

Tako je Kvaternik i život svoj dao za slobodu Hrvatske. Zato je ostao u živoj uspomeni kod svih Hrvata kao narodni mučenik. I on je pokazao, kako treba poginuti za slobodu svoje domovine.

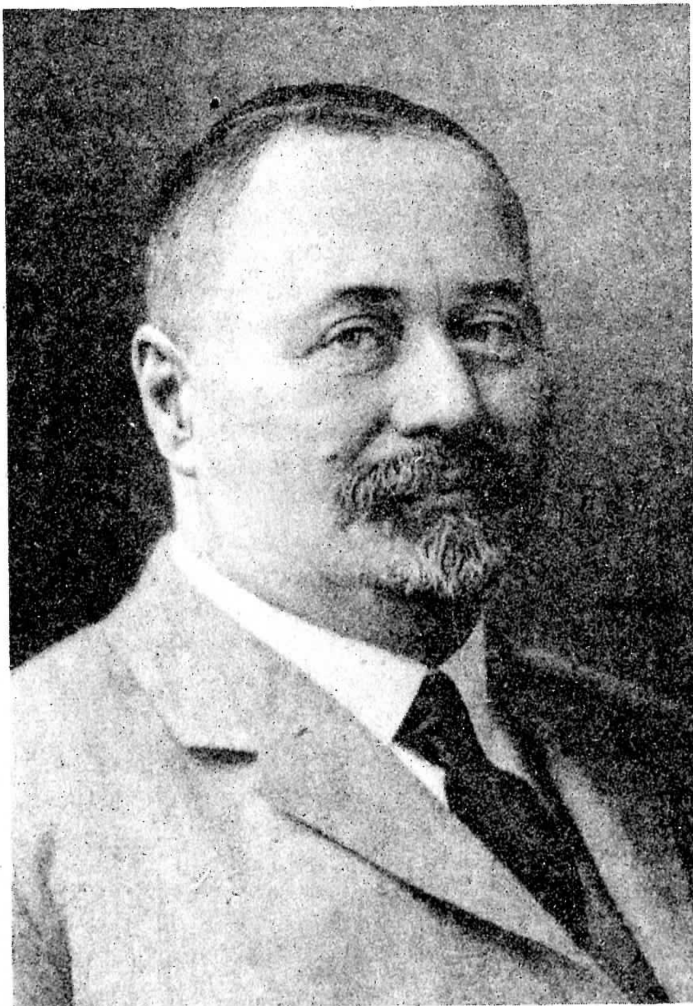
Stjepan Radić

U seocu Trebarjevu Desnom, koje se nalazi nedaleko od Siska, živio je seljak Imbro Radić, čija dva sina, Antuna i Stjepana, poštuje cio hrvatski narod, a osobito seljaci. Imbro je bio siromašan, a imao je osam sinova i tri kćeri, pa ipak je uspio, da ih sve othrani, a spomenuta dva sina svršila su i visoke škole.

U tome selu proveo je Stjepan Radić svoje djetinjstvo siromaški, kao i sva djeca seljaka, čiji roditelji imadu mnogo djece, a malo zemlje. Bio je marljiv i vrijedan dječak i prvi đak u školi.

Kad je s izvrsnim uspjehom svršio pučku školu, otišao je u Zagreb, da nastavi nauke. I tu je bio prvi đak. Osobito

se zanimao za povijest i život hrvatskog naroda, napose, kad se upisao na sveučilište. Razmišljao je o nepravdama, koje se nanose Hrvatima, i o tome, kako bi se tome dalo

Stjepan Radić

pomoći. Bio je uvijek među onim đacima, koji su se isticali kao oduševljeni Hrvati. Kad je godine 1895. došao u Zagreb car i kralj Franjo Josip Prvi, spalio je Stjepan Radić s ne-

kim sveučilištarcima madžarsku zastavu. Time su htjeli kralja upozoriti, da su Hrvati nezadovoljni s vladanjem Madžara i njihova pouzdanika bana Khuen-Hedervarija. Đaci su bili kažnjeni, ali se Stjepan Radić nije bojao kazne. Kao i Ante Starčević i Kvaternik, tako je i Radić znao, da bez žrtava nema slobode. Hrvatska je tada doduše imala svoj sabor i bila samostalna u upravi, sudstvu, školstvu i gospodarstvu, no i tu su se često uplitali Madžari, premda je to bio tek malen dio državne samostalnosti. Hrvati su imali i svoj sabor, no ban tuđinac znao je nasiljima, grožnjom i mitom postići, da su u sabor došli većinom takvi zastupnici, koji su radili, kako je Khuen htio. Radić je znao, da će to još dugo trajati, ako se svi seljaci ne osvijeste. A seljaci čine najveći dio hrvatskog naroda. Zato se dade u zajednici sa svojim bratom Antunom na posao, da hrvatske seljake osvijeste i prosvijetle.

I uspjeli su. Po svim hrvatskim krajevima počeli su se seljaci buditi. Doskora nije bilo seljaka, koji ne bi bio svijestan, da je Hrvat i da je samo u slozi svih Hrvata jamstvo hrvatske slobode. Za tu slobodu podnijeli su hrvatski seljaci nebrojeno mnogo žrtava: bili su batinani i zatvarani, a bilo je i takvih, koji su platili glavom.

Kad je osnovana bivša Jugoslavija, protivio se Stjepan Radić sa svojim pristašama tome, da se Hrvatskom vlada iz Beograda. On je tražio za Hrvate slobodnu Hrvatsku. Tada su nastali veliki progoni Hrvata, pa je i on sam bio nekoliko puta zatvoren. Poslije ipak ode u Beograd, nadajući se, da će Hrvatima osigurati barem neku slobodu. No prevario se. U beogradskoj skupštini ubijeno je i ranjeno godine 1928. nekoliko njegovih zastupnika. I on sam bio je tako teško ranjen, da je još iste godine za kratko vrijeme umro od tih rana.

Cio hrvatski narod je proplakao za svojim velikim sinom. Ako su tada i nastali strašni progoni Hrvata, narod ipak nije klonuo. Izdržao je borbu, kao da je slutio, da će iz prolivene krvi skoro niknuti sloboda.

Riječi Stjepana Radića

Sunce se ne da sakriti dlanom.

Sloboda se ne može donijeti na tanjuru, te se ne može nikomu darovati, a naročito ne može biti slobodan takav narod, koji je ili posve neprosvijećen, ili lijen i pokvaren, ili silovit.

Na bajuneti teško je sjediti.

Budimo svoji svaki na svom, branimo složno hrvatski dom!

Svjetski rat

Veliki svjetski rat trajao je četiri godine, t. j. od godine 1914. do 1918. Bilo je više uzroka tome ratu, a jedan je bio i taj, što je Engleska htjela, da za sve vijeke zadrži svoju prevlast na kopnu i moru i u svjetskoj trgovini. Povod je ratu bilo umorstvo austro-ugarskog nasljednika prijestolja Franje Ferdinanda u Sarajevu.

U svjetskom ratu podijelila se Europa u dva velika tabora. Na jednoj su strani bili Njemačka, Austro-Ugarska, Bugarska i Turska, a na drugoj Engleska, Francuska, Rusija i još neke države. Italija je bila doduše saveznica Njemačke i Austro-Ugarske, ali je za rata prešla na stranu Engleske i Francuske.

Središnje su vlasti, t. j. Njemačka, Austro-Ugarska i njihovi saveznici, uspijevale na svim ratištima. Osvojile su Srbiju, Rumunjsku i velik dio Rusije, a imale su velikih uspjeha u Belgiji, Francuskoj i Italiji. Ratovalo se na kopnu, na moru i u zraku. Ali zračni rat nije onda bio tako strašan kao danas. Vojska se tada ukopala u zemlju, pa je napredovanje bilo sporije.

Godine 1917. ušle su u rat Sjedinjene Američke Države. One su i odlučile ratom, jer su imale mnogo oružja, hrane i strjeljiva. Središnje vlasti nijesu bile vojnički pobijeđene, ali nestašica hrane i strjeljiva prisilili su ih, da zatraže mir.

Mir je bio sklopljen u Versaillesu (Versaju) blizu Pariza, glavnoga grada Francuske. Nije bio utanačen po načelima, da svaki narod imade pravo na svoju državu, u kojoj bi po mogućnosti bili svi pripadnici te narodnosti. Zato taj mir nije bio pravedan. Jedni su narodi drugima oduzeli dijelove njihova narodnog zemljišta. Predsjednik Sjedinjenih Američkih Država rekao je doduše, da svaki narod imade pravo sam odlučivati o svojoj sudbini, ali toga pobjednici nijesu poslušali. Neke su države ojačale na račun drugih naroda i tako se stvorila klica nezadovoljstva i težnja kod tih naroda, da se nepravde isprave.

Nijemcima su bili oduzeti neki krajevi na zapadu i jugu i sve prekomorske zemlje, a pobjednicima su morali plaćati veliku odštetu. Mnoge ustanove toga mira vrijeđale su narodnu čast i ponos Njemačke.

Njemačka nije na sve to zaboravila, a nije ni mogla. Kroz dvadeset godina spremala se i jačala, a osobito otkad je na čelo države došao vođa Adolf Hitler.

Uspavanka

Snivaj, snivaj, milo moje dijete,
Ćaku su ti uspavale misli
Teški jadi, što mu dušom lete,
Što mu ljuto muško srce stisli.

Na srcu mu leži domovina
I nas dvoje, sokoliću sivi;
Rasti brže, nado materina,
Buji brže, moj plamene živi!

Već ti bábo za boj konja sprema,
Već on brusi sablju demeskinju,
Ali jošte pratioca nema,
Da ga prati po razboju sinju.

Jošte nema dična osvetnika!
Rasti zato, osvetniče mali,
Da nam sine sunce za zrenika,
Da se bijeda sa Hrvatske svali!

USKRSNUĆE NEZAVISNE DRŽAVE HRVATSKE

Novim uređenjem Europe nakon svjetskoga rata nisu bili zadovoljni mnogi narodi, a osobito Hrvati, Slovaci i Ukrajinci, koji su također imali pravo na svoju slobodnu državu.

Hrvatski je sabor 29. listopada godine 1918. proglasio odcijepljenje Hrvatske od Austro-Ugarske. Iste godine 1. prosinca stvorilo je tako zvano Narodno vijeće protiv volje pravih zastupnika hrvatskoga naroda zaključak, da se Hrvatska sjedini sa Srbijom i još nekim zemljama u novu državu Hrvata, Srba i Slovenaca, koju su kasnije prozvali Jugoslavijom.

Većinu predstavnika toga narodnoga vijeća nije ni izabrao hrvatski narod. Taj zaključak dakle nije bila volja Hrvata, pa su zato Hrvati bili nezadovoljni to više, što u toj državi nisu bili ravnopravni sa Srbima. Srbi su svakom zgodom ustajali protiv prava i težnja Hrvata. Tako je konačno došlo do toga, da je jedan Srbin pucao u beogradskoj skupštini na hrvatske narodne zastupnike.

Poslije toga umorstva nastalo je u svim hrvatskim zemljama još veće nezadovoljstvo, jer je tadanji srpski kralj Aleksandar zaveo diktaturu. Mnogi su Hrvati morali pobjeći u inozemstvo. Među ovima je otišao i pravi predstavnik hrvatskoga naroda dr. Ante Pavelić.

Kroz dvadeset godina Hrvati su podnijeli mnogo žrtava u borbi za svoju slobodu. Bilo ih je na stotine zatvaranih, mučenih, strijeljanih i obješenih. Sve to nije moglo slomiti hrvatskoga otpora. Hrvati su i ustaškim ustankom u Lici pokušali, da dođu do slobode. I ako je taj ustanak i bio slomljen ustaša je bilo sve više po hrvatskim krajevima.

Kad je u Evropi nastao pokret za novim uređenjem Europe i kad su Srbi vidjeli, da će nastati novi svjetski rat, pokušali su još jednom zavarati Hrvate. Sa predstavnicima hrvatske seljačke stranke napravili su tobožnji sporazum o osnivanju banovine Hrvatske. Ali taj sporazum nije mogao zadovoljiti Hrvate. Želja je Hrvata oduvijek bila, da imaju svoju slobodnu i nezavisnu državu.

Nastao je novi svjetski rat između Njemačke i njezinih saveznika s jedne strane, te Engleske, Francuske i Poljske s druge strane. Poslije velikih njemačkih pobjeda na svim bojištima, rat se proširio i na Jugoslaviju, jer je njezina tadanja vlada htjela ratovati proti Njemačkoj i njezinim saveznicima. Hrvati su bili veseli, što im se pružila zgoda, da mogu ustati proti Srba, pa su u cijeloj domovini ustaše nastupili proti srpske vojske. Ustaše su bili već prije tajno svrstani u male borbene jedinice, kojima je uspjelo, da svojom smionošću i odvažnošću razoružaju srpsku vojsku.

Tako su ustaše priredili slavan prolaz pobjedonosne njemačke vojske.

Njemačke su čete 10. travnja 1941. ušle u Zagreb kao prijatelji i saveznici. Ujedno se Poglavnik i vođa hrvatskoga naroda dr. Ante Pavelić vratio u domovinu. Njegovom zaslugom i pomoći Njemačke i njezinih saveznika osnovana je Nezavisna Država Hrvatska i proglašena odlukom Poglavnika 10. travnja 1941. godine uz veliko slavlje u svim krajevima nove države.

Nova država uređuje se po načelima hrvatskog ustaškog pokreta, koji je osnovao dr. Ante Pavelić. Hrvatskom ustaškom pokretu bio je glavni cilj osnutak Nezavisne Države Hrvatske. Sadašnji mu je cilj, da državu uredi, ojača i da čuva stečenu slobodu.

Tako su Hrvati poslije više od osam stoljeća opet došli do svoje slobodne i nezavisne države. I u vrijeme, dok je Hrvatska imala zajedničkoga kralja s Ugarskom, živjela je samostalnim životom, ali su njezina prava bila često gažena. Osobito su Srbi poslije svršetka svjetskog rata nastojali, da kod Hrvata unište težnju za slobodom i nezavisnošću, no hrvatski narod nije nikada prestao težiti za potpunom samosalnošću, pa ni tada. U toj borbi pridonio je velikih žrtava, pa je ona konačno okrunjena potpunim uspjehom — uskrsnućem Nezavisne Države Hrvatske.

Riječ Poglavnika

Mi ćemo svoju narodnu i državnu slobodu braniti uvijek svojim životima.

Mi ne ćemo dozvoliti, da u našoj domovini neprijatelji hrvatskog naroda ruju i truju, ne ćemo dozvoliti, da prolivenu hrvatsku mučeničku krv i hrvatske borce pogrđuju; ne ćemo dozvoliti i ne dozvoljavamo, da hrvatsku narodnu seljačku i radničku muku troše i razgrabljuju.

Prošla su vremena, kad je hrvatski narod bio predmetom. Sada je hrvatski narod gospodar, a sve će drugo biti njegovim predmetom.

Poglavnik dr. Ante Pavelić

Sin radničkih roditelja dr. Ante Pavelić cijenio je oduvijek umorne i žuljave ruke seljaka i radnika. Živio je jedino od rada, od svoga napora. Zato on cijeni i štuje samo onoga, tko se muči radom.

Svoje je dane proboravio u siromaštvu i poštenju. Zato on nadasve voli siromašne i poštene. Sve je žrtvovao za red, rad i hrvatski narod. Zato će u Nezavisnoj Državi Hrvatskoj vladati zakon reda, zakon rada i zakon, koji će stvarati duša hrvatskoga naroda.

Poglavnik ljubi pravdu, a mrzi nepravdu. On je ne samo pravedan, nego i strog; ne samo dobar, nego i odlučan; on je velik u praštanju i silan u pravednom kažnjavanju.

Od naroda ne traži ništa, a za narod daje sve. On voli jednakom ljubavi svaki dijelak grude hrvatske, čuvajući ga kao brižna majka svoje čedo.

Hrvatski narod i sreća hrvatskog naroda za nj su vrhovni životni zakoni, kojima se on sav žrtvuje i predaje. On ljubi svijetlu i blistavu prošlost hrvatskog naroda, ufa se u njegovu čvrstu sadašnjost i nada se u njegovu sretnu budućnost.

On je anđeo čuvar hrvatskog naroda i plemenit osvetnik, koji je strah i trepet neprijateljima hrvatskog naroda.

I kad prašta i kad kažnjava, on to čini jedino zbog sreće hrvatskog naroda.

Takav je Poglavnik, dr. Ante Pavelić.

On je naš, a mi smo njegovi i uvijek s njim

Za Dom!

Spremni!

Riječ Poglavnika

Mi kao zahvalni sinovi hrvatskog naroda prigibamo svoja koljena pred svima onim velikanima, pred svima znanima i onima po imenu neznanima, koji su kroz vjekove i kroz desetljeća uzidali svoje živote u temelje Nezavisne Države Hrvatske. Od Petra Svačića, od bega Gradaščevića, od Zrinskog i Frankopana, od Ante Starčevića i Eugena Kvaternika, od Stjepana Radića do Stipe Javora i do onih, koji su u samom času oslobođenja lili svoju krv, svoje živote za slobodu hrvatskog naroda i hrvatske države dali, mi se klanjamo, klanjamo se pred njihovim velikim uspomenama, pred njihovim sjenama i kličemo:

Slava im!

D.

PRIRODA I LJUDI

I. PRIRODA

Na jezeru

U jezeru vrvio život.

Tu nije bilo samo velikih štuka, pa omašnih šarana, pa linjaka i jegulja, nego je tu bilo također rakova i žaba, vodenih puževa, pa veslača i sijaset drugih kukaca i sitnih životinjica.

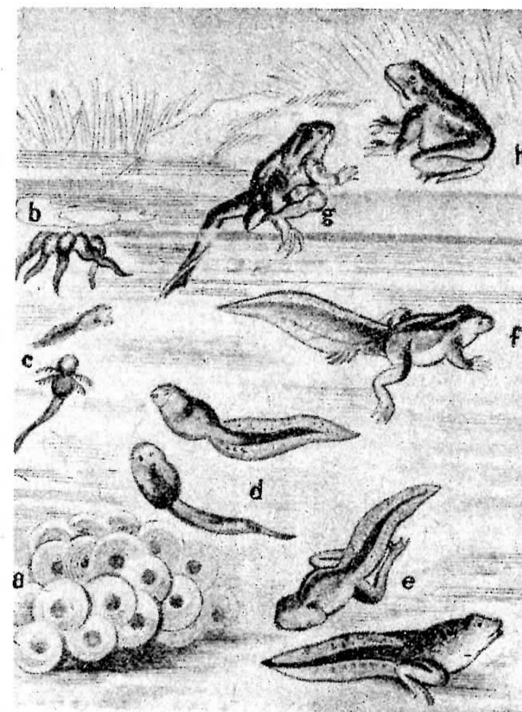
Bilo je divljih pataka, koje su vodile svoje pačiće, jedan labud, koji je savinuta vrata i svijetlih krila izvrsno plivao vodom, pa roda, čapalja, gnjuraca i drugih ptica močvarica i plivačica. Stotine tisuća komarčevih ličinaka plivalo je površinom vode; a čim bi sjena pala na jezero, sve bi pohrlilo na dno. U zraku se igralo na stotine tisuća mušica. Uz pribrežje bilo je šaša, rogoza i trske, a cvao je i lopoč bijeli, koji je dobro znao, da je krasan pa se kočio i gizdao. Bilo je, napokon, i veselih punoglavaca.

A da se još kap vode stavi pod povećalo, vidjelo bi se, da je i ta kap puna sitnih životinjica, koje se običnim okom nikako ne mogu vidjeti.

Žabe

Na vlažnoj livadi uz vodu možemo naći žabu kreketušu, ali moraš bistro gledati, ako je hoćeš opaziti, jer je ozgo boje zelene kao i trava. Malo je, istina, prošarana s tri uzdužna žuta prutka na leđima, i s više crnih pjega, no to je slabo može odati neprijateljima njezinim, kao što su na

primjer rode i zmije. Većinom se odaje ona sama tim, što svaki čas visoko poskoči za kakvom muhom ili paukom. Da je vješta u skoku, to se lako može razabrati i po tom, što ima dugačke i jake stražnje, a kratke prednje noge. Plijen vreba ona velikim i kao zlato sjajnim očima, koje mogu isko-

PREOBRAZBA ŽABE: a) žablja jaja; b) punoglavci; c) punoglavac sa škrgama; d) škrge se gube; e) najprije izrastu stražnje noge; f) izrasle su i prednje noge; g) repa je skoro nestalo, a žabica izlazi na suho; h) posve razvita žaba.

čiti, da bolje vidi, a i upasti, da ih ne izrani skačući kojekud. Njima može vidjeti samo onakav plijen, koji se kreće. Osobito joj kod lova na muhe pomažu također duboko rascijepljena usta i ljepljiv jezik, koji je pravą muholovka, jer je sprijeda prirastao i može se suvratiti i opet uvući. A da bi mogla pridržati i proturati veći plijen, na primjer puža ili

ribicu, za to joj služe šiljasti zubići, što su porasli na gornjoj čeljusti i na nepcu.

Ipak kreketuša ponajviše voli boraviti u vodi, gdje izvrsno pliva i roni, ali često mora glavom napolje, da zahvati uzduha. Za plivanje je osobito zgodan široki trup njezin, a ima također dobro oruđe za taj posao, to jest jake stražnje noge, u kojih je po pet prstića spojeno plivaćom kožicom. Prednje noge ne pomažu u tome ništa.

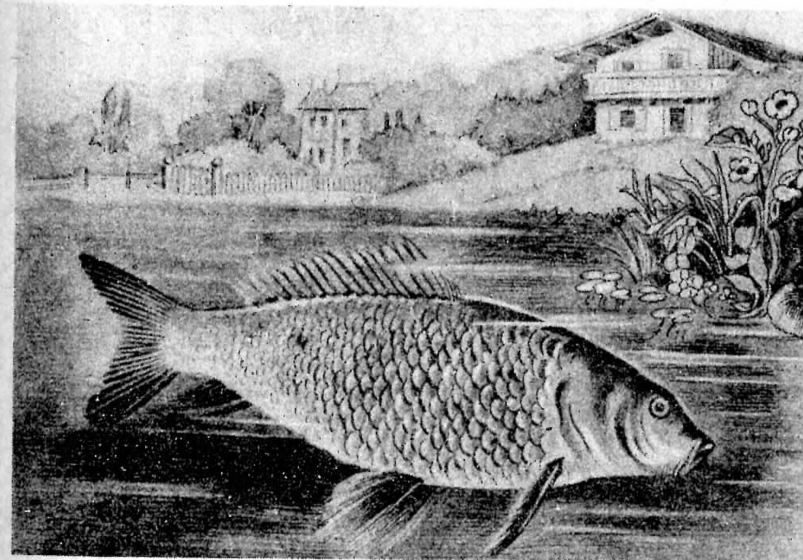
Bez vode i nema toj žabi života. Da zabludi kudgod podaleko na suho, brzo bi poginula. Sasušila bi se, jer je koža u nje gola, pa voda iz tijela lako i brzo hlapi. Jedno zbog te golotinje, a drugo zbog nestašice hrane zavlači se kreketuša s jeseni u topli mulj, baru i kaljužu, da tu prespava zimu. Budi se istom u travnju. A pod konac svibnja možemo po vodama, kud ima tih žaba, vidjeti velike sluzave krpe nalik na hladetinu. To su žablja jaja ili žabnjak. Na sunčanoj toplini izvale se iz tih jaja neki čudni stvorovi, koji su više nalik na ribice negoli na žabe. Glava im je široka kao u somića, pa ih nazivamo p u n o g l a v c i, a odmah iza glave vire sa svake strane resaste krpe, to jest škrge, na koje mlada životinjica diše. Nogu ti punoglavci nemaju, a kao veslo za plivanje služi im dugačak i sa strana plosnat rep. Hrane se biljem. No za tri ili četiri mjeseca počnu se te životinjice znatno mijenjati, t. j. upravo preobražavati. Iz crne se njihove kože pomole stražnje noge, a domala se ukažu i prednje. Napokon nestane repa, a škrge se sasuše, pa evo sad od crnoga punoglavca postade mlada žabica. Dok su se škrge sušile, razvila su se u prsima pluća.

Kraj voda, što stoje, i onih, što sporo teku, često čujemo ljeti podveče glasno kreketanje tih žaba. Najstariji žabac počinje, a svi drugi skladno udaraju za njim. Obdan kreketanja nema, jer se tad žabe moraju kriti od neprijatelja.

Od drugih žaba doista poznate lijepu gatalinku, koja najviše prebiva po zelenim krošnjama drveta. U vodu zalazi samo s proljeća, da tu snese jaja, a pod jesen se i ona zavlači u mulj. Ime joj je otud, što neki ljudi drže, da ona svojim kreketanjem gata ili pogađa, kakvo će biti vrijeme.

Šaran

I po našim vodama ima različnih vrsta ribe, no vrlo je mnogo njih među se tako nalik, da se gdjekoje slabo razlikuju. Promotrimo li dakle samo jednu malo pomnjivije, naučit ćemo štošta i o drugima. A koju ćemo gledati? Jedan veli ovu, drugi onu, ali svi ćemo se lako složiti u tom, da ne učinimo krivo našemu š a r a n u. Njega doista i poznate naj-

Šaran

bolje. Tijelo mu je kao i u najviše drugih riba nalik na čamac ili lađicu, t. j. na oba je kraja zašiljeno, a prema sredini sve deblje. Zašiljenom glavom probija šaran vodu kao kakvim klinom, no glavno mu je oruđe za plivanje jak rep s jednom duboko urezanom perajom na kraju. Repom i tom perajom služi se kao veslom, to jest njime udara lijevo i desno, pa tako odmiče kroz vodu. Pri tome pomažu također dvije prsne i dvije trbušne peraje, no glavni je posao tih peraja kormilanje. Njima naime šaran zgodno pokrene, kad hoće plivajući udariti drugim pravcem. No u šarana — kao i u

mnogo drugih riba — tijelo je pobočke splošteno, pa mu stoga treba neko oruđe i za to, da se može uspravno držati u vodi i da se ne izvrne. A nije teško pogoditi, da su takvo oruđe one dvije peraje, što same stoje, to jest jedna velika na hrptu i jedna mala pri kraju tijela s trbušne strane. Napokon za lako prolaženje kroz vodu dobro služi šaranu i to, što mu je ljuskava površina tijela prevučena sluzavim slojem, pa je stoga tijelo glatko i klisko. Ljuske su te u šarana prilično velike i namještene kao crijep na krovu, a sve su slobodnim krajem prema repu okrenute, pa stoga ne smetaju u plivanju, jer se voda ne može zadirati ispod njih. Ipak ima dosta šaranova roda i gole kože. Nekoji od njih imaju za ukras samo po koju veliku zlatnu ljusku.

Bez vode nema života ni šaranu, ni ikojoj drugoj ribi, jer ni jedna ne može disati na suhu. Za disanje u vodi služe ribi škrge, t. j. češljasti crveni listići, što ih vidimo sa strana iza glave. Oni su izrasli iz koštanih škržnih lukova, a kako su vrlo nježni, zaštićuje ih škržni poklopac, koji je na rubu kao pila nazubljen. Pri disanju gutaju ribe na usta vodu, u kojoj ima uzduha. Kad se usta zatvore, prolazi voda između škrga i izlijeva se napolje škržnim otvorom, što nastane, kad se odigne škržni poklopac.

Šaran ne probira nimalo hranu. Jede mulj, pa svakakav trulež, vodeno bilje, kukce, crve i t. d. Poradi toga se i ugoji dobro, pa je prilično trom, a usta su mu sprijeda krezuba, jer za takvu hranu ne treba sjekutića. No ipak ima s obje strane u ždrijelu zube kutnjake, koji služe za žvakanje biljnih tvari. Po mulju može šaran dobro napipati hranu mesnatim usnama i brčićima, što vise s gornjega ruba usta, a vidi također oštro.

U šarana običnoga nema nikakva oružja za obranu, a gone ga mnoge životinje, osobito grabljive ribe, pa vidre, štakori i t. d. Ponešto ga zaštićuje tek boja, ali bi ipak već odavno nestalo šarana, da ih ljudi ne čuvaju progoneći neprijatelje njihove, i da se brzo ne množe. Jedna ženka snese naime s proljeća više od pol milijuna jaja, koja nazivamo ikrom.

Rak potočni

Jeste li čuli ovu zagonetku: »Nožice ima, a krojač nije; u vodi živi, a riba nije; oklop ima, a vojnik nije?« Ako i niste, svaki će zaista lako pogoditi, da je to čudo rak potočni. O njemu se govore i mnoge poslovice. Kad se koji učenik zalijeni, pa zaboravi štošta, što je prije znao, onda ga stariji kore, da je pošao račjim tragom. A tko se opet vrlo zapuri u licu, veli mu se, da je crven kao rak i t. d. Pa hajde da toga raka potočnog malo bolje promotrimo, a onda ćemo i bolje razumjeti sve to, što se kazuje o njemu.

Naći ćemo ga po bistrim potocima i rijekama. Obdan ga je teže vidjeti, jer se tad skriva pod kamenjem i u rupama uz obalu. No i da iziđe, ne mora se baš puno bojati od svake šuške. Čitavo je tijelo njegovo pokrito čvrstim oklopom, a ispred jačih neprijatelja, na primjer vidre ili štuke, štiti ga i boja oklopa, koja je slična boji dna u vodi. No ta kruta oprava sprječava raka u rastenju, jer ona ne raste, pa je stoga svake godine jednom rak svlači, ali tad se pogotovu mora skrivati, doklegod ne steče novu.

Osobito pak služe raku za obranu nožice ili kliješta, kojima može ljuto uštinuti, pa njima i plijen svoj prihvaća i drži. To se oružje razvilo od prve dvije noge, ali zato nije rak ohromio, jer ima još četiri para nogu. Njima on koraca ili puže n a p r i j e d po dnu vode vrlo polako i oprezno. A preplašimo li ga, ili ako mu se približi neprijatelj, tad bježi na mahove plivajući n a t r a š k e, dok se brzo ne sakrije na sigurno mjesto. Za plivanje služi mu od samih kolobara složen zadnji dio tijela ili zadak s lepezastom perajom na kraju. Tim zadkom i perajom udara rak snažno po vodi, koju tako potiskuje naprijed, a sam odmiče natrag. Eto stoga se govori poslovica o račjem tragu. No dobro je za raka, što pliva natraške, jer tako može neprijatelja, koji ga goni, neprestano na oku držati. Oči su mu vrlo okretne, jer stoje na gibljivim dršcima. A da tih držaka nema, ne bi rak mogao gledati drugačije, nego samo ravno preda se, jer mu je glava sraštena s prsjem i nepomična.

Kad se smrači, izlazi rak potočni iz svoga skrovišta i traži sebi hranu. Hvata crve, punoglavce, riblju ikru i strvinu, a jede i gdjekoje bilje.

I raci poput riba dišu na škrge, a plode se jajima. Škrge su skrivene u dvije prostrane duplje na lijevoj i desnoj strani prsiju. Jaja nese ženka zimi, te ih pričvrsti za sitne noge, što su na zadku, pa ih nosi sa sobom; a i mladi račići, kad se na proljeće izlegu, drže se matere svojim kliještima.

Račje je meso ukusna hrana. Skuhani rak sav pocrveni, pa otud i ona poredba: crven kao rak.

Vidra

Dvije surodice — kuna zlatica i vidra — podijelile su svoj grabljivi posao tako, da jedna zadaje strah i trepet pticicama po drvetima, a druga ribama u vodi. I kao što je zlatica vrlo vješta u penjanju, tako je vidra izvrsna plivačica. Pliva jednako brzo uz vodu, i niz vodu, pa na trbušnoj strani i na leđima, a i pobočke. Za tu vještinu zgodno je udešeno čitavo njezino tijelo. Trup je u nje prilično vitak i znatno splošten od leđa prema trbuhu, pa se stoga može vidra okretati u vodi gotovo kao zmija, a opet se ne mora upinjati, da se ne bi izvrnula. Plosnata joj glava siječe vodu kao klin. Za vesla joj služe kratke noge, na kojima su prsti spojeni plivaćom kožicom, a kormani dugačkim i plosnatim repom. Nozdrve i uške može pod vodom zatvoriti, a oči drži otvorene. Gusta dlaka čuva je, da se ne nahladi u studenoj vodi.

Obdan se vidra krije i spava u svojoj prostranoj jami, što je prednjim nogama iskopa u obali visoko nad vodom i nastre travom i šušnjem. Iz jame vode dva hodnika. Jedan je prokopan prema površini zemlje, i to je upravo kao prozor, da može u jamu dolaziti čist uzduh. Drugi pak podzemni hodnik spaja jamu s vodom. No kad navali velika voda i zalije jamu, onda se vidra mora iseliti kudgod u duplju drveta ili u podzemni stan koje zvijeri.

Obnoć vreba vidra plijen s obale, a u tom joj mnogo pomaže, što izvrsno vidi, čuje i njuši ne samo na uzduhu, nego

i pod vodom. Za ribom se strjelimice baca u vodu, a kad se dočepa plijena, ima ga čim i razdrijeti, jer je zubalo u nje oštro kao i u kune zlatice.

Mlada se vidra može pripitomiti i naučiti svačemu kao i pašče. Negdje je toliko izvježbaju, da na zapovijed skače u vodu i ribu iznese.

Lov je na vidru težak, jer je vrlo okretna i oprezna. No višeput se i sama ulovi u mreži pod vodom. Mrežu ne može poderati, pa se zaplete i utopi. Zimi je lovci pričekaju kraj rupe, što je ona probije na ledu, kad silazi za ribom.

Šuti i naopako misli

Promatrala mlada žaba čaplju, kako nepomično stoji na dugim nogama u vodi; ni da bi glavom maknula ni okom trenula. Već joj se to učini čudno, pa upita staru žabu: »Majko, kako ona ptica nepomično stoji i neprestano šuti? Valjda je i njezino srce mirno i dobrostivo.«

»S njezine šutnje, kćerko, mene glava boli«, reče stara i nastavi: »Takve su istom pogibeljne, koje samo šute, a naopako misle. Stoga se čuvaj i ne dolazi joj blizu.«

Roda bijela

Često ćemo će naći, gdje ozbiljnim i zategnutim korakom hoda po močvari na strah i trepet žabama i zmijama. Tud ona može lako prolaziti, a da ne zaprlja bijelu pernatu haljinu s crnim porubom na velikim krilima, jer su noge u nje osobito visoke. A prsti su na nogama opet tako udešeni, da roda ne može propadati duboko u mulj. Dugi su i razdaleko jedan od drugoga, a tri su prednja pri korijenu srasla kožicom. Poradi visokih nogu i trup joj je visoko nad zemljom, ali ona ipak lako može segnuti kljunom do žabe, zmije ili miša, jer su u nje vrat i kljun dugački. Kljun je jak i oštar

po rubovima, a takvo joj oružje i treba, da može savladati i veće životinje.

No čim roda u takvu lovu po močvari opazi koga, odmah stane, pa jednu nogu privuče k tijelu i zakači je o drugu, a vrat ispruži i radoznalo gleda, što ju je uznemirilo. Tako postoji nekoliko časova, dok se ne uvjeri, valja li joj bježati. A ako je do bježanja, onda bude neprilike, jer je rodi teško poletjeti sa zemlje. Tu sad ona počne neprestano skakutati kao jare od šest nedjelja, pa tuče krilima i noge pruža natrag, a vrat naprijed. Najednom se ipak otme, kao da je okove pokidala, pa se jakim zamahom digne u visinu. Leti sve više i više, njiše se nekoliko časova i ne mašući krilima, a potom se spušta na gnijezdo, gdje je čeka gladna porodica.

Milo je pogledati pitomu rodu, kad ponosito korača po vrtu i livadi poput gospodara, koji je izišao, da vidi, kako mu stoji ljetina. Gdješto šeta ona i po ulicama između ljudi, a zađe i na trg, pa zaviri čas u koš sa salatom, čas u sud, u kom ima mlijeka. Jednom riječju: vlada se kao kod svoje kuće; i može, jer nema nijednoga neprijatelja.

Voda

Evo mene! Ime mi je voda;
Ja sam kćerka dična, slavna roda.
Djedi su mi od postanka svijeta,
Zato brojim na tisuće ljeta.
Nebo, zemlja moji su vam dvori,
More dolje, a oblaci gori.[1]

Ja napajam polja i livade,
Šume, luge i cvjetnate sade.
Perem suđe, mijem ruke, lica,
Nosim brode, nosim jata ptiča.
Hranim ribe, crve i pužiće,
Hranim, pojim svako živo biće.

[1] gore

Jošte jednu hoću da vam kažem:
Gdje je potok, ondje ja žuborim,
Gdje je vrelo, ondje ja romonim,
Gdje je more, ondje opet orim.

Hlap i para — to su kćeri moje,
Biser-rosa — to su suze moje.
Bijeli sniježak — to je cvijeće moje.
Led studeni — to su boli moje.
Parni brodi — tu je sila moja.
Parni vozi — tu je duša moja.

Uz Jadransko more

Ako primorac nije mornar, onda je na moru ribar. Ima više vrsta riba, koje se jedu, a love ih mrežom, udicom, vršama ili tuku ostima. Zovu se l o k a r d e, o s l i ć i, j e g u l j e, s a r d e l e, o s t r i g e i druge, no ponajglavnija je t u n a.

Obilan je tunolov, kad tunu goni d u p i n ili m o r s k i p a s. Tada se tune od straha zbiju u hrpu i, onako poplašene, ulete u mrežu. Zna se dogoditi, da tuna pobjegne, a morski pas zaluta u mrežu. Tunolovci hoće da pomahnitaju, pa mrežu naglo potežu, jer je morski pas inače probije. Ta proždrljiva i grabljiva riba baca se tako, da se naokolo more zapjeni, i što je bliže obali, to je bjesnija. Ribari, koji mreže ne potežu, skoče po sjekirice, kojima zatuku morskoga psa. Pri tom moraju biti i brzi i oprezni, da koji ne nastrada, jer bi morski pas ruku ili nogu pregrizao jednim mahom, ako je zahvati.

U našem se moru ne pohvata nijedne ribe toliko koliko sardela. Kad koji ribar sjedeći pred kućom opazi, da površina mora kao srebro titra, i da se srebrnasti trak prema selu pomiče, skoči i zaviče: »Sardel gre«.[1]

U taj čas je na nogama cijelo selo. Spreme potreban broj čamaca s mrežama sardelarama, pa brže bolje na more,

[1] ide

da ribu zapašu.[2] Žene i djeca čekaju tik do mora s pripravljenim košarama. Zapasavši ribu potežu mrežu s obale, a da ribari budu sigurniji, zagaze u more. Što je mreža bliže obali, to se riba više baca, a kad je istegnu, namjeste košare i pune ih ribom.

Sada nema kuće, koja ne bi kupila sardele; na ognjištima oganj plamsa, ribe cvrče na ulju, od kojeg cijelo selo zamiriše. Preko zime su siromasima sardele polovina hrane. Nekoliko na ulju spržениh ribica i komad palente dosta je primorcu, da se prehrani. Za zimu sprema primorac u badnjiće tuninu, lokarde i drugu ribu.

U novije se doba razvija uz obalu Jadranskoga mora nov život. Blagi morski zrak liječi i krijepi bolesnike, zato ima uz obalu m o r s k i h k u p a l i š t a.

Morska je voda slana; zato vade iz nje m o r s k u s o l. Osim ribolovom bave se dalmatinski primorci vađenjem k o r a l j a i s p u ž a v a.

U barki su obično po dva čovjeka: jedan sjedi na krmi, da upravlja barkom i da vozi, a drugi je sprijeda držeći rukama osti, u kojih je držalo 4—12 metara dugo. Veslač vozi lagano k obali i gleda oštrim okom u more, ne bi li opazio koju spužvu. Izvađene spužve na obali rukama gnječe i nogama gaze, istiskuju i ispiru, dok se ne očiste. Prije upotrebe valja ih još jednom isprati u mlakoj vodi.

Hrvatski mornar

Po širokom plovim moru,
Stanak mi je lagan brod;
Naokolo sinje more,
A nada mnom neba svod.

Po jarbolu ja se penjem,
Bijela jedra zatvaram;
Svakom jedru i konopu,
Svakoj spravi ime znam.

[2] opkole

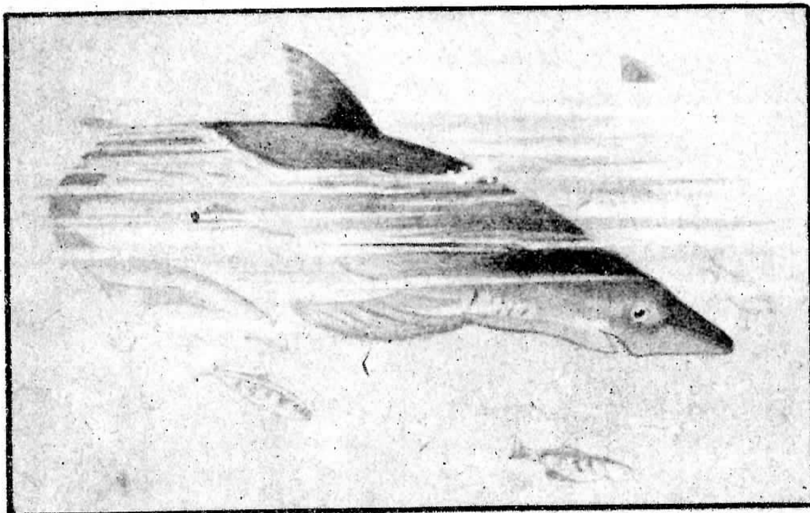
Mlad sam Hrvat, mlad sam mornar,
Ne bojim se mora ja,
Ne bojim se ljute bure,
Ne plašim se valova.

Uji vjetar, val se diže
A s uzdanjem u svoj spas
Veseo sam, ma da vidim
Smrt pred sobom svaki čas.
Mlad sam Hrvat, mlad sam mornar
Što ostavi mili dom,
Ali i u tuđem svijetu
Vjeran ja sam rodu svom!

Morski pas

Morski je pas najstrašnija i najproždrljivija morska riba. U njega nijesu škrge pokrivene ljuskama, već s obje strane tijela ima po pet poprečnih otvora. Velika njegova usta zjaju poprijeko pod produbljenom gubicom tako, da se morski pas, hoće li da što veliko proždre, mora prevrnuti na stranu. U čeljustima ima više redova veoma oštrih trouglastih zuba. Vitko se njegovo tijelo suzuje prema repu kao vreteno, a završuje nejednakim repnim perajama. Dvije kičmene veoma produžene peraje pomažu mu, da se može vrlo hitro kretati. Koža mu nije obrasla ljuskama; gore je smeđa i siva, dolje žućkasto bijela. U morskog psa nema kosti već sama hrskavica.

U sjevernim morima ima ga više vrsta; neki mogu narasti do 10 metara, a potegnuti do 800 kg. Love ga poradi njegove velike džigerice, iz koje se vadi neka mast. Svi morski psi nijesu opasni, ali ih zato ima u toplijim morima. Oni su ne samo morskim životinjama na strah i trepet, nego vrebaju i na samoga čovjeka, te ga proždru, ako ga stignu. Morski pas plovi za lađama, pa sve proždre, što se s njih baca.

Morski pas

Da ga ulove, običavaju nataknuti na golemu udicu komad mesa. Tu udicu spuste na jakom lancu. Morski pas kako je lakom, odmah proždre meku zajedno s udicom, ali mu se ona zakači u utrobi. Tada stane bjesnjeti: da ga vidiš kako skače, kako repom šiba! Sve je more zamutio, krv mu se miješa s pjenom morskih valova. Ala je strašno gledati! Nego to je mornarima ugodna zabava; oni jedva čekaju, da se morska neman izmuči i sustane, te ga na čekrk[1] dignu u lađu. Tu mu se nitko ne primiče, jer taj gorostasnik još uvijek lupa repom oko sebe, pa teško onome, koga bi pogodio! Istom kad se ta morska strahota sasvim umiri, stanu je sjekirom komadati.

Morski je pas proždro mnoge ljude, koji su pali u more ili skočili u vodu, da se kupaju.

Jadni ronioci, koji moraju roniti na dno mora, gdje traže spužve, koralje ili potopljene dragocjenosti, često se imaju boriti s tom nemani morskom; zato oni i nose uvijek sa sobom oštar nož, da se brane od tog razbojnika, dok ih njihovi drugovi brže bolje ne izvuku.

---

[1] vitao, kojim se što diže u visinu ili spušta

Ribari

Bosonogi po oštrom kamenju, svu noć su vukli mreže
Tražeći morske pašnjake, mjesto, gdje ribe se gnijezde.
Pred njima su kao biseri drhtale nebeske zvijezde
Odrazujuć u tihoj vodi lice umilno, svježe.

Sinoć su kasno pošli, kad suton je kročio selom
I zadnji odsjevi dana ružama kitili gore;
Škripala bukova vesla, val znoja klizio čelom,
A brod je sopćući teško ko strijela rezao more.

Za njima su gledale nadom smirene kućice male,
Pripite ko sirotne ptice u skupu uz sive stijene.
Okna su zirkala brižno, a majke djecu su zvale,
Da svako sklopi ruke, prije no na počinak krene.

A ribari veslahu šutke, da stignu jošte za mraka
Baciti u more mrežu, zapalit karbidnu svijeću,
Da prije negoli mjesec prospe snop zlaćanih traka
Izvuku glavnu si hranu, okušaju noćašnju sreću.

Što sve raste u Primorju

Ružmarin

Bez sumnje nema u našoj domovini kraja, gdje ne bi znali za ružmarin. Ako nitko drugi, a ono ga djevojke uzgajaju u loncima za cvijeće. Čime bi i okitile svatove kad dođu dani veselja — dani svadbe! A mnogi ga sade i na grobu milih pokojnika. U unutrašnjosti kopna raste ružmarin kao niska i skromna biljka, no u Primorju naraste kao grm, koji je visok i preko metra. Primorsko podneblje dakle ružmarinu najbolje prija. — Tamo mu je i domovina.

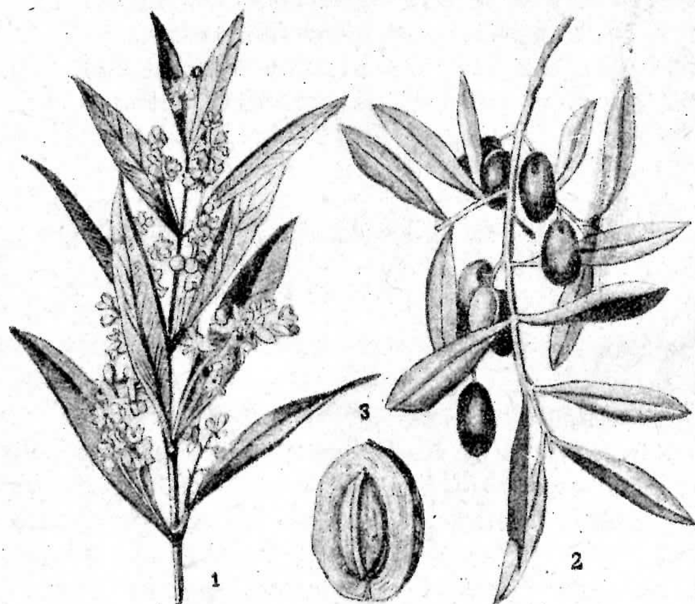
Ružmarin nam je mio po tom, što se lijepo zeleni i zimi kao i ljeti i što njegovo usko i debelo lišće lijepo miriše.

Miris taj nalazi se u dlačicama na bjelkastom naličju lista, kao hlapljivo ulje. Ružmarinovo ulje vrlo je ugodna mirisa, pa ga zato u Dalmaciji, osobito na Hvaru, gdje raste mnogo ružmarina, koncem svibnja izažimlju i prodaju u trgovinu.

Ružmarin cvate u Primorju rano u proljeće lijepim modrim cvijetom, koji je sličan cvijetu livadne žalfije.

Maslina

Tko prvi put maslinu vidi, držat će je za vrbu, na koju je veoma nalik. Deblo joj je grbavo i nepravilno, niska rasta; a krošnja svagda zelena. Lišće joj je kao u vrbe. Mlada maslina rodi obilnije nego staro drvo, zato je sijeku i mladicama zamjenjuju. Kao i vrba, tako se i maslina rasađuje obično sađenicama, koje se, kad istjeraju postrane grančice, podrezuju i tako priličniju krošnju stvaraju. Maslina iz sjemena odgojena ljepšega je oblika, pa ako se pusti da po miloj volji raste, može dočekati starost od više stotina

Maslina: 1. grančice s cvijetom i lišćem; 2) grančica s plodom; 3) plod prerezan

godina. Maslina raste vrlo polagano, zato je nerado iz sjemena uzgajaju. Sjeme je opkoljeno vrlo tvrdom košticom, iz koje klica probija tek iza dvije godine. Mnogo se brže domogne gospodar ploda, ako maslinu šibama rasađuje. Kao što se svako pitomo drvo cijepljenjem oplemenjuje, tako isto stvara cijepljenje od lošije masline plemenitiju.

Najbliži rođak maslini raste u vrtovima kao grm i drvo, koje nas s rana proljeća prekrasnim cvijećem razveseljuje, a to je jorgovan. Cvijet jorgovana sličan je maslinovu cvijetu, a i oba cvatu obično u svibnju. No u drugom se mnogo razlikuju.

Maslinka, t. j. plod masline, mnogo je nalik na šljivu, samo što je manja. Izvana ima masni plod, a unutra je koštana jezgra. Nezreo plod je zelen, a meso mu je puno gorka soka. Kad plod dozrijeva, ispunja se meso uljem, a gorčina se dozrijevanjem sve više gubi i puni uljem. Veličina ploda vrlo je različita, prema vrsti, podneblju i zemlji. Kad maslinka dozri, onda se bere. — Mnogo se maslinaka prije berbe pojede, a mnogo katkada uništi neki kukac. Zreliji plod daje dobro i ukusno ulje, koje se može držati, da se ne pokvari. Ako je plod već tako zreo, da gotovo sam pada, onda daje fino i vrlo masno ulje.

Svaki kraj ima svoj osobit način, kako iscjeđuje ulje iz maslinke, pa ima za to osobit tijesak i mlin. Ulje, koje samo isteče iz maslina, prije nego se metne pod tijesak, zove se u Dalmaciji samotok, te je najbolje i najfinije. Što se maslina više tiješti, to je ulje gore i slabije, te se upotrebljava u različite svrhe: za rasvjetu, za pravljenje sapuna i t. d.

Smokva

Uz maslinu obično je drvo u našem Primorju smokva. Sade je u vrtovima, uz kuće i u vinogradima. Njeno krošnjato drvo daje lijep hlad, koga se čovjek u tim krajevima ljeti i zaželi, ali daje i sladak plod. Smokva lista u travnju s lijepo izrezanim lišćem, no uzalud ćeš tražiti cvjetove, jer se ne vide. — Skriveni su u mesnatom cvjetištu, koje je slično kruški, no ta »kruška« nema poslije

Smokva: 1) grančica s listom i plodom; 2) plod prerezan (ozgo izlazi osica; 3) prašnici; 4) tučak.

samo nekoliko koštica, već svu silu. Zato i neka mala osica, koja prenosi pelud, mora da se ušulja u cvjetište. Budući da se cvjetovi ne vide, ne vele Primorci, da smokve cvjetaju, nego da se »legu«. Dok je plod zelen, pun je ljepiva soka, bijela kao mlijeko, no kad izraste i dozori, daje vrlo slatko voće.

Smokve beru po lijepom vremenu. Ako su ubrane za ružna vremena, lako se kvare. Pritištu ih palcem i razmjeste na suncu tako, da se suše. Osušene smokve stavljaju u sandučiće ili ih nižu u vijence i tako šalju u trgovinu.

Kava, čaj i pamuk

Približavali su se božićni blagdani. I snijeg je zagruvao do koljena. Trgovac, koji se nadao dobru pazaru, nakrcao je svoj dućan robom svake vrste, a osobito pamukom, šećerom, kavom, čokoladom, čajem i brašnom. Cijelo se jutro vrzao po dućanu, a kad ga je o podne zatvorio, zametnuo se ovaj razgovor:

— »Phi, kakvo je to strašno vrijeme. Tako mi je studeno. A kod nas tamo, u mojoj domovini, ooo, tamo nema nikad snijega ni zime!«

— »A odakle ste, draga kavo?« — upita čaj provirivši iz jedne kutijice sa srebrnastim omotom, na kojoj bijaše naslikan čovjek s perčinom, a lica žuta kao mrkva — pravi Kinez.

— »Zar ne znate? Ta cio svijet znade, da najbolja kava raste u Arabiji, zemlji, što leži jugoistočno od Palestine. Znate li gdje je Crveno more, preko kojega je Mojsije vodio Izraelce, kad su bježali iz Egipta i lutali poslije pustinjama moje domovine?«

Kavovac: grančica s cvijetom, plodom i lišćem i plod prerezan

— Dakako da znam. Moji su pradjedovi doduše iz silnoga kitajskoga carstva, no poslije su nas preselili i u Indiju.

— »A u Egiptu, koji ste malo prije spomenuli« — javi se iz jednoga omota pamuk mekanim glasom — »proveo sam najljepše dane svoje mladosti.«

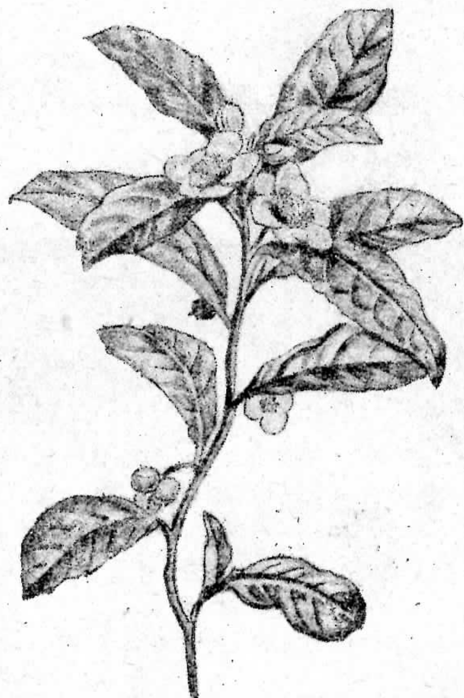
— »Gle, gle!« — reče kava. »Ovdje nas dakle ima više stranaca!«

— »Izvrsno!« — usklikne kava. »Tako ćemo barem provesti ovo vrijeme, kad nema nikoga u dućanu, u ugodnom

razgovoru. — Znate li, što ću ja predložiti? Ajde, da jedan drugome ispričamo svoje doživljaje!

Svi pristadoše, a prva poče kava:

— »Rodila sam se, kako već znate, u žarkoj Arabiji, u zemlji, gdje nikada ne padne snijeg i gdje nema zime. Rodila sam se na drvetu, koje je tek nešto više od grma, a lišće mu je vazda zeleno. To je drvo, zovimo ga kavovac, pro-

Čaj

cvalo bijelim i mirisavim cvjetovima, iz kojih su poslije izrasle bobe, isprva zelene, zatim crvene i najposlije ljubičaste — poput ovdašnjega drijenka. U svakoj bobi bile su po dvije tvrde sjemenke koje su tamošnji ljudi pokupili, oljuštili i prodali trgovcima. Utovarili su nas u lađe i dovezli u ovu zemlju, te sam tako najposlije dospjela i u ovaj dućan.

— »Ah!« — uzdahne kava. »Što me još čeka! Kako li će me nemilosrdno pržiti na vatri i mljeti u onom mlincu, dok me sasvim ne smrve! I onda će me kuhati u vreloj vodi i najposlije onako vruću ispiti. A ne znadu, nesretnici, da ima u meni otrov, koji čini, da ljudima srce burno kuca. Svakom, koji me previše uživa, srce tako burno radi, da ne može noću spavati! No što ljudi mare za to!«

Pamučnjak: grančica s cvijetom, lišćem, zatvorenim i otvorenim tobolcem.

— »Pravo velite!« — reče čaj. I u meni se krije sličan otrov, pa ipak me ljudi piju. Tko me ne pije previše, baš mu i ne škodim, no tko bi me pio preko mjere, dogodilo bi mu se isto, što i onomu, tko vas pije, kavo! No da vam pričam nešto o sebi!

»U dalekoj Indiji uzgajaju grmlje visoko 1 do 2 metra, koje ima kožnato, vazda zeleno lišće, slično lišću trešnje. Cvate bijelim cvjetićima kao i trešnja. No ljudi ne mare za cvjetiće, nego samo za lišće. To lišće beru tri puta na godinu i prerađuju na poseban način tako dugo, dok ne bude dobro

za varenje napitka. Tada ga trgovci razvoze po svijetu, pa je tako i ovaj omot došao ovamo u dućan.«

»Ja sam od vas sviju najkorisniji!« — javi se p a m u k, jer dajem ljudima toplu i jeftinu odjeću. Ne mogu se doduše pohvaliti, da sam izrastao na golemu stablu, već kao i čaj i kava na grmu pamučnjaku. Bile su ga pune nepregledne poljane Egipta. Cvalo je krasnim žutim cvjetovima, iz kojih su izrasli poslije tobolci veliki kao orah. Kad takav tobolac dozrije, raspukne se i ukaže se bijela »vunica«, kojom su obrasle sjemenke velike kao graškovo zrno. Ta »vunica« se sabire i strojevima se očisti od sjemenaka, a onda se isprede u onakve niti, od kakvih djevojčice pletu čarape ili tvornice od njih tkaju platno. Tako je eto naš rod zaodjenuo veći dio ljudstva u toplo i jeftino ruho!« — završi pamuk razgovor.

Duhan

Jednom se stručak duhana isprsio, da govori, pa stao o sebi ovako pričati:

»Amerikanac sam rodom; divlja sam šumska biljka. Prirodopisci tvrde, da sam rođak smrdljivoga kužnjaka i otrovne bunike; neka bude, kako oni kažu, ali rod mi je i korisni krumpir.

Iz pustoši me presadiše u najbolje, duboko prekrčene i nagnojene zemlje. Kada mi je biljka majka dozorila, pobraše joj vrše i mene — onda malo sjeme — baciše u neku tikvu. U toj tamnici ne dopiraše do mene ni zrak, ni svjetlost, ni vlaga, ni studen. Istom me posijaše u vlažnu zemlju, oživjeh, proklijah i počeh rasti. Sada me svaki Božji dan ljudska pomnja prati, marljivije nego pšenicu, kojom se čovjek hrani, ili pamuk, kojim se odijeva. Nemaju ljudi velika truda, dok mene odgoje, ali dosta radnje, zanovijeti i dangube. Okopavaju me, čiste, zalijevaju i pokrivaju travom, da me gusjenice ne obrste i da mi crvi žilice ne izgrizu; zastiru me slamom, da me mraz ne opari... Svako blago i obilje za života uživam, a po smrti svaku muku dočekam.

Kad mi se pokažu po zelenom lišću žute pjege, tada počinju za me ljuti dani. Što prije otkidaju mi lišće, probadaju ga iglom i vješaju o koncu; tko u hlad, tko na sunce, dok požutim. Kada objuži, ja smekšam; skidaju me s konaca, prebiru me, rastežu me, ravnaju, slažu na snopiće i tvrdo me vežu, da mi rebra škriplju. Nose me onda na državnu vagu, gdje me opet prebiru i dijele po boji i jakosti. Vlaže me, stiskaju, dok mi sok ne iscijede, te me poje sumporom, novim otrovom, kao da nijesam dosta po sebi otrovan. Taru me i melju za šmrkanje i režu me na tanje i deblje, na sitno i krupno. Zaviju me u konopce, u smotljaje i cigare; motaju u smotke, zbiju u kutije. Gone me od nemila do nedraga, po moru i kopnu; raspačavaju me po gradovima, varošima i selima, dok me posmrču ili izgore, te me bace u smetište.

Bogat i siromah, mudrac i budala troše više za mene nego za kruh, što pojedu. Niti je u meni slasti ni masti ni hrane ni lijeka, ali što sam žešći i otrovniji, skuplje me čovjek plaća.

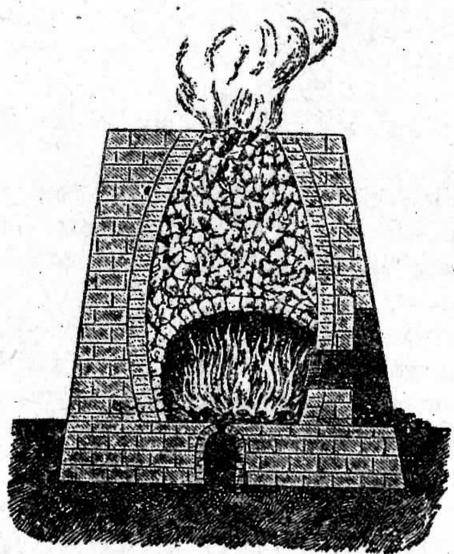
Slabim ti pamćenje, mrsim misli, mlitavim tijelo, blijedim rumenilo; zlovoljim te i uzrujavam. Slabim ti vid, ogorčavam i sušim usta, crnim zube, uspaljujem dušnik, dražim pluća, uzrokujem kašalj.

Vapnenac i vapno

Kada te put nanese u našu Liku, Primorje ili Hercegovinu ne može ti se oko nagledati vrletnih stijena, koje se bjelasaju izdaleka na suncu kao da je po njima snijeg pao.

Lijepe su te naše vrletne stijene, ali i tužne, jer na mjestima ne vidiš većeg drveta dokle ti oko siže, a gdjekad ni grmečka. A kad u ljetu navali suša, nema tu ni travke. U takve dane dugo ćeš trebati da hodaš, dok nađeš vrelo bistre vode, jer takvi krajevi oskudijevaju vodom. Te su stijene građene od kamena vapnenca, a naći ćeš ga u tim krajevima posvuda.

Nije svaki vapnenac bijele boje, već ga ime i sive, žućkaste, smeđe, crvenkaste i t. d. Po boji ga dakle ne bismo mogli raspoznati, ali ćemo ga lakše poznati po tvrdoći. Svi poznamo kamen, iz kojega se mogu udaranjem dobiti iskre. To je kremen, koji je također različite boje, pa i jednake je težine kao i vapnenac. Ipak ćeš vapnenac raspoznati od kremena po tom, što se vapnenac dade parati nožem. Stoga ga lako lome u gorama i razbijaju u komadiće, pa njima nasipavaju ceste. Lako ga i klesari klešu, da grade iz njega

Vapnenica

kuće, palače i crkve, a iz najfinije vrsti vapnenca, iz mramora, isklesali su umjetnici kipari predivne kipove, koji rese palače i crkve i trgove u gradovima. Mramor se dade i lijepo izgladiti i ulaštiti, pa njime opločavaju zidove i rade iz njega kamene ploče za stolove. Ima mramora bijele boje kao snijeg, a ima ga i drugih boja, pa i crnog i različito išaranog.

No vapnenac nema vrijednosti samo za bogataše i za umjetnike, nego i za sirotinju, jednom riječju za sve ljude, jer se od njega dobiva v a p n o ili k r e č. Svi poznate ono

bijelo, svježem siru slično vapno, što ga zidari trebaju kod gradnje kuća. Zidari ga razrijede vodom, da bude kao kaša, a onda tome pridodaju pijeska i tako dobiju žbuku za zidanje kuća. Ta žbuka na uzduhu otvrdne i tako čvrsto poveže opeke ili kamenje. Kad se još više razrijedi, dobije se tekućina bijela kao mlijeko, pa njome kreče zidove, da budu bijeli.

Kako se pravi vapno ili kreč iz vapnenca? Vidjeli ste jamačno i ono kamenje, što se polijeva vodom, a voda se pri tom ugrije i uskipi kao i ona u kuhinji u loncu. To kamenje zovemo ž i v o v a p n o. Kad se opet ohladi i slegne, postane iz toga živoga vapna g a š e n o v a p n o, t. j. ono vapno, koje trebaju zidari za gradnju kuća. Živo se vapno pravi iz kamena vapnenca i to ovako: Vapnenac se naslaže u peći »vapnenice«, gdje se užari. U velikoj toplini izađe iz vapnenca plin, koji se zove ugljični dvokis, a preostane živo vapno.

Toplina u kući

a) Kako nastaje plamen

Milo nam je zimi gledati, kako pucketa vatra u peći, dok napolju vije snijeg i huje hladni vjetrovi.

Pa lako je naložiti vatru u peći, samo ako ima drva ili kamenog uglja. Treba tek sasuti u peć nešto žara, pa preko njega isprekrštati nekoliko drvca ili baciti nekoliko komada kamenoga uglja. Ali ne će biti plamena odmah, nego istom pošto se drvo ili ugalj dovoljno ugriju na žaru. Treba kadšto i duhati u žar, a i dima se naužiti. Sve to zna svaki, ali mnogi ne razumije.

Drvo se eto mora dugo grijati na žaru, dok se zapali; a žigicom samo strugnemo, pa ona odmah gori plamenom. Kako je to? — Evo kako: Kad strugnemo glavicom žigičinom, onda se i ona ugrije. Doduše slabo, ali ugrije se ipak, kao što nam se i ruke ugriju, kad ih taremo. No i to malo

topline dovoljno je, da se žigičina glavica zapali, jer je ona od tvari, koja gori, čim se malo ugrije. Naprotiv pak drvo i kameni ugalj valja ugrijati čvrsto i samom vatrom, ako ih hoćemo zapaliti.

No zašto se drvo mora najprije ugrijati, ako hoćemo da se zapali? — Evo zašto: Svatko zna, da se drvo grijanjem ponajprije suši, to jest iz njega se isparuje voda. Jednako se grijanjem iz drva tjera i neki plin, koji se u toplini pretvara u plamen. Takav se plin u nekim mjestima upotrebljava za rasvjetu, pa ga zato i nazivamo rasvjetnim plinom. Hoćemo li dakle da drvo gori, ono se mora najprije ugrijati stoga, da se iz njega istjera rasvjetni plin i da bude topline, od koje će se taj plin zažariti, to jest pretvoriti u plamen.

Isto je tako i s kamenim ugljem, koji mnogo upotrebljavaju i za ogrjev u kući, a rasvjetni plin dobiva se iz njega.

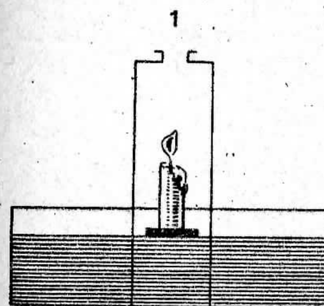
A zašto ne bude plamena od drugih nekih tvari? Bacimo li na žar u peći na primjer drvena uglja, taj će se ugalj usijati, ali plamena ne će biti nikako, pa makar koliko mu drago čekali i duhali. Što je uzrok? — Ne može biti drugo, nego da u drvenu uglju nema rasvjetnoga plina, a gdje nema plina, nema ni plamena. Nema ga i ne može ga biti, jer drveni je ugalj upravo ostatak od drva, iz kojega je izagnat rasvjetni plin i neke druge tvari. Isto tako ne gori plamenom ni koks, koji se gdješto upotrebljava za loženje peći. I koks naime nastaje od kamenoga uglja, kad se iz njega rasvjetni plin odijeli, pa i dobavlja se iz tvornica rasvjetnoga plina.

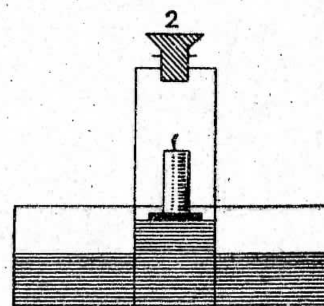
— No — reći ćete — i u peći se izgoni iz drva i iz kamenoga uglja rasvjetni plin, jer inače ne bi bilo plamena; pa ipak u peći ne zastaje ni drveni ugalj ni koks nego — pepeo! I to je istina; a kako je to? — Ta eno i u pepelu se često nađu komadi uglja. Kadšto pak i cijelo drvo ne sagori sasvim, nego se tek spolja pougljí. To bude osobito onda, kad slabo u peć ulazi uzduh izvana. A tako i drveni ugalj i koks prave time, što griju drvo ili kameni ugalj u sasvim zatvorenim prostorijama, kud uzduh izvana nikako ne može ulaziti.

b) Uzduh i gorenje u peći

Lakše je vatru u peći ugasiti negoli naložiti. Svatko zna, da će se vatra utrnuti, ako je vodom polijemo, jer tim se hladi plamen, to jest užareni plin. Da se pak mali plamen utrne, dovoljno je tek duhnuti u nj, jer i tim se užareni plin ohladi kao i topla ruka, kad u nju dušemo. Ali ako dušemo u veću vatru, onda će se razgorjeti još bolje. Samim duhanjem ne možemo je dovoljno ohladiti baš kao ni s nekoliko kapi vode, pa zato nije ni čudo, što se ona od toga ne ugasi. Ali od čega se razgori još većma? — Pa od onoga, što smo joj dali dušući u nju, a to je uzduh. Da zaista treba uzduha za gorenje, to možemo pokazati i ovako:

Metnimo na vodu u zdjeli zapaljenu svjećicu na širok komad pluta, pa onda preko svjećice poklopimo u vodu visoku staklenu čašu s otvorom na dnu. Voda će u čaši i u posudi stajati jednako visoko. Ako zatim otvor na dnu začepimo, svjećica će neko vrijeme gorjeti, a onda će se ugasiti, premda nitko nije u nju duhao niti je polio vodom. Voda će se pak u čaši dići i stati u njoj više negoli u posudi izvana.

Svjećica se ugasila, jer u čaši nema više valjana uzduha. Nad čašom u vodi ostao je doduše neki plin, ali to nije uzduh, nego plin, koji je nastao izgaranjem svijeće i onaj sastojak uzduha, koji vatru guši ili duši, pa se zato i zove dušik. Onaj dio uzduha, koji je potreban za gorenje i troši se gorenjem, zove se kisik.

No kako da se ne utrne vatra, kad se gorenjem potroši kisik u peći? — I utrnula bi, da se potroši, a novi da ne pridođe. No ne potroši se kisik u peći nigda sasvim. Čim se naime uzduh nad vatrom nešto ugrije, on se razvuče i bude mu tijesno u peći i u dimnjaku, pa stoga izlazi kroz dimnjak napolje. Da je uistinu tako, možemo i pokazati, ako zavezani mjehur, u kom ima tek nešto uzduha, držimo kraj tople peći. Brzo će se takav mjehur zaobliti i naduti, jer se uzduh u njemu rastegnuo od topline. Ako potom vezu na mjehuru samo malo otpustimo, on će splasnuti, jer će se uzduh iz njega razići po sobi. Jednako se ugrijani uzduh rasteže u peći i u dimnjaku, pa izlazi napolje. Novi pak uzduh ulazi u peć ozdo kroz donja vratašca i donosi potreban kisik za daljnje gorenje. I tako to u peći biva, dok vatra gori; neprestano se ugrijani uzduh diže i izlazi, a nov ulazi ozdo. To kretanje ili strujanje uzduha zovemo promahom. Zato i u petrolejskoj svjetiljci treba da bude čist ne samo stakleni tuljac, već i mrežica ispod plamena. To su svjetiljci vratašca za pristup kisika.

No — reći ćete — kroz dimnjak ne izlazi uzduh nego dim. To je istina; ali dim i jest upravo ugrijani uzduh, koji se crni od sitnih čestica uglja. Ako pak ugrijani uzduh ne može izlaziti iz peći napolje, on će udariti natrag — i tada se peć dimi.

Mjerenje topline

Svatko osjeća, da je sasvim blizu naložene peći toplije negoli uz prozor. Ali šta bismo, da tko zapita: za koliko je toplije kod peći?

Ima sprava, koja će nam i to pokazati, a zove se toplomjer. To je staklena cijev, koja je ozdo zatvorena i raširena u kuglicu, a zatvorena je i ozgo. U cijevi i u kuglici vidi se nešto svijetlo poput srebra. Ta je kovna kapljevina — živa. Obično je cijev pričvršćena posred daščice. Uz cijev je na daščici mjera po prilici kao centimetri ili milimetri, pa i brojevi su tu popisani redom.

Kako ćemo dakle s tom spravom saznati, za koliko je kod peći toplije nego li kod prozora? Evo ovako: Pridržimo toplomjer kod prozora i zapamtimo broj na crtici, do koje dopire živa. Ako potom pridržimo tu spravu kraj peći, vidjet ćemo, da će se živa dići za nekoliko crtica ili brojeva na više. Prema tomu kažemo, da je kod peći za toliko stupnjeva veća toplina. Vratimo li se s toplomjerom k prozoru, opet će se živa spustiti.

Živa se kod peći digla, to jest upravo rastegnula od veće topline baš kao i ono uzduh u mjehuru. A tako se u toplini rastežu ne samo živa i uzduh, nego i sve druge stvari, na primjer sve kovine, kapljevine i t. d. Kovna kugla, koja prolazi kroz obruč, dok je hladna, ne će prolaziti, kad je ugrijemo. Grijemo li vodu u boci, iz koje kroz čep prolazi tanka cjevčica, lako ćemo opaziti, da se voda u cjevčici diže; ali će se i spuštati, kad počnemo ohlađivati bocu. Jasno je dakle, zašto se ono živa diže kraj peći, a spušta kraj prozora.

Pogledajmo još malo bolje na daščici toplomjera i onu mjeru ili ljestvicu s brojevima. Na ljestvici zabilježena je ponisko dolje ništica (0), a ozgo pri vrhu brojka 100. Razmak između 0 i 100 podijeljen je crticama na 100 jednakih dijelova ili stupnjeva, a takvi su stupnjevi i ispod ništice.

No da imamo toplomjer bez ikakovih brojeva na ljestvici, kako bismo onda odredili, gdje ćemo zabilježiti ništicu, a gdje brojku 100? Evo ovako: Najprije treba da metnemo kuglicu toplomjera u posudu, gdje se led topi. Tu će se živa vrlo stegnuti i nisko pasti do neke točke, uz koju valja da se zabilježi ništica. Ta se točka stoga naziva l e d i š t e. Potom treba da kuglicu toplomjera nadnesemo sasvim blizu nad vodu, koja vri. Tu će se živa vrlo rastegnuti i dići do neke točke, uz koju valja zabilježiti brojku 100. Ta je točka stoga nazvana v r e l i š t e.

Razmak među ledištem i vrelištem razdijelio je Celzij na 100, a Reomir samo na 80 jednakih dijelova ili stupnjeva. Obično su na jednoj strani ljestvice stupnjevi Celzijevi, a

na drugoj Reomirovi, pa su početna slova C i R zabilježena navrh ljestvice. Stoga nije dosta reći na primjer, da je u sobi toplina od 17 stupnjeva, nego još treba dodati, da li su ti stupnjevi po ljestvici Celzijevoj ili Reomirovoj. To se ukratko bilježi ovako: 17°C ili 17°R. Radi još točnijega označivanja stavlja se pred stupnjeve povrh ledišta znak + (na pr. +17°C), a pred stupnjeve ispod ledišta znak — (na pr. —4°C).

Danas se prave različne vrste toplomjera, koji su nam u životu potrebni. Sigurno vam je poznat onaj, kojim mjerimo svoju tjelesnu toplinu, kad nijesmo zdravi. A koliko se tek upotrebljava toplomjer u gospodarstvu?

Vodovod

Najlakše se dolazi do vode za piće i za drugu potrebu po gdjekojim ovećim gradovima, gdje ima vodovod. Tu valja samo okrenuti kovnu pipu ili slavinu, što viri iz zida, pa će curiti voda, doklegod se pipa opet ne zatvori.

A otkud voda u zidu? Da to nije kakvo čudo, kao što bijaše ono, kad je Mojsije u pustinji udario štapom o stijenu, pa je odmah potekla voda za piće žednim ljudima? — Nema ni govora o čudu!

Evo, kako je: Kovna je pipa uglavljena u uzidanu olovnu cijev, koja je uvijek puna vode. Jer koliko vode iz cijevi isteče, toliko je odmah i pridođe ozdo iz druge prostranije cijevi, što je položena na ulici pod zemljom. Tako su po nekim gradovima svuda pod zemljom prostrane cijevi, iz kojih se onda odvajaju druge uže, što su po kućama uvis uzidane. U podzemne pak cijevi ulazi voda iz golemih kotlova (rezervoara), što su postavljeni tako visoko, da nema u gradu kuće, koja bi ih nadvisila.

Nitko ne će pitati, zašto se voda s te visine spušta u podzemne cijevi. Ali mnogi će pitati: kako se ona ispod zemlje diže visoko u kuće? Lako je odgovoriti na to.

Ako kroz lijevak lijevamo vodu u gumenu cijev, a drugu stranu cijevi okrenemo gore, voda će iz cijevi udariti uvis kao vodoskok. Ako dižemo taj kraj cijevi, vodoskok će biti sve manji. Podignemo li ga više nego što stoji lijevak, voda kroz cijev više ne će izlaziti. Uzalud nam je napuniti lijevak i do vrha.

Prije će se voda prelijevati preko ruba lijevka, nego li izlaziti na kraj cijevi.

Eto, vidite, voda teži za tim, da na obim stranama stoji u istoj visini. Tako su također oni ogromni kotlovi (rezervoari) sastavljeni s uzidanim cijevima, pa voda u cijevi mora stajati jednako visoko kao i u kotlu. Da je uzidana cijev mnogo niže od kotla, voda bi iz nje udarala uvis i rasprštala se po uzduhu. Negdje po gradovima, obično na šetalištima, ima takovih vodoskoka, pa ih je lijepo vidjeti.

No, pitat će još najposlije, otkud i tko toliku silu vode dovozi u one kotlove? Ne dovozi je nitko nego voda onamo dolazi iz izvora ili se diže jakim sisaljkama, koje je crpu iz bunara u okolici gradskoj, ili opet iz koje rijeke. Ali riječna voda valja prije da se razbistri, pa zato je propuštaju kroz čist pijesak.

Bunari sa sisaljkom

Mnogo je takvih bunara, nad kojima nema ni točka ni kablića, nego tek uspravno stoji visoka gvozdena ili drvena cijev, koja donjim krajem zalazi u bunarsku vodu. Sa strane cijev, koja donjim krajem zalazi u bunarsku vodu. Sa strane je na cijevi ručica, koju gotovo igrajući možemo povlačiti gore i dolje. Dok tako povlačimo, dotle se u gornjem dijelu cijevi jedan čep diže i spušta, pa povučemo li tek nekoliko puta procurit će voda kroz produljeni otvor na protivnoj strani od ručice. Voda se dakle iz bunara morala popeti duž sisaljke gotovo do vrha.

Pa kakvo je to čudo? — Nije čudo.

Svatko zna, da se voda iz čaše može srkati ili sisati i kroz staklenu cjevčicu, samo valja dobro povući ustima. Tu dakle također uzlazi voda iz čaše u cjevčicu sve do usta, pa

tako i voda uz bunara uzlazi kroz onu veliku cijev sve do otvora, na koji istječe. Stoga je i ta bunarska cijev nazvana sisaljkom.

No zašto ide voda u cjevčicu, kad ustima povučemo? Evo zašto: Uspravimo li tu cjevčicu u čaši vode, voda će u cjevčici i u čaši stajati jednako visoko. Na vodu pak u cjevčici i u čaši pritište uzduh; jer i uzduh je ponešto težak, i što je gušći, to je teži. No kad ono povučemo ustima, isisat ćemo uzduh iz cjevčice ili sasvim, ili će ga ostati u njoj malo, pa će biti barem mnogo rjeđi i lakši od onoga uzduha, što izvana pritište na vodu u čaši. Taj vanjski uzduh pritiskat će dakle na vodu u čaši jače, ali je ne može istisnuti kroz dno čašino, pa je stoga goni u cijev sve do usta i u usta.

Tako se dakle mora i u bunarskoj sisaljci uzduh razrjeđivati, pa da vanjski gušći uzduh onda jače pritište na bunarsku vodu i goni je u sisaljku.

Ali kako se razrjeđuje uzduh u toj sisaljci, kad nitko ne siše ustima? Pa može se to i bez usta. Evo kako: Sigurno ste pravili puške iz bazge. Ako takvu cijev turimo u čašu vode, pa onda držak s čepom povučemo, voda će se u cijevi dići, a u čaši spustiti. To je zato, jer čim se čep podigne, odmah se uzduh ispod njega raziđe po većem prostoru i razrijedi se, pa stoga ne pritište na vodu u cijevi onoliko, koliko vanjski uzduh pritište na vodu u posudi. Taj uzduh dakle pritište na vodu jače, a ona i opet ne može izlaziti kroz dno čaše, pa stoga uzlazi u cijev.

U glavnom je to tako i kod sisaljke na bunaru. I tamo se svaki put, kad ručicom čep podignemo, uzduh u sisaljci razrijedi, pa vanjski uzduh bude onda teži od njega i goni vodu u sisaljku.

Narodne poslovice

Led je studen i prestuden, ali ga topi sunce Božje.
I sunce prolazi kroz kaljava mjesta, ali se ne ukalja.
Kad me sunce grije, za mjesec ne marim.
Sunce grije i sirotinju i bogata.

Žubor-vodo!

Lijepa, bistra žubor-vodo hladna!

Pozdravljamo te, posrednice bez zamjene među našom majkom zemljom i našim dobrim ocem suncem!

Žubor-vodo hladna, da nam ti ne padaš s visina na zemlju, da nam ne tečeš po zemlji i da nam se sa zemlje opet ne vraćaš u oblake, ne bi na zemlji bilo života.

Sunčane divne zrake sipajući po zemlji toplinu i svjetlost čine, te se sve na zemlji miče i mijenja; sjemena niču, biljke cvatu i plodove nose, te sve živi.

I tebe, vodo, sunce miče!

Sunce tebe grije, pa od tebe čini paru, pa te diže u zračne visine, te pustivši te, da se ohladiš i da se opet zgusneš, pušta te, da se opet vraćaš na zemlju i da po njoj tečeš. — Tako te uvijek obrće i svukud vôda i nuka da radiš, da topiš polja, da hraniš biljke, da pojiš sva živa bića. Što god si dakle odiskona učinila na ovoj našoj zemlji, što god na njoj i dandanas radiš, sve si, vodo, učinila po suncu; sve po suncu radiš! I da nam po nesreći umre žarko sunce, da se ugasi i ohladi, što bi nam, vodo, više vrijedila? Sva bi se, jadnice, smrzla, pa niti bi više tekla, niti bi se u nebo isparivala, niti iz neba rosila. A i mi bismo se, dašto, smrznuli; ne bismo se ni mi više micali po zemlji.

Grij nas žarko sunce! Poji zemlju, bistra žubor-vodo!

Hoće li biti kiše?

Po različnim znakovima ljudi za vrućih ljetnih dana navješćaju, da će se naskoro naoblačiti i pasti kiša. Tako se na pr. pred kišu živad na dvorištu uznemiri, muhe budu osobito dosadne, žabe gatalinke živo se javljaju, pauci se zavlače usred paučine i t. d. No svi ti znaci često nas prevare. Sigurnije nam od njih navješta kišu sprava, što je nazvana t l a k o m j e r ili b a r o m e t a r.

Običan je tlakomjer jedna ovisoka i na daščici pričvršćena staklena cijev. Ozgo je cijev zatvorena, a dolje je

savita tako, da se malo povraća, ali ne odlazi u visinu, nego je već sasvim pri dnu proširena kao kruška, koja je otvorena ozgo. Po svjetlucanju stakla vidi se, da u tlakomjeru ima žive, koja u cijevi dopire visoko, ali ne do vrha, a ni otvorena kruška nije sasvim napunjena živom.

Na daščici je ozgo mjera, s koje se može očitati, kako visoko dopire živa u uzanoj cijevi. Cijela je cijev naime visoka obično 80 cm, pa to je zabilježeno na vrhu, a ispod toga su crticama zabilježeni i brojkama označeni centimetri i milimetri kao i na gdjekojim crtalima.

Kadšto se živa u cijevi uspinje, a kadšto pada; pa kad se uspinje, onda sudimo, da će biti vrijeme lijepo i suho, a kad pada, tada očekujemo kišu, pa i buru.

A kako je i što je to?

Zašto se živa jednom uspinje, a jednom pada? Što je diže, a što povlači? — Ne može biti drugo, nego uzduh. Kad uzduh spolja pritisne jače, onda se živa u cijevi uspinje; a povlači se i pada, kad popusti pritisak spoljašnjega uzduha. Dakle se na onom mjerilu može upravo očitati, za koliko je pritisak ili tlak uzduha jači ili slabiji, pa je stoga cijela sprava i nazvana tlakomjer.

A zašto sudimo, da će biti kiše, kad se spušta živa u cijevi? I na to je lako odgovoriti. Sigurno ste vidjeli, kako se vodene pare iz kipuće vode dižu kao oblaci u zrak. Vodena je para dakle lakša od uzduha. Što više ima u uzduhu vodenih para, to je uzduh lakši, pa slabije pritište na živu, i ona u cijevi pada. A kad ima mnogo vodenih para, onda će biti i oblaka i — kiše!

Ipak ni tlakomjer ne može baš pouzdano unaprijed kazivati vrijeme. Pouzdanije nam ta sprava kazuje, koliko je koje brdo visoko, pa visinu brda i mjere njome. Ponesemo li tlakomjer sa sobom na brdo, vidjet ćemo, da živa u njemu pada to većma, što smo se više popeli. Na svakih 10 m u visinu spušta se živa po prilici za 1 mm. A lako je dokučiti, zašto je to. Što se naime više popnemo, to je manji uzdušni stup, koji tlači na živu, pa prema tomu i pritisak mora biti sve slabiji.

Sol

»Ne zaboravi, Katice, osoliti, jer hrana bez soli slabo prija i malo valja«, opomene majka kćerku, koja je spremala večeru.

»Ta nije sol tako skupa, kao što je vrijedna« javi se otac. »Ima je u moru oduvijek zauvijek.«

»A kako se ona, oče, vadi iz mora?«

»Jednostavno. Na ravnoj se obali morskoj prave mnogobrojna pravilna i plitka jezerca. Kada gledaš izdaleka, čini

Solana

ti se, da vidiš prostrano polje razdijeljeno u mnogo lijeha. Kroz jezerca protječe lagano morska voda, koja od vjetra i sunčane topline sve više ishlapljuje i postaje sve to slanijom. U posljednjim se jezercima napokon staloži čista morska sol, kakovu imaš tamo u kuhinji.«

»To dakle biva ishlapljivanjem?«

»E da, kao što se i tvoje rublje u dvorištu ishlapljivanjem suši«, protumači joj majka.

»Ja sam, oče, negdje čitala, da se sol također kopa ispod zemlje kao željezo. Je li moguće?« upita kćerka.

»Jest, istina je, Katice. To ti je k a m e n a s o l. Ali znaj: i ono je zapravo morska sol, jer nema sumnje, da su sve podzemne naslage kamene soli nastale u pradavna vremena ishlapljivanjem slanih voda. To znači, da je tamo bilo more, od kojega je preostala samo sol. Ishlapljivanje biva samo od sebe, ali veoma polagano. A kad čovjek ishlapljivanje požuri, pravi se sol mnogo brže. To su tako zvana s l a n i š t a, kako sam ti ih prije opisao. U Istri i u Dalmaciji imade na mnogim mjestima takvih slaništa. Najviše ih ima na otoku P a g u i poluotoku R a t u ili P e l j e š c u. Iskapanjem se dobiva mnogo soli kod T u z l e u Bosni.«

Kako se dobiva željezo

Dragi oče!

Eto već osam dana, kako sam otišao od Tebe, od mile majke i od krova očinskoga. Mučno mi je bilo odvojiti se od Vas, ali Ti reče: »Zanat je u nevolji hrana«. Meni je oduvijek najdraži bio kovački zanat, pa ne žalim, što sam ovdje, samo da nijesam bez Vas, svojih milih roditelja!

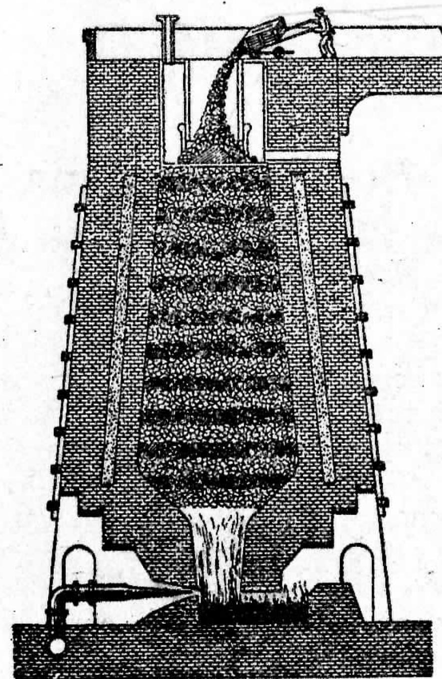
Sjedoh onomadne u kola, a konji potegoše. Zamalo i eto nas uz brzoteku neku rječinu. Udri mi sve uza nju, najprije između njiva i livada, a onda tjeraj u klanac stisnut vrletnim bregovima. Planina je isprva sva obrasla šumom, niže bjelogoricom, više jelom, borom i omorikom, a bliže Vareša ponajviše je pusta golet.

Zapazismo više zgrada, a među njima i jednu golemu s visokim, tankim dimnjakom, iz koga suklja dim. Zapitam kočijaša, što je to, a on mi odgovori: »To ti je majdan, gdje se topi željezo.« Još četvrt sata eto gomilice kuća, gdje se penju uza strmenite obronke. To je Vareš. Oko Vareša se na mnogo mjesta kopa željezna rudača, iz koje se topi željezo. Najviše se rudače kopa u brdu, što se uzdiže odmah iznad topionice.

Bio sam radoznao, kako se željezna rudača vadi i topi. Za četvrt sata odprilike stigosmo do rudokopa. Tu je sad valjalo unići u dugačak trijem prokopan pod zemljom. Taj

trijem vodi vrlo daleko pod zemlju i dijeli se na više trijemova, da bi nevješti mogao i zabasati. Tamno je ondje kao u rogu; ne vidiš prsta pred okom. Pa zato je rudar, koji nas je vodio, i nosio svjetiljku.

Po stranama uz trijemove i nad njima sve je sama željezna rudača, koju rudari odbijaju gvozdenim čekićem. Odbijenu rudaču nakrcaju na kola, u kojima je po željeznim

Duhaonica (visoka peć za dobivanje željeza).

tračnicama izvoze napolje. Takvih rudokopa ima ondje još nekoliko.

Mjesto, gdje se topi rudača, zove se d u h a o n i c a. To je golema peć kao kakva kula; prilažem Vam je naslikanu u prerezu. Rudaču u kolicima po tračnicama dovezu do peći preko mosta, koji s brijega pravo do nje vodi, te je sasipaju u duhaonicu, a to sve po jedan tavan[1] ugljena, a po jedan

[1] sloj

tavan rudače, i tako sve do vrha. Veliki jedan stroj privodi u duhaonicu neprestano uzduha, da bolje gori. Kad se sav ugljen u duhaonici razgori i silna žega nastane, onda se željezo počne topiti.

Na dnu duhaonice probiju gvozdenom motkom začepljenu rupu, kroz koju se cijedi istopljeno željezo. Ovo se čisto željezo lijeva u kalupe na oblik ploče ili šipke i odvozi u trgovinu.

Pozdravlja Tebe i milu majku

Vaš zahvalni sin Branko

Prepirka kovina

U jednoj trgovini bješe različitih stvari od zlata, srebra, gvožđa, bakra, olova i drugih kovina.

Jednom će reći zlatan prsten kovinama:

»Jeste li čuli, kako je danas naš gospodar čitao iz jednog velikog papira, da su zlato i srebro drage kovine, a to će reći, da nas dvojicu mnogo cijeni i voli. Zato nas morate odsad i vi slušati i biti nam pokorni, jer nam nijeste ravni.«

»Tako je, moje žuto zlato«, reče jedan srebrni lančić. »Ja i ti smo carevi među kovinama. Mi najviše vrijedimo, a sve su ostale kovine ispod nas niže i manje. Hodite, vi niske i grube kovine, i poklonite nam se!«

Nato skoči gvozdeni čekić. Isprsi se pred zlatnim i srebrnim nakitom pa viknu:

Ne hvalite se, zlato i srebro! Da nije moga čekića, moga budaka i motike, mog točka i moje topionice, vi ne biste nigda iz zemlje izašli ni svijeta vidjeli. Bez moga pluga nema hljeba, bez moje pile nema kuće, a bez moje sjekire nema vatre. Moje poluge, moji točkovi, moji strojevi i kotlovi daju život, kreću silne putnike i vodom i zemljom i prenose ih s jednoga kraja svijeta na drugi. Vi ste mrtvi, prazni ukrasi za tašto kinđurenje i ništa više!«

Tek što gvožđe ušuti, zaljulja se jedan bakreni kotao pa krupnom glasinom grmnu zlatu i srebru:

»Vi ne možete bez mene, zato mir! Što god od vas prave, svuda domeću moga bakra, jer ste vi mekušci. Osim toga moja žica pronosi vijesti i svjetlost kroz cio svijet. Posuđe moje, moji kotlovi, svagda su na velikoj cijeni.«

Usta olovo i reče:

»Od mene ste svi niži. Mojim se slovima štampaju knjige Iz njih se uči cio svijet, a bez nauke i vi nijeste ništa!«

Zatim se dizali redom: kositar, nikalj, živa i ostale kovine kazujući svoju upotrebu i svoju vrijednost.

Da bi prekinuli ludu prekirku o tome, tko je bolji, odluče zapitati čovjeka, da on presudi, tko od njih ima prvenstvo.

Čovjek, koga su pozvali, da presudi, reče ovako:

»Zlato i srebro jesu lijepi, ali oni su samo za kićenje, a nijesu dobri zato, što stvaraju kod ljudi taštinu, tvrdičenje i gramzljivost. Zbog njihova novca ima tako malo bogataša, a tako mnogo sirotinje... Gvožđe je korisno, i sve je onako, kako ono kaže. A i ostali ste govorili istinu.«

»Pa ipak kaži, tko je među nama najbolji?« povika zlato, pouzdavajući se u svoju ljepotu.

»Na posljetku da vam i to kažem, kad ste baš navalili... Prvenstvo ima ona kovina, od koje se pravi pisaće pero i stroj«.

»Tako je!« zavika gvožđe od radosti pa udari čekićem u kotao, da je jeknuo sav dućan. »To sam ja najbolja i najplemenitija kovina! Dolje kape!«

Pokunjiše nosove kovine. Samo zlato i srebro upitaše još jednom čovjeka u jedan glas:

»Zašto bi nas nazvali plemenitim kovinama i toliko nas vjekova kao takve cijenili, pa zašto je tebi gvožđe sada najbolje, a mi ne?«

»Budale i neradnici u godinama divljaštva i kinđurenja zvali su vas tako. Danas je najplemenitije gvožđe. Njegovo će pero pisati i učiti ljude pameti, vrednoći i skromnosti, a njegov će parni stroj izjednačiti bogatstvo i bratstvo u svih ljudi. — Gvožđe će donijeti sreću ljudima i zemlji.«

Zlato i srebro ušutješe, a ostale kovine povikaše u glas:

»Živjelo pero i stroj!«

Narodne poslovice

Zlato se u vatri kuša, a čovjek u nevolji.
Pravoga se zlata rđa ne hvata.
Nije sve zlato, što sja, ni sve pećina, što zja.
Bolji je dobar glas, nego zlatan pâs.
Zdrave dvije radljive ruke puna pregršt zlata.
Pozna rđa svoje gvožđe.

Čarobna potkova i nožić

Mali se Ivica danas silno začudio u dućanu. Majka ga je poslala, da kupi sitnih čavlića. Trgovac otvori omot pun čavlića, i htjede ih vagnuti, ali mu se omot izmakne iz ruke, a čavlići se raspu na sve strane po podu.

Ivo je uslužan dječak, pa počne kupiti čavliće u šaku i davati ih trgovcu. Kako li se međutim začudio, kad je trgovac uzeo malu željeznu potkovicu, što je visjela na zidu i prislonio njezine krajeve podu. Čavlići najednom oživješe, počnu skakutati po podu i hvatati se potkovice, pa se na njoj nakupiše kao roj pčela na grančici. Sve se jedan drugog drži.

»Gledaj mali«, poviče trgovac smijući se, »kako ću te tvrdoglave patuljčiće strpati u kola!« I podigne ih na vagu, rukom otkine od potkove, pa strese zdjelicu.

»Evo ih još mnogo po podu«, usklikne Ivica i pruži ruku, kako bi se dočepao čarobne potkove.

»Evo ih još mnogo po podu«, usklikne Ivica i pruži jednoga ovamo na vagu. Neka znadu, tko im je gospodar«, odgovori trgovac i preda Ivici potkovicu.

Tko je bio veseliji od Ivice! On primi potkovicu za krajeve i veselo je približi čavlićima. Ali gle čuda! Čavlići se i ne makoše, kao da su osjetili, da im Ivica nije gospodar. Trgovcu bi žao Ivice, pa mu reče: »Ovi mali nevaljalci ne sjedaju na leđa kao pošteni jahači, već se hvataju kao pomamni po nogama tvog čarobnog konjička. Primi potkovu za leđa, pa da vidiš čuda velikoga!« Ivica ga posluša i prihvati potkovicu rukom po sredini, a krajevima potraži svoje junake. I zaista, oni ožive i počnu se lijepiti na potkovicu. Ivica ih za čas sve pokupi i strpa u zdjelicu.

Teško mu je bilo rastaviti se od čarobne potkovice. Gleda je on sa svih strana i čudi joj se. To opazi trgovac, pa ga zapita:

»Čuješ, Ivice, daj mi malo onaj svoj nožić, što ti ga je stric o Božiću kod mene kupio pa da vidiš, kako će i on postati čaroban.«

Ivica izvadi nožić i pruži ga trgovcu. »Eto da mu malo pomilujem sabljicu s ovim čarobnim nogama potkovice«, nastavi trgovac i stade trljati sječicu nožića krajevima potkove, a onda završi: »Kušaj, Ivice, hoće li sad ovi mali objешenjaci slušati tvoj nožić kao i moju potkovicu!«

A kad je Ivo prinio oštricu noža zdjelici, čavlići počeše skakutati i lijepiti se na oštricu kao pčele na med.

Tko veseliji od Ivice. On otrči kući vičući:

»Moj je nožić čaroban,
Nikome ga ja ne dam!«

Kako ćeš pogoditi pravi put

»Čudno je ipak to, kako strani ljudi znadu doći u naše selo, koje je u zabiti, da nikoga ne pitaju, a na našim raskršćima nema putokaza«, progunđa stric Stipe razgovarajući nedjeljom sa susjedima.

»Još je čudnije, kako se mogu snaći oni moreplovci, kad plove morem bez puta i staze, pa ipak prispiju ravno u luku, koju su si odabrali«, doda momak Jandro.

»A kako da razumiješ tek ove zrakoplovce, koji lete kao ptice po zraku iznad naših glava, pa prispiju ravno u Zagreb ne osvrćući se ni lijevo ni desno. To je tek pravo čudo«, završi stari Mile.

Ali Ante, koji je prošao mnogo svijeta i dalekih zemalja, odgovori pokazujući svoj sat: »Nije to nikakovo čudo. Ima jedan sat, koji pokazuje strane svijeta, točnije od sunca, pa

po njemu poznaješ prostor i na zemlji i na vodi i pod zemljom i u zraku. Taj nam sat pokazuje prostor isto tako kao ovaj naš vrijeme.«

Poznajete li djeco taj sat? Vrijedno je, da ga upoznate.

Grom i munja

Ljeti za sparnih dana gomilaju se često na nebu tmasti oblaci, mukla se tutnjava čuje izdaleka, a onda sve bliže, da napokon stane strašno sijevati i grmjeti. Grom za gromom tresne sad ovdje sad ondje, a ljudi se mole Bogu, da ih očuva od strašne nesreće. Grom katkad udari i u kuću, pa je zapali, visoko drvo raskine kao perce, a kadšto pobije i ljude i stoku. Ali često grmi i onda, kad iskra ne udari u zemlju, nego preleti iz oblaka u oblak. Lijepo se to može motriti osobito noću.

Jamačno ste već mnogo puta pitali: A odakle najednom ta strašna iskra u oblacima? Kako je postala?

Ako ste se kada češljali dugačkim, crnim češljem, što ima osobit miris, možda ste već čuli neko pucketanje. Još jasnije se čuje to pucketanje, ako zupce primaknete uhu. I ne samo to, nego još ćutite i neko draškanje onih dlačica na uhu. Ako pak primaknete takav češalj dugačkoj kosi, primjetit ćete kako se kosa diže za češljem. To pucketanje nije ništa drugo negoli sićušna iskrica, upravo onakova, kao što je i ona u oblacima.

Možemo učiniti i ovaj pokus: Staklen štap dobro nataremo vunenom ili svilenom krpom pa mu približimo zglob prsta. Osjetit ćemo, da nam je u prst skočila iskrica, koju možemo noću ili u tamnoj sobi i vidjeti. Isti pokus možemo izvesti i s pečatnim voskom. I natrt štap i pečatni vosak privlačit će suhu kosu, a privlačit će i papiriće, ako im ih primaknete. Papirići će skakati do staklena štapa i odmah se odbiti od njega. Ima tu dakle neka sila, koja daje onu iskricu i koja papiriće i kosu privlači i odbija. Takva sila razvija se trenjem u svim tvarima, a zovemo je m u n j i n a ili e l e k t r i c i t e t a.

— Pa dobro! — reći ćete. — Natrt ćemo željeznu šipku, koje se lakše domognemo negoli staklena štapa. Pa kako to, da ne daje iskre i ne privlači papirića?

To je zato, što munjina iz kovine prelazi odmah iz ruke kroz tijelo u zemlju. Staklo je naime l o š v o d i č m u n j i n e, a isto tako i pečatni vosak, svila, drvo, krzna i t. d. Željezo i sve kovine d o b r i s u v o d i č i m u n j i n e. Zato i onu golemu munjevnu ili električnu iskru iz oblaka vodimo u zemlju žicom, koja ima na vrhu pozlaćen šiljak, da ne rđa. Tako očuvamo kuću od strijele ili groma, pa tu napravu i zovemo: s t r i j e l n i c a ili g r o m o b r a n.

Ovjesimo o svilenu nit kuglicu načinjenu iz suhe bazgove srčike, te je taknimo natrtim staklenim štapom, pa će i ta kuglica privlačiti i odbijati papiriće. Ta je kuglica dakle postala munjevna, ma da je nismo natrli. Približimo li joj opet natrt stakleni štap, kuglica će se odbiti od njega, a primaknemo li natrt pečatni vosak, prikučit će mu se. Vidimo, da su tu dvije različite munjine: munjina stakla i munjina pečatnog voska. Munjinu stakla zovemo j e s n o m m u n j i n o m (+), a munjinu pečatnog voska n i j e č n o m (—). Kuglica od bazgove srčike, kojoj smo približili munjevan staklen štap, također se nabila jesnom munjinom i onda se odbijala od staklena štapa; dakle: i s t o i m e n e m u n j i n e s e o d b i j a j u. Štap od pečatnog voska, koji je bio niječno nabit, privukao je jesno nabitu kuglicu; dakle r a z l i č n e m u n j i n e s e p r i v l a č e.

Munjine ima u svakom tijelu. Kad grom udari, jesna munjina iz oblaka razvije u nekom visokom predmetu zemlje (na pr. u drvetu, tornju) niječnu munjinu. Obje munjine se spoje, a iskra, koja pri tom nastane, prijeđe preko toga predmeta u zemlju. Velimo: udarila je strijela ili grom. Imade li kuća strijelnicu, odvest će ona munjinu izravno u zemlju, no udari li grom na pr. u drvenu kuću ili u stog sijena, zapalit će ih.

Munja i oblaci

Jednom planu munja gnjevom u oblacima, što joj ljudi upotrebljavaju silu po svojoj volji.

»Taj čovjek je silnik-drznik, jer se usuđuje s pomoću moje sile misli svoje poslati u najudaljenije strane svijeta, onaj čovjek, štono dršće, kad stanem parati oblake po nebu!«

Nato joj odgovore oblaci:

»Smiri se, munjo! Ta baš zato, što ljudi tvoju silu upotrebljavaju u svoju korist, sto puta si veće cijene, negoli da te se samo plaše.«

II. ČOVJEK I NJEGOVO ZDRAVLJE

Disanje i strujanje krvi u ljudskom tijelu

Svak od nas zna, da kroz grkljan udišemo uzduh u pluća pa ga opet izdišemo. Kad je studeno, dišemo naglije, a isto tako i kad teško radimo ili brzo hodamo.

Što se događa s uzduhom u našim plućima? Poznato nam je, da svjetiljka bez pristupa zraka kao ni vatra u peći ne će gorjeti, jer se gorenjem troši kisik iz uzduha i time zrak pokvari. Zato treba da u svjetiljku ili peć stalno prilazi svjež uzduh, a pokvareni da izlazi kroz tuljac ili dimnjak.

Nešto slično događa se i u našim plućima. Mi udišemo zrak, u kojem ima kisika, a izdišemo onaj, koji se pokvario. Kad bismo morali taj pokvareni uzduh uvijek nanovo disati, brzo bismo oboljeli, a i ugušili se, kao da bi nam tko začepio usta.

Kako je to uzduh u plućima ostavio kisik, izmijenio se i pokvario? Evo kako: Vidjeli ste sigurno pluća od svinjčeta, teleta ili janjeta, što ih mesar kod klanja izvadi i prodaje. I ljudska su pluća slično udešena. Ona su sastavjena od milijuna sitnih mjehurića, a u svaki takav mjehurić ulazi disanjem uzduh izvana. Među plućima je srce, iz kojega izlaze žile, pa se granaju po plućima u sve tanje žilice i završavaju oko tih plućnih mjehurića kao najsitnija mreža. Srce svojim kucanjem, što ga lako možemo čuti i osjetiti, tjera krv u te tanke plućne žilice. Zašto?

Mi znamo, da bez topline nema čovjeku života. Kad se ohladi, prestane živjeti. Znamo i to, da bez goriva i kisika iz uzduha nema gorenja, pa ni topline.

Što je gorivo peći i petrolej svjetiljci, to je krv našemu tijelu. Ona nastaje iz hrane, pa žilama odlazi po svem tijelu. Ali ona ne bi mogla izgorjeti u tijelu, kad u njoj ne bi bilo kisika. Zato je srce kucanjem tjera u pluća. Tu ona prima iz mjehurića kisik, a tamo ostavlja pokvarene plinove, koje onda kao kroz dimnjak izdišemo plućima iz tijela.

Srce je onaj radnik, koji zdravu krv s čistim uzduhom iz pluća prenosi žilama u sve dijelove tijela, a onu pokvarenu opet šalje u pluća, da se tamo osvježi.

Što teže radimo, to više trebamo topline. Zato onda brže dišemo, a zatim i slađe jedemo, kako bi se potrošena krv hranom obnovila.

Kako nastaju zarazne bolesti

Kad se rodio vaš djed, ljudi još nisu znali, odakle dolaze zarazne bolesti, pa se nisu protiv njih mogli ni boriti. Ni učeni ljudi nisu znali uzroka tim nevoljama, pa su mislili, da one dolaze od pokvarena zraka, gnjile vode ili škodljive pare, koja izlazi iz zemlje. Pravi uzrok doznali su ljudi tek onda, kad su proučili život nevidljivih sitnoživa. Kako se to dogodilo?

Uzmimo okruglu čašu, napunimo je vodom i pogledajmo kroz čašu s jedne strane na drugu. Predmeti nam izgledaju veći. Naš prst nam se čini velik, pa na njemu dobro vidimo sve jamice i bore u koži. A ima i posebnih stakala, kroz koja nam se sitne stvari čine velikima. To su povećala.

Danas ima i takvih stakala, koja povećavaju i 3000 puta. Kad bismo na to čudesno staklo promatrali buhu, koja je jedan milimetar debela, ona bi nam se činila, da ima trbuh kao najveći slon!

Kako bismo se iznenadili, kad bismo s tim čudesnim povećalom mogli motriti svijet. U zraku i vodi, krvi i slini, zagledali bismo mnoga živa bića, kako se kreću i plivaju.

Danas su ljudi preko povećala upoznali život mnogih sitnoživa, pa znamo, kako se oni rađaju, hrane, rastu i umiru. Kako oni lako ulaze u našu hranu i tijelo, mnogi nam od njih mogu koristiti i škoditi. I zarazne bolesti prenose ti sitnoživi iz bolesnog čovjeka na zdravog. A nikad ne znaš, koji je čovjek bez ikakve bolesti.

Zato nam se valja čuvati svega onoga, što drugi iz svoga tijela izlučuje, bio on vidljivo bolestan ili ne. Treba se dakle čuvati:

1. krmelji, jer u njima može živjeti uzročnik teških bolesti očiju;

2. ispljuvaka, jer sadrže klice bolesti, od kojih ljudi kašlju (sušice, španjolke, angine, difterije);

3. izmetina, jer sadrže klice proljeva, tifusa, griže, kolere, trakavice i gliste;

4. gnojnih rana, jer klice iz njih izazivaju prišteve i gnojenje po tijelu, čirove i rane;

5. krvi životinja i ljudi, jer u njoj mogu živjeti klice teških bolesti bedrenice, malarije i drugih još težih.

Čistoća je pola zdravlja.

Njega bolesnika

Dobra njega valja koliko i ljekarije, a često i mnogo više.

Oboli li tko u kući, treba mu odmah dozvati liječnika, te činiti sve po određenju liječnikovu. Ne valja misliti, da je lijek loš, ako bolesniku nije odmah bolje; jer i za to treba vremena. Vrlo zlo čine, oni, koji liječe bolesnika kojekakvim lijekovima, te kušaju sve, što im tko preporuči. Jednako je rđavo i ludo, što neki mjesto vješta liječnika zovu kojekakve žene vračare misleći, da je bolest učinjena, to jest, da su je vještice nanijele. To ne čini nijedan pametan čovjek; jer tko razuman može vjerovati, da istom kakva god stara žena zna više od liječnika, koji se učio toliko godina liječništvu?

B o l e s n i č k a s o b a. I zdravu čovjeku, a još mnogo većma bolesniku potrebna je zdrava, svijetla, zračna i čista soba. Uzduh u njoj valja da je vazda osobito čist i svjež. Zato neka se bolesnička soba otvara svaki sat na jedno 5 do 10 minuta, a za lijepa, mirna i topla vremena, kad nema vjetra ni magle, i ne treba zatvarati prozora. Da se bolesnik pri vjetrenju sobe za hladnijega vremena ne bi prehladio, treba ga preko glave dobro pokriti velikim pokrivalima, ili neka se uz postelju postave zasloni. No ne valja ipak vjetriti sobe baš onda, kad je bolesnik u znoju.

Za ružna i mutna dana i zdrav je čovjek sumoran; a pogotovu treba sunčane svjetlosti bolesniku. Za bolesnika ne valja rasvjeta ni od plina ni od petroleja, jer se od toga uzduh veoma suši i kvari. Ni lojanice ne valjaju. Najzgodnije su svjetiljke, što se pune finim uljem; no ni njih ne valja u bolesničkoj sobi paliti ni trnuti, jer se kod toga dižu zadušljive pare, od kojih i zdrav kašlje. Valja također zakloniti svjetiljku čim god tako, da svjetlost ne pada bolesniku u oči.

U nekih je bolesnika obična tjelesna toplota, a neki su hladniji ili topliji od zdravih ljudi. Prema tomu treba da se grije bolesnička soba. Za bolesnike, koji se toplinom od zdravih ljudi ne razlikuju, neka se drži u sobi obična toplina, t. j. od 15^0 do 18^0 C.

Vrlo je potrebno, da u bolesničkoj sobi bude vazda najveći mir. Ne smije se tu vikati, a ni šaptati, nego tako govoriti, da bolesnik razumije svaku riječ. Nikako pak ne valja šaptati ni govoriti kraj bolesnika o bolesti njegovoj i o kojekakovim grozotama. Naprotiv treba bolesnika mudro tješiti i razveseliti ga više puta.

P o s t e l j a bolesnička neka je tako duga, da se bolesnik može po volji pružiti u njoj. Namjestiti je valja podaleko od prozora i vrata; pa i od peći i zida. Tako ne će bolesnik stradati ni od vrućine ni zidne vlage ili hladnoće; a dobro

je i to, što se k ovako namještenoj postelji može sa svih strana prilaziti.

Posteljina treba da je lagana; zračna, ali ne premekana.

Lijekove treba davati bolesniku točno u pravo vrijeme i u pravoj mjeri. Žlica ili čaša, u kojoj se lijek daje, neka bude uvijek čista, pa je zato valja nakon svake upotrebe izaprati u čistoj vodi. Najbolja je za ljekarije staklena žlica. Bolesnik neka svaki put, pošto uzme ljekariju, ispere usta čistom vodom.

Poslovica i zagonetka

Dok je čovjek zdrav, i voda mu je slatka.
Dva niza bisera pozobaše sav plod iz sela.

Zdravlje i bolest

Konj zelenko rosnu travu pase,
Za čas pase, za dva prisluškuje,
Gdje djevojka tako Boga moli:
»Daj mi, Bože, da sačuvam zdravlje!
Volim zdrava po gori hoditi,
Glog zobati, s lista vodu piti,
Studen kamen pod glavu metati,
No bolesna po dvoru šetati,
Šećer jesti, u svili spavati.«

Kako treba hraniti bolesnika

Bolesnici obično ne vole jesti: oni ili uopće ne će da jedu, ili traže hranu, koja bi im naškodila (kupus, repu ili što slično).

Ne smijemo dopustiti, da bolesnik gladuje, jer time slabi. Tko njeguje bolesnika, treba to činiti s mnogo ljubavi i umijeća, pa nagovoriti bolesnika, da jede hranu, koja je za njega najbolja. Hrana bolesnika mora biti laka

i svježa; bolesniku se ne smije davati prevruća hrana, a isto tako ne smije jesti ni mnogo mesa ili odviše kiselu i slanu hranu.

Najbolja hrana za bolesnika je vareno mlijeko, juha od riže, goveđa juha, mekano kuhana jaja i sjeckano teleće ili pileće meso.

Bolesniku ne treba davati crnoga kruha ni tvrde hrane, jer on zbog slabosti ne može tu hranu dobro prožvakati.

Da bi bolesnik radije jeo, treba hranu pripraviti što ukusnije. Ako bolesnik ne voli mlijeka, može mu se dati kava s mnogo skorupa ili čaj s mlijekom.

Ako bolesnik pati od bolesti crijeva (kao što je tifus), moramo biti vrlo oprezni u hranjenju bolesnika i ne smijemo mu davati druge hrane osim one, koju odredi liječnik.

Bolesnici imadu često obložen jezik, pa im iz usta zaudara. Jezik treba dobro čistiti mokrom krpom, pa će tako bolesnik dobiti i bolji tek.

Bolesnici su često žedni. Htjeli bi pojesti ili popiti nešto hladno ili kiselo. Dobro je, ako bolesnik dosta pije, ali odviše hladnoga pića nikako mu ne smijemo davati. Najbolje je, da se bolesniku dade vrlo lak (blijed) čaj. Može se u nj uliti malo limunova soka.

Savjet babe Janje

Bilo je to krasno, zdravo i živahno djetešce. Utjeha cijeloj kući, a osobito roditeljima, koji su poslije toliko godina dočekali prvenca.

Jednom se to djetence razboli. Uhvatile mu se neke kraste na očnim kapcima.

»Oh, što ću, što ću?«, jauče mati. »Nosila bih ga liječniku, ali ne znam, hoće li on toga znati«,

»Bježi, jadna!« dovikuje joj baba Janja. »Šta zna liječnik o maloj djeci. Nego evo ti najbolje ljekarije: uzmi živog kreča i crne smole. Preperi to u devet voda, pa time isperi djetetu oči. Kraste će proći, kao da si ih rukom odnijela«.

Nesretna je mati poslušala babu Janju — na veliku svoju žalost i djetinju nesreću.

Jednoga sam je dana vidio, kako u naručaju nosi slijepoga sinčića uzalud tražeći lijeka.

Uvijek je tužna i žalosna, a babu Janju ne može očima vidjeti.

Vino

Narodna pripovijetka

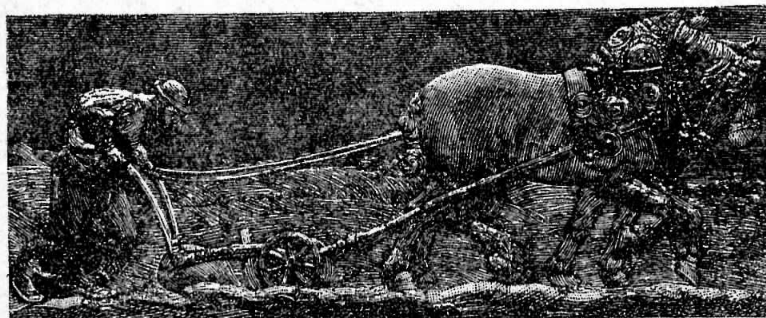
Kažu, da je praotac Noa prvi počeo lozu saditi i od grožđa vino cijediti. Tek on uredio vinograd, a đavo se prikrade čokotu, pa će mu šanuti: »Draga biljko moja, tebe sam odabrao, da mi budeš vjeran drug i pomoćnik. Ja ću tebe lijepo paziti i brižno njegovati, a ti ćeš mi pomoći, da se čovjeku osvetim. Zamlju ću pod tobom đubriti, samo da mi što bolje napreduješ.«

I doista, tako bi... Nestade zamalo đavla, ali se odmah vrati. Vodi sa sobom tri životinje: ovcu, lava i svinju. Privede ih čokotu, pa ih tu redom pokla, tako da je njihova krv zemlju oko čokota natopila. Zamlja popi krv, čokot je svojim žilama prihvati, pa posisa iz nje snagu u svoje sokove.

Kad dođe vrijeme berbi, a čokot dobro ponio. Dosta i dobra vina. I pije ga narod u slast.

Ali kao da su u njemu sve one snage iz krvi oživjele. Gledaj samo, što radi! S prvom čašom uli, eto, u krv čovjeka neku neobičnu dobroćudnost i blagost, neku ljubaznost i veselost, — baš kao da ih je krvlju od jagnjeta u sebe primio. Drugom čašom pretvori opet toga istog čovjeka u lava: hrabar je, junačan je, nasrće i čini nasilja neodoljivom snagom — baš kao da se lavlje krvi napio.

A kad popi i treću, pojavi se na njemu ono, što je čokot iz svinjske krvi u sebe primio. Ne zna mjere, izgubio je stid i svu pamet. Pade u kaljužu i počne u njoj zadovoljno groktati kao prava svinja.

III. GOSPODARSTVO I KUĆANSTVO

JESEN

U jeseni

Južni vjetar šumio je brdima, lomio se i zavijao u dolove, klance i razdolja. Silni njegov dah snažno se i grubo lomio o granje drveća, te su prvi uveoci letjeli zrakom i valjali se daleko po zemlji.

A trava po livadama i odavna požetim poljima talasa se kao dug, dug val zelene vode. Dižu se od nje u visinu pahuljice osušenih dozrelih cvjetova, češljuge, čička i drugoga korova, a vjetar ih nosi daleko, daleko. I ne znaš, kamo će pasti. Gdjegdje brode već zrakom i rijetki konci sijede paučine, a bregovima i nizinama provlači se tanko neprekidno cvrčanje popaca. Ptice šute, u zelenilo lišća toči se i lijeva žutilo i crven, a sa zapada plove široki i dugi oblaci ljubičaste boje kao bajne ptice s nedogledno velikim krilima ili opet sablasne lađe iz neznanih čudesnih krajeva.

Sva večer odiše hladom i vlagom, pa sve odnekud šapće: Ide jesen!

A oči se obaziru nehotice onamo k humku, gdje visoki drveni krst obećava mjesto vječnoga sna, pa ne samo misao, već i srce govori, kako je sudbina čovjekova, sva njegova pojava gotovo ista, kao što je ima i ovaj evo uveli list, što ga vjetar pred nogu dobaci s vrha hrastova: — isto tako kratka, slaba i prolazna pod ovim suncem i na toj zemlji.

Sunčano brdo

Zacijelo nema tih učenika na cijelom svijetu, koji ne bi htjeli na izlet u prirodu, ako ih učitelj povede. Izleti su učenicima nešto najmilije, nešto najljepše u njihovu školskom životu. O, s kakvom radošću ostavljaju klupe i školske zidove, da se prošeću poljem, livadom i šumom. Nalikuju tada na ptičice, koje se oslobode krletke i polete presretne u slobodu.

Evo, učitelj ih vodi uskim i nepoznatim uličicama predgrađa. Sad ostavljaju grad, pa se provlače između grmlja. Penju se lagano uz strminu i, napokon, odahnuše. Oni su na jednom divnom brdu.

— Pogledajte, djeco, što je ljudska vrijedna ruka učinila iz ovog brda! Prije desetak godina bilo je na cijelom ovom brijegu gotovo neprohodno trnje i šikara, leglo zmija i stan ptica grabilica. A sada, pogledajte, to je raj.

Divno je to! Divno je! — kliktali su učitelj i učenici.

U taj čas pristupio im je gospodar ovoga brijega i pozdravio ih, pa im pokazao golemi voćnjak, koji je zasađen na cijelom brdu. Što su tu sve sada učenici vidjeli, to se ne može lako zaboraviti. Vidjeli su na tisuće patuljastih krušaka, zasađenih u redove. Svako malo stabalce stenje pod teškim teretom žutih plodova. Vidjeli su opet tisuće patuljastih jabukovih stabala, kako teškom mukom drže na sebi tovar rumenih jabuka. Gledajući to, teško je uzdržati se, da ne uzdahneš od nekog milja i dragosti. Vidjeli su šumu posebnih breskvinih stabala. Na njima su plodovi veliki kao dječje pesnice. Tareš oči, ne vjeruješ, misliš, da li je to san ili java. Brdo je visoko, šiljasto, strši u modro blago jesenje popodne. Sunce toplo grije. S druge strane brda dopire miris iz golemog vinograda, koji dozrijeva.

»Prekrasno!« govorahu učenici, a učitelj nastavi:

»Gledajte i divite se, što može čovjek, što mogu ljudi! Samo kad je volje, kad ne poznaju zapreka! Iz zmijinog legla načiniše ljudske ruke divno sunčano brdo puno ljepote i slasti.«

»Da! Da! Tako je! Tako je!« — kliktahu učenici. Učitelj je dalje govorio:

»O, koliko je još u našoj hrvatskoj domovini i u svijetu mnogo pustih, strašnih i zapuštenih brda, jama i močvara! Sve bi to trebalo popraviti, prekopati, isušiti, poljepšati, pa da čovjek bolje i ljepše živi! I vas čeka mnogo posla, kad odrastete! . . .«.

»Radit ćemo! Radit ćemo!« kliktahu đaci i zadivljeni gledahu brdo. Ono se još kupa u suncu. Kruške su žute. Jabuke su rumene. Breskve se njišu. Grožđe zri i miriše. Slatko i duboko se ovdje gore diše. Teško se učenicima dijeliti od ovog čarobnog brda. Ne znam, dokle bi se oni na njemu zadržali, da nijesu morali prekinuti boravak.

Jesenski poslovi u voćnjaku

Pobire se voće i sprema na prikladnu mjestu za zimu, suši se, pravi voćno vino i kuha pekmez. Razmjerava se tlo za rasadnik, kopaju jame za jesensko sađenje voćaka. Kad padne lišće s mladih voćkica, one se presađuju u voćnjak. Kasnije se zemlja oko mladih stabala prigrne.

Za odgoj divljaka, koje će se kasnije cijepiti, skupljaju se sjemenke jačih voćaka i stave u vlažan pijesak do proljeća, a onda sade u gredice. Sjemenke treba uzeti od šumske divljake. Voćke se gnoje, kora se ostruže i bijeli vapnom, a mlada se stabla zaštićuju protiv zečeva. Na krošnji se odstranjuju suhe grane i gusjeničja gnijezda.

Riječi Stjepana Radića

Dok pojedinac nema svoga doma, nije potpun čovjek; tako i narod, dok nema svoje države, nema svoga gospodarstva.

Jabuka

Rasla je u šumi divlja jabuka. S jeseni pade s te divljake kiseo plod. Ptice su iskljuvale tu jabuku, pozobale i sjemenje. Samo se jedno sjeme sakrilo u zemlji i ostalo.

Zimu je prespavalo sjeme pod snijegom, a u proljeće, kad je sunce pripeklo mokru zemlju, stalo je klijati: dolje je pustilo korijen, a gore istjeralo dva prva listića. Između listića probilo je stabalce s okom, a iz oka su ozgo istjerali zeleni listići. Oko za okom, listić za listićem, grančica za grančicom — i za pet godina stajala je divna jabuka na onome mjestu, gdje je negda palo sitno sjeme.

U šumu dođe vrtlar s lopatom i opazi jabuku pa reče: »To je divno drvce: dobro će mi doći.«

Jabuka zadrhta, kad je vrtlar stade iskopavati, pa pomisli: »S Bogom zauvijek!« No vrtlar je iskopa vrlo oprezno, prenese u vrt i posadi u dobru zemlju.

Uzoholila se jabuka u vrtu. »Mora da sam rijetko drvce,« misli, »kad su me iz šume u vrt prenijeli,« — pa s visoka gleda unaokolo stabalca i ne znajući, da je dopala u školu.

Sjutradan dođe vrtlar s krivim nožem i stade jabuku sjeći. Jabuka zadrhta i misli: »No, sad mi je zbilja došao kraj.«

Vrtlar je odsjekao drvetu cijelu zelenu krunu. Ostavio je samo stabalce, pa je i to još raskolio ozgo, u raskolinu utaknuo mladicu pitome jabuke; ranu zamazao, povezao krpom, a drvo ogradio kolčićima i otišao. Jabuka se skunjila. No bila je mlada i jaka, pa se domala oporavila i rasla sa tuđom grančicom. Pije grančica sokove jake jabuke i raste hitro. Baca oko za okom, list za listom, tjera mladicu za mladicom, grančicu za grančicom, i za tri godine procvalo je drvo velikim, bijelim, izvana crvenkastim, mirisavim cvijetcima. Bjelocrvenkaste latice su opale, a na mjesto njih se pojavila plodnica. Na jesen postale su od plodnice jabuke, ali ne više kisele divljake, već velike rumene, slatke sipke jabuke! I jabuka je bila tako divna, da su svi vrtlari dolazili po njene mladice za cijep.

Berba grožđa u Hercegovini

Berba grožđa

Kako li je divan i čaroban pogled na umiljat vinorodni brežuljak u bogatoj jeseni. Mihajlo se primaknuo sveti, grožđe zrije tam uz gorske klijeti. Na svakom trsu visi grozd do grozda. Dobri je Bog obilno naplatio svu muku i trud.

Grožđe je zrelo i slatko, valja ga brati. Tom se poslu veseli i staro i mlado, i muško i žensko.

Vinorodni brežuljci ožive. Čim svane zora, konji voze kolima bačve i sudove, berače i hranu.

Otvaraju se teška drvena vrata starinske klijeti, priređuje se burad, uzimaju posude i nožići za branje. U ime Božje počinje berba. Svaki dobije svoj red i sluša zapovijedi gospodara. Crno se grožđe bere posebno, a bijelo posebno Kad se posuda napuni, nosi se u manju kacu ili brentu i tamo gnječi. Neki imaju za taj posao runila, pa u kacu padaju samo bobice. Momci nose brente i sipaju grožđe iz njih u veću burad. Gospodaru se samo šire grudi, kad se burad brzo puni. Lijepe i zdrave grozdove stavljaju berači u košare, da se kasnije kao voće spremi.

U to se oglasi iz crkvice na vrhu sitno zvonce, zvoni podne — rad prestaje. Muškarci skidaju šešire, ruke se sklapaju na molitvu. Za čas javlja koja ženska, da je ručak spremljen. Dobra pečenka svakom prija. Ali brzo treba dalje na posao, jer dan je kratak, a posla još mnogo. Valja se žuriti, dok je lijepo vrijeme. Pod noć ori brdo od pjesme.

Tako prolaze dani, dok se berba završi. A za par dana iza toga mošt je počeo vreti, pa ga valja tiještiti (prešati). Kako je bilo veselo, kad se bralo, tako je i sad. Najprije se iscijedi čisti mošt iz velikog bureta, a bobice i peteljke sjedaju na dno. Veliki starinski tijesak je spremljen, momci ga pune, a zatim pritištu teškom gredom. Mošt poteče snažno i veselo iz nje u kačicu. A kad se tijekom i zadnja kap iscijedila, otvara se tijesak, a kom ili trop se sprema, jer će nam on dati još i rakije. Moštom se pune bačve u podrumu. Tamo mošt prevrije i očisti se.

Vrijedan gospodar misli, kako će što bolje vino sačuvati i za nj kupiti ostalo, što mu za kuću treba.

Berba

Ori se pjesma gorom i dolom,
Veseli svitaju časi,
Gorice bujne — rumeno grožđe
Loze im zelene krasi.

Evo i djeva, momaka mladih!
Takve ljepote nema,
S kablima kroče k brdima plodnim,
Berba se jesenja sprema.

Dječica sretna rukama plješću,
Duše im klicati stale,
Zove ih gora, mami ih grožđe,
Slatke su jagode male...

Staro i mlado uz brdo glede,
Svatko se posla sad laća,
Za trud i muke zemlja im crna
Plodove slađane vraća.

Ori se pjesma gorom i dolom,
Praskaju puške, mužari —
Gorice naše, Svevišnji Bože,
Obilno svagda obdari!

Jesenski poslovi u vinogradu

Mnogo prije berbe treba gnjilo grožđe i jagode navrtane od moljca odabirati, da nam ne kvare ostalo. S berbom valja pričekati, dok sve grožđe određeno za berbu ne dozori. Rane vrste beru se prije. Kasnije se vrste u to vrijeme samo odabiru i čiste od gnjilih i bolesnih jagoda. Ali valjan vinogradar pazi i na podrum. Više dana prije prešanja treba očistiti i prirediti sve sudove za vino. Kad se mošt stavi u burad, moramo paziti, je li u podrumu dovoljno toplo. Potrebna je toplina od 16—18° C, da mošt potpuno prekipi. Ako podrum nije dosta topao, treba ga grijati loženjem.

Poslije berbe vinograd se okapa, da se u zemlji uništi različito štetočinje, a tlo prozrači. U jesen se vozi u vinograd gnoj, kojim se gnoji između redova. Za nov se nasad zemlja rilja (rigola), a u mjesecu studenom se u tako priređeno tlo sadi cijepljena i necijepljena američka loza, pa se pokrije zemljom do 3 cm visoko.

Hrvatsko narodno gospodarstvo jeste temelj života naroda

Jedna od glavnih žila, što raznosi krv po tijelu narodnom, jeste narodno gospodarsvo. Mi ćemo narodno gospodarstvo u Nezavisnoj Državi Hrvatskoj postaviti na takove temelje, da će nam mnogi i mnogi zavidati. Hrvatski će narod u njemu naći svoje zadovoljstvo i svoje blagostanje.

Naša zemlja je bogata, naša zemlja je u mngim granama najbogatija u cijeloj Europi, a naš narod je najmarljiviji i najradiniji. Sva prirodna bogatstva služit će hrvatskom narodu u prvom redu.

Sva dobra na zemlji, ispod zemlje, vlasništvo su po ustaškim načelima samo hrvatskog naroda i samo on će s njima raspolagati. S njima će se moći služiti samo onaj i onoliko, koliko to bude hrvatski narod želio, trebao i odredio.

POGLAVNIK DR ANTE PAVELIĆ

Bolesti vinove loze

Vinova je loza jedna od najplemenitijih i najkorisnijih gospodarskih biljaka. Plod njezin, grožđe, kad je sasvim zrelo, najslasnije je voće, koje osvježi i razblaži, a katkada čak i liječi.

I u našim se krajevima rasplodila već odavna vinova loza, koja nam krasi bregove i polja. Od pamtivijeka bijaše vinogradarstvo za mnoge naše ratare najvažnija i najkorisnija gospodarska grana. I danas se naš seljak bavi se velikim veseljem i ljubavlju oko vinogradarstva, samo što taj posao nije više tako lak kao što bijaše njegovim pređima. Sada čovjek treba mnogo misliti prije nego se odluči, da zasadi nov vinograd, a to osobito zbog neprijatelja i bolesti domaće loze, što ih naši stari nisu poznavali. — To su u prvome redu: trsni ušenac, trsna medljika ili peronospora i trsna plijesan ili oidium.

Trsni ušenac donesen je k nama iz Amerike. Vrlo je malen, prostim okom teško vidljiv, rđave ili žućkaste boje; ima šest nogu, dva ticala, veliko rilce, kojim ubada i siše sok iz trsnoga korijenja, od čega loza sve slabije mladice tjera i napokon ugine. Vrlo brzo se plodi tako, da se iz jedne same uši u jednom ljetu mogu izleći milijuni ušenaca. — Pravoga lijeka protiv trsnog ušenca nema; jedino pomaže, da sadimo takove loze, koje mu odole, a to su različne amerikanke.

Trsna medljika ili peronospora donesena je k nama također iz Amerike. To je sitna gljivica, koja napada na zelene dijelove loze, a osobito na lišće. Peronospora se može opaziti najprije na donjoj strani lista uz rebarca kao sitna bijela plijesan, a s druge strane lista, upravo nad ovom plijesni, opažaju se rđavo žute ljage. Te se ljage po listu sve više šire, list se počne kvrčiti i napokon otpadne. — Peronospora se utamanjuje, ako se vinova loza nekoliko puta škropi smjesom modre galice i ugašena vapna.

Trsna plijesan ili oidium je također veoma sitna gljivica, koja napada sve zelene dijelove trsa, a osobito grožđe. Napadnuti dijelovi trsa izgledaju kao lugom ili pepelom posuti. Od luga jako napadnuto grožđe popuca i osuši se, a mladice pocrne i više ili manje se osuše. Liječi se marljivim sumporanjem i to čistim sitno samljevenim sumporom.

Ove tri bolesti loze, uz ostale, zadaju vinogradaru danas mnogo briga.

Vrt u jesen

Kad dođe jesen, valjana domaćica ima u vrtu mnogo posla. Ona čupa zreo luk, plete ga u vijence i suši na zračnom mjestu. I ostalo dozrelo povrće sad se iskapa i sprema. Mrkva, cikla, peršun i celer spremaju se u suhi pijesak u podrumu. Repa i zelje se kiseli. Sije se špinat, zimska salata, peršun, luk i češnjak. Okapa se šparga. Povrtnjak se čitav očisti, otpadci se spale, a zemljište prekopa i preore. Gredice, na kojima će se do godine saditi kelj i zelje, treba sada gnojiti. Dobro je po vrtu posuti sitnoga vapna i pepela od drveta, te ga potkopati.

Sadnja proljetnog cvijeća u jesen

Kako je ugodno i lijepo, kad se u proljeće prošećemo po prirodi, pa nailazimo na procvalo proljetno cvijeće, koje nas i svojom ljepotom i mirisom mami. Kako se veselimo, kad nas pozdravljaju cvjetovi jaglaca, zvončića, visibaba, procjepaka, snjeguljica, ljubica, đurđica i t. d.

Zato je veoma ugodno, da i oni, koji imadu mali vrtić, imadu u njem na proljeće različnoga mirisnog cvijeća.

U jesen je hora, da posadimo u vrtu lukovice od zumbula, tulipana, gladiola i ostaloga proljetnog cvijeća. Lukovice sada pošađene ukorijene se kroz zimu, da na proljeće tjeraju stabljiku s lišćem i cvjetovima. Naprotiv one lukovice, što ih sadimo u proljeće, moraju u isto doba tjerati i žile i stabljiku, pa stoga slabije cvatu.

Zemljište, u koje ćemo saditi, mora biti ponešto propusno, ali dobro i duboko prekopano i veoma usitnjeno. Lukovice se sade na redke u razmaku od 20 do 25 cm. Isto takav neka je razmak između lukovica. Malom lopaticom napravi se jama duboka do 10 cm, a u svaku se jamu stavi po jedna krupna lukovica. Jame se poravnaju grabljama. Đurđice se sade gušće i za polovicu pliće. Preko zime pokriju se cvjetne gredice tankim pokrovom lišća, sječke ili borovih grančica s iglicama. Da se odbiju miševi, možemo oko lukovica nasuti borove iglice ili pepeo iz kuhinje. U proljeće se skine pokrov, a kad cvijeće ocvate, onda se povade lukovice zumbula, tulipana i drugoga cvijeća, pa se čuvaju u hladnoj prostoriji sve do jesenske sadnje. Ostalo se cvijeće ne vadi iz zemlje odmah, već svake pete ili šeste godine. I u lonce se sade lukovice od toga ranog cvijeća, ali ga valja držati do pod kraj zime na hladnom mjestu. Istom kad potjera stabljiku, iznese se i stavi na sunčano i toplo mjesto.

Kako će nam lijepo biti, kad nas svojim cvijetom pozdrave ti naši prijatelji.

Spremanje hrane za zimu

Dobra kućanica spremi već u jesen živeža za svu zimu, jer je živež tada najjeftiniji, a zimi se može i najbolje prodati. Ali kućanica treba da umije sačuvati hranu tako, da se ne pokvari i ne sagnjije. Gnjiljenju su uzrok sitne gljivice, koje mogu rasti samo na mesnoj ili biljnoj tvari, jer se njom hrane, pa je tako rastaču malo pomalo.

Gnjiljenje će se zapriječiti:

1. Ako se iz tvari izluči, to jest ispari voda. Tako se uščuva na primjer voće, gljive, povrće i sijeno, pa i meso u dimu.

2. Ako se spremi tako, da uzduh ne može dopirati do hrane. Zato se hrana čuva pod mašću ili pod uljem, ili se opet ukuha i zatvori u limene kutije ili u staklene boce.

3. Ako se hrana drži u hladnu, jer se tada ne mogu ploditi one gljivice. Ta poznato je, da se na pr. meso zimi ne kvari, a ljeti ono brzo sagnjije.

4. Ako se unište klice gljivica vrućinom, sumporom ili solju. Zato se boce s ukuhanim voćem meću u vrelu vodu, a zatim se dobro zatvore ili zapečate. Grožđe se posipa sumpornim cvijetom, da ne bi sagnjilo, a meso valja dobro usoliti, da se preko zime sačuva.

Kiseli kupus

Kupus ili zelje ukiseli se ovako: Glavice zelja treba da neko vrijeme stoje, da lijepo pobijele ili požute, a zatim se režu ili ribaju, dok su još pune soka, i to što sitnije. Svaka hrpa narezana kupusa osoli se napose; na 60 glavica dovoljno je pol kilograma soli. Presoli se kupus, postane žilav i otvrdne.

Onda se uzme posve čist badanj, pa se pospe malo solju, dobro natare hrenom, a dno badnja obloži se kupusovim lišćem. Na to lišće naslaže se nešto kupusa, koji valja dobro prignječiti rukama ili batom, da iziđe uzduh. Kad se tako dobro nagnjete pun badanj, pokrije se kupus kupusnim lišćem i čistom bijelom krpom, a na to dođu baš za badanj udešene daske, koje se opterete teškim kamenjem ili se pritisnu vijkom, da se sok podigne na vrh i da prekrije kupus.

Badanj se postavi u pivnicu, gdje nije pretoplo ni prehladno, i ne dira se u nj, doklegod se sok na kupusu ne zapjeni i ne ukisa, a to biva obično za tri nedjelje. Onda se tek sok izvadi, a daske se dobro otaru velikom čistom krpom. Poslije toga skine se kamenje, a i daske i krpe, pa se sve to čisto opere. To treba činiti svake nedjelje, jer kupus treba velik red i čistoću, ako hoćemo, da se ne pokvari.

Ovako se postupa zato, jer sol pije vlagu, koje ima u kupusu vrlo mnogo. Sol izvuče toliko vlage, da od nje postane rasol, kojim se kupus prekrije, i tako ne može uzduh dopirati do njega.

Preko zime mogu se uščuvati i cijele glavice kupusa, ako im se skine gornje lišće, a korijen odreže, pa se pomeću na slamu ili na daske u suhoj pivnici, ili se pak zatrpaju u sijeno.

Kiseli krastavci

Krastavci se kisele ovako: Treba odabrati zdrave, čvrste i svježe komade, srednje veličine, pa ih dobro oprati i metnuti na dasku u hladovinu, da se osuše, ali valja paziti, da ne povenu. Potom treba zakuhati ocat, a čim uzavri, skine se s vatre, pa se u nj ulije hladna octa. Na pet litara vrela octa treba od prilike jedna litra hladna octa. Kad se ocat malo ohladi, treba metnuti krastavce u kakvu veliku zdjelu pa ih tu dobro posoliti. Što se krastavci bolje posole, to će biti čvršći, a sve ih treba politi onim octom, što je više vruć negoli mlak. Zatim se krastavci pokriju dobro gunjcem pa se ostave tako dugo, dok se ocat ohladi. Iza toga se lijepo slože u staklenu posudu i zaliju istim octom, a posuda se dobro začepi i zatvori. Među krastavce može se metnuti i zelene paprike i višnjeva lišća. Kad je sve gotovo, metne se posuda na sunčano mjesto, a prodrma se više puta. Kad se krastavci ukisele, prenesu se u pivnicu ili na koje drugo hladno mjesto.

Krastavci se mogu ukiseliti također u slanoj vodi, i to ovako: Zdravi i čvrsti komadi moče se 24 sata u svježoj vodi zdenčanici, a poslije se izvade i obrišu krpom. Zatim se naslažu u staklenu posudu, u lonac ili u burence, pa se zaliju posve slanom zdenčanicom. Posuda se dobro zatvori ili začepi, pa se čuva u toploj kuhinji tako dugo, dok se krastavci ne ukisele, a zatim se prenesu u pivnicu, da ne omekšaju.

Soljenje i sušenje mesa

Da se meso uščuva, treba ga dobro osoliti. Osoli li se premalo, lako će se pokvariti, a presoljeno opet otvrdne, osuši se i ožilavi, pa bude netečno. Na 10 kg mesa uzima se

1 kg soli i 15 grama salitre. Od salitre postaje meso lijepo crveno.

Nasoljeno meso naslaže se u veliko korito ili u badanj tako, da ne bude šupljina i praznina, a ozgo se zaklopcem pokrije i poslije nekoliko dana optereti teškim kamenom. Zatim valja načiniti salamuru, t. j. slanu vodu, u kojoj na svaku litru dolazi po sedam dekagrama soli. Salamure se nalije u korito ili badanj toliko, da se malo digne i povrh zaklopca. Svaki dan valja staru salamuru ispuštati, a meso nalijevati svježom salamurom. U rasolu ostaje meso 3 do 5 nedjelja, a potom se meće u dim, što se vije u hladnu prostoru. U dimu ima dosta kreozota, a to je ono svijetlo crnilo, što se hvata za letve i grede na tavanu. Kreozotom se zatvore sve šupljinice na površini mesa, pa tako ne može uzduh dopirati k mesu, a ne mogu ni gljivice do njega. Iz dima izvađeni komadi mesa dobro se mogu sačuvati u pepelu; a da se ne zaprljaju odveć od toga, valja ih papirom omotati.

Mast se čuva na suhu i hladnu mjestu, a grabi se odozgo i natanko, da ne ostanu jame.

Islamska nauka o poljodjelstvu

Islam, vjerska nauka muslimana, za poljodjelsko je društveno uređenje. Ono je po islamskom učenju ubrojeno u farzifikaje, t. j. u temeljne vjerske dužnosti.

Muhamed Resululah je govorio:

— Bavite se obrađivanjem zemlje, jer je to blagosloven posao.

Musliman, koji usadi kakovu voćku ili stablo, ili posije i zasadi kakav usjev, pa to budu jeli ljudi, ptice ili životinje, za sve to bit će nagrađen.

Kada je jedamput Muhamed opazio na ruci Sad ibn Muaza žuljeve, i za to ga upitao, ovaj mu reče: »To su tragovi motike; kopam i hranim tako svoju čeljad.«

Nato mu Muhamed uze ruke i odgovori:

— Ovu ruku ne će vatra pržiti.

U znamenitom vjerskom djelu »Kešfus-zunum« veli se o poljodjelstvu ovo: »Kada bi ljudi znali, koliko je Bogu milo, da se njegova zemlja oživljava, ne bi na zemaljskoj kugli bilo neobrađene zemlje.«

Polje i livada u jeseni

U jesen se s polja sprema krumpir, grah, kukuruz, bundeve i repa. Priređuju se njive i sije ozimina: ječam, raž i pšenica. Ječam valja rano sijati, da do zime ojača i da joj bolje odoli. I raž, koja se prekasno sije, ostat će na godinu rijetka. Za proljetnu sjetvu treba u jesen njive duboko preorati i paziti, da brazde teku usporedo i da se pravilno poklapaju. Tko sada valjano ore, može se na godinu nadati dobroj žetvi.

Na livadi se kosi otava, a zatim počinje opća paša. Pasti ne valja po livadi daleko u jesen, jer će trava odgrizena gotovo do korijena teško zimu podnijeti, a na mokrim će se livadama načiniti mnogo štete.

Sad se livade i natapaju do prve smrzavice, a krtičnjaci za suha vremena prodrljaju oštrom branom. Livade i djetelišta gnoje se umjetnim gnojem, gnojnicom, vapnom i blatom sa ceste i jarka. Djetelišta, koja su već oslabila, treba preorati, a tlo prirediti za druge proljetne usjeve.

Hrvatska država je sredstvo, koje služi hrvatskom seljačkom i radnom narodu

U Nezavisnoj Državi Hrvatskoj ne će biti klika, ne će biti pljačkaša, nego narod, koji radi i ustaše, koji se bore, bit će prvi razred. Naše je staro ustaško geslo: Plug i brana, Hrvatu su hrana, a ustaša to mu je obrana. Hrvatski seljački narod, kako ustaška načela kažu, nije samo izvor svakog dobra, nego je on narod i sam po sebi te je nosilac svih vlasti u hrvatskoj državi. Nezavisna Država Hrvatska jest, bit će i ostat će samo sredstvo, koje služi hrvatskom seljačkom i radnom narodu.

POGLAVNIK DR ANTE PAVELIĆ

Kraljevo oranje

Iz knjige »Hrvatski kraljevi«.

Hrvatski kralj Petar Krešimir IV. (1058.—1074.) cijenio je ratarski plug više od osvajačke sablje i dao je svojim podanicima primjer svoje ljubavi prema seljačkom staležu tim, što je i sam orao.

I.

»Klonusmo, kralju, od znoja i truda.
Uzalud nama muka i rabota.
Jer plug je težak, opora je gruda.

Mač nam daj opet[1]: on će da nas hrani.
Polje nam trnjem rađa.« — A kralj reče:
»Da ste mi sutra na svojoj poljani!«

A kad zora za gorama sinu,
Njihovo ralo i volove dignu
Sijedi kralj i pođe na ledinu.

Na njivi suncu on okrenu lice
Volove teške tankom šipkom taknu
I snažno upre o drven-ručice.

A lemeš škrinu, plug se dalje maknu.

II.

Orao prema suncu na istoku
Sijedi orač. Sijevala mu brada,
A zvijezda sjala u staračkom oku.

Orao starac i klicao: »Pluže,
Pjevaj mi pjesmu o zemlji i suncu,
Oh, rad je svet, a život lijep, druže!«

Orao dalje i osjećo: teče
Iz zemlje snaga u trome mu žile
I miške jača i naprijed ga kreće.

---

[1] t. j. da budu vojnici, a ne ratari.

U zelen-gaju vrelo žuborilo,
Šumjele smreke, krkočilo more,
A sunce s visa sjaj i vatru lilo,

Na starca onog, što pjeva i ore.

III.

Sijao kralj je. — U brazdama svima
Klijalo sjeme i pupio stručak;
Zorilo zrnje u zlatnim klasima.

Sunčani kolut navrh neba sjao.
Ćarlijo vjetar, a ko more sinje
Kraljev se usjev šumeć tálasao.

Taj marni orač jednog dana stupi
U jato žena, boraca, težaka.
Selo se cijelo oko njega skupi.

»Zapis nam kazuj tom djelu čudesnu:
Kamen il' travu od Boštva ti danu.«
A sijedi kralju pruži ruku desnu

I žulj im kaza na bijelome dlanu.

Gnojenje zemlje

Svaki od nas znade, da bez jela nema rasta ni života. Zato pred zimu ne spremamo hranu samo za sebe već i za sve domaće životinje. Ali nije svaka hrana za svaku životinju, a uz to je treba začiniti, da im ide u tek. I biljke rastu i razvijaju se, pa nam donose željeni plod. Ali one vremenom izvuku svojim korijenjem iz tla svoju hranu, pa zemlja za njih postane mršava. Biljke gladuju. Što nam koristi i lijepo im polje prirediti, čisto i pravilno ih zasijati, ako im

uz to ne dajemo dosta hrane. One će nam se osvetiti i ne će nam dati željena ploda.

Eto, gnoj je biljkama jelo i začin. Ali kao što se domaće životinje prejedu i obole, ako im se dade previše slasne hrane, tako će i biljke imati više štete nego li koristi, ako im se tlo nerazumno gnoji. Zato dobar gospodar zna, da gnojiti treba često, ali ne preobilno.

Najvažniji i najobičniji je stajski gnoj. Kad prolaziš uz dvorište kojeg gospodara, po gnojištu ćeš poznati, je li to razuman i valjan gospodar. Ta, tko će razuman rasipati po dvorištu gotovu hranu? Zato valja gnojište tako urediti, da se u njem što više dobre hrane sprema za njive i vrtove.

Kada se gnoj s gnojišta izvozi na njivu? Najbolje ga je na njive navesti kasno u jesen ili rano u proljeće.

Na njivi ga ne smijemo ostavljati dugo u hrpama. Gnoj treba odmah rastepsti i zaorati.

Ako ostaje nezaoran, ishlapit će se iz njega mnogo korisne hrane i izgubiti u uzduhu. Kiše i vode također ga isplavljuju, a hranljive čestice odnose.

Neki gospodari gnoje njive tik pred sjetvu. Čine li dobro? Mi znamo, da se hrana za jelo mora spremiti. Tako i gnoj mora majčica zemlja pripremiti za hranu mladim klicama. Zato je najbolje kasno u jesen gnoj zaorati za ono bilje, koje se na proljeće sije ili sadi (kukuruz, šećerna repa, krumpir).

Ali njive se ne gnoje samo stajskim gnojem.

Poznato je i zeleno gnojenje: zemlja se zasije graškom, bobom ili najčešće lupinom (vučjakom). Kad te biljke potjeraju i ponarastu kao djetelina, onda se zaoru. One se siju ljeti odmah poslije žetve, a zaoravaju pred jesensku sjetvu.

I djetelina se zaorava kao zeleni gnoj.

Osim ovih gnojiva, danas razuman gospodar kupuje u gradu i umjetna gnojiva, pa ih sije po njivama i livadama. Ima ih više vrsta, a valjan gospodar ih dobro poznaje.

Marina poruka

S onu strane Save vode
Tri djevojke kolo vode.
U tom kolu lijepa Mara.
Lijepa Mara progovara:
»Ima l' koga od mog roda;
Da pozdravi moju majku:
Da ne dade moju seku
Za udovca ni za samca,
No da dade, ko što j' mene,
Gdje je družba ovelika:
Gdje je svekar i svekrva,
Gdje je djever i jetrva,
Gdje su mlade zaovice.
Kad se mlada majci spremam,
Svekrvica kolač mijesi,
Jetrve mi torbu vežu,
Zaovice biser nižu,
Mene mladu u vis dižu.
A kad pođem miloj majci,
Sve me lijepo selom prate:
Jetrve mi torbu nose,
Zaove me ispod ruke,
Izvedu me, isprate me.
Kad dođemo na kraj sela,
Onda istom torbu daju.
Dok ja mlada torbu prtim,
Oko mene sve postaju,
Moju majku pozdravljaju,
Pa mi ljube bijelo lice
Jetrve i zaovice.
I kada se kući vrate,
Daleko me okom prate«.

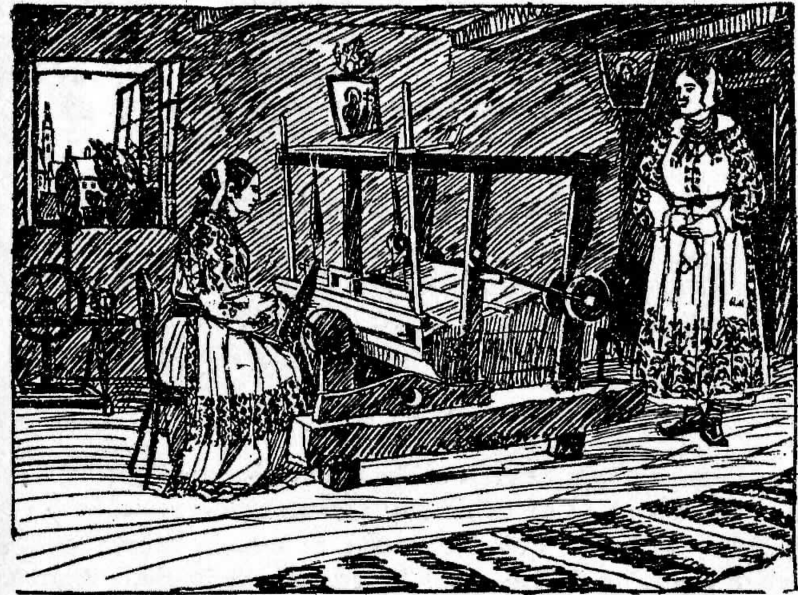
Domaćica prednjači

Neka vrijedna domaćica napisa svojoj prijateljici pismo: »Draga prijateljice! Ti se čudiš, što je moja služinčad uredna. No vjeruj mi, da domaći red nije nikakva čarolija. Ja poznajem vrlo sigurno sredstvo, da svoju čeljad održim u redu. I to sam zadovoljnija, što me je tome naučila moja sluškinja! U početku svoje službe ne htjede ona rano ustajati. Ja je pozovem na red, a ona mi reče: »Kod nas na selu domaćica prednjači u svemu«. Ovo meni nekako čudnovato zazvoni u ušima, pa ja dođoh do svijesti, da je u kućanstvu dobar primjer najbolja stega, i da nije pametno od domaćice, kad traži, da se služinčad za njezin posao brine više nego ona sama, da radi njezina posla ustaje ranije nego ona.

Drugog jutra zateče mene zora na nogama. Sluškinjine riječi »domaćica prednjači« ostadoše meni vazda za pravilo.

I od toga vremena natječe se sa mnom domaća čeljad i služinčad, tko će prije ustati. Iz početka mi to bijaše poteško, no sad mi nije ništa lakše od toga.

Eto ti, sad znaš onu tajnu moje vještine. Radi i ti tako, pa nikad ne ćeš imati uzroka žaliti se na nered u kući.«

Tkalja

Dug posao

»Ženo!« govorio je muž, »gaće su mi izderane«.

»Bit će gaće«, reći će žena.

»Ne znam, kad će«, veli čovjek.

Na to će žena: »Poori njivu, da posijemo lan. Ja ću ga oplijeviti od korova, molit ću Boga, da padne kiša i zalije, da ga rosa umiva, da nam lijepo i bujno uzraste, pa kad sazri i dođe do ruke, mi ćemo ga počupati, u snopove povezati likom, ukvasiti u vodu, izvaditi iz vode, prostrijeti u kućice[1], da se osuši, skupiti sve na stučke[2] u snopove; poslije

[1] osovljeni rukovet; [2] snopić, koji se može metnuti u stupu.

ugrijati na podnevnom suncu, stupom otući, trlicom[3] otrti, grebenima otepati, češljem očešljati na povjesma. Povjesmo ću po povjesmo privezati na preslicu, dok sve opredem u pređu. Pređu ću s vretena na rašak[4] u pasmo[5] odmotati. Pasmo ću olužiti i obijeliti. Obijeljenu ću pređu čekrkom nasukati na mosure[6]; s mosura osnovat ću natru[7] na snovače[8]. Natru ću naviti na vratilo, uvesti u niti[9] i u brdo, otkat ću tkanje, obijeliti, otegnuti, skrojit ću ti gaće, rasplesti ih i lozičati, sašiti i svitnjak u njih uvući, pa ćeš imati nove gaće.«

Narodne poslovice

Hrani se, kako možeš, a odijevaj se, kako valja.
Da je tkati, kako zjati!
Veselo srce kudjelju prede.

Perad

Gdje na selu nema oko kuće peradi, tu je gotovo siromaštvo. Tu nema ni valjane ni pametne domaćice. Svaka se valjana domaćica brine, da odhrani mnogo lijepih kokoši, pilića, pura, gusaka i pataka. A kad u dvorištu gleda množinu peradi, veseli se od srca. Dobra seoska domaćica ima uvijek u kući dosta jaja, pa od njih pripravlja svojoj družini zdravu hranu. U njezinoj je kući svakoga većeg praznika masno pečenje: pura, guska, patka ili koka, da družini srce zaigra, a oči zasvijetle. Ako joj se tko razboli u kući, ona zakolje staru koku, da se bolesnik okrijepi dobrom juhom, jer: »stara koka masna čorba«, ili pripravlja pileću juhu. Osim toga hrani dobra domaćica perad i za prodaju pa dobiva lijepih novaca. Vrijedna domaćica, koja živi blizu grada, dobije svake godine toliko za jaja i perad, da dobivenim novcima plati sav porez i još joj ostane novaca za drugu potrebu i za stare dane.

---

[3] sprava za uređivanje kudjelje; [4] od rašljasta drva; [5] spredene žice lanene; [6] drvena cijev; [7] pređa; [8] sprava za osnivanje pređe; [9] na stroj na stativima, kroz koji se provlači pređa.

ZIMA

Seljački život zimi

Muški je posao: čistiti staju i blago, pripremati hranu i hraniti blago, popravljati alat i oruđe, izvoziti gnoj na njivu i u vinograd, spremati građu, kolje i drvo za ogrjev, popravljati zgrade i ograde, a u kući uveče čitati i razmišljati o tom, kako će se sve najbolje uraditi.

Ženski je posao: brinuti se za djecu, presti, šivati, pripremati i kuhati hranu, čistiti kuću i oko kuće, hraniti živad, spremati mlijeko i čitati dobro štivo. U mjesecu prosincu veliki je blagdan Božić. Taj blagdan valja dostojno provesti. Valja skuhati, speći, spremiti svega za blagi dan, a onda se pomoliti Bogu; pozvati k sebi siromašne i prosjake i nahraniti ih, a iza toga sjesti za jelo. Lijepo je i ovo za blagdan: okupati se, obući čisto ruho, pomoliti se Bogu i sa svojom obitelju u miru i slozi blagovati. Lijepo je na blagdan i u goste poći k rođacima i prijateljima, porazgovoriti se. I u tom nema zla.

Ali često se kod nas ovako ne provodi Božić. Počinje se s tim, da žene spremaju sebi kićene haljine za blagdan, jedna želi drugu natkriliti. I u tom kićenom odijelu idu žene u hram, jedna drugu ogledava, svaka se kočoperi. Iza toga se počinje jesti, vino piti, kod kuće i u susjeda.

Reći će tkogod: »Pa zar da se i razveseliti ne smijemo?« Oslobodi Bože! Veselje je mila stvar i Bogu i ljudima, ali se može čovjek veseliti i bez vina, bez kicošenja i raskošja.

Želimo li slaviti Božić, valja da ga slavimo onako, kako je Bog zapovjedio — ne pićem i raskošjem, nego smirenjem, čistoćom i dobrim djelima.

Gajenje stoke

Ratari i drugi privrednici, koji imaju sitne i krupne stoke, priznaju doduše, da je stočarstvo lijepa i korisna stvar, ali se često tuže, kako čovjek ima pri tom posla, dosta brige, štete i nesreće. Tuže se, a ne znaju, da su ponajviše sami krivi, što ih u stočarstvu njihovu snalazi nesreća ili šteta. Da vidimo, kako treba da pazi domaćin na svoje domaće životinje.

1. Hrani marvinče što bolje možeš!

Marvinče, ako ga ne hraniš kao što treba, oslabi, zakržljavi, malakše i ne valja ni za kakav rad. Kakva ti je korist, ako zaštediš nešto malo hrane, a satreš marvinče svoje?

Ne valja da u proljeće i jesen naglo prelazimo s jedne hrane na drugu. A nije ni to dobro, ako marvinče dobije danas i suviše hrane, a sutra ništa ili malo. Pokvarenu hranu nemoj nikad davati marvi. Bolje je i da gladuje, nego da se truje koječim.

2. Brini se, da staja bude topla kao što treba!

Velika vrućina škodi marvi. I studen joj udi, jer kad marva zebe, mora mnogo više jesti, kako bi održala tjelesnu toplotu.

A ako ne dobiva više hrane, ona troši mast, koju ima u svom tijelu, i tako mršavi.

Kad se životinja brzo rashladi, ili kad duže vremena stoji na oštroj promahi, može se lako razboljeti, da se nikad ne pridigne.

3. Ne muči životinje, nego postupaj s njome blago i čovječno!

Tko marvu svoju muči, taj nije zaslužio ni da je ima. Životinja daje život i snagu svoju za naše dobro i korist. Zaista je dakle pravo, da lijepo i čovječno postupamo s njome. Što bolje postupamo s marvom svojom, radije i bolje će nas služiti.

Posavski konj

Posavci naši imaju široke bujne livade, pa su na glasu konjari. Posavski konj nije visok, nije vitak i gladak, ali je lak, mišićast, prsat, neobično vragoljast. Kad konjic stoji zapregnut pred kolima, malo ti on pita za put ili cestu, za jame ili jarke, toga za njega nema. Mudro sijevne konjic očima, strese rudastu grivu, digne nozdrve, pa skokom zagrebe, kud je zemlja Božja široka i ravna, kao da si strijelu zapregao pred kola.

Pa tek kad je konjic slobodan, kad ga ništa ne veže, jedva se kopitom dira zemlje. Griva i rep vihore na vjetru, titraju o suncu. Leti, leti; sada zakrene i leti na tu stranu; sad — stane. Stoji kao kamen, striže ušima, gledne velikim crnim očima u nebo, zarže veselo i opet poput munje preskakuje ograde, živice, mlake, dok mu ne zazviždi malen dječarac pod malim posavskim šeširom. Tada će konjic stati. Laganim korakom, poniknutom glavom šeće dorat do dječarca, koji ga čeka prekrštenih ruku. Pred mladićem se ustavi, naheri glavu, pogleda ga velikim sjajnim okom, a dječarac pogladi konja, poklopi ga brzo i jaše ga korak po korak tralaličući uz vrbine u svoje selo, u svoje široko dvorište. Takav ti je posavski konj.

Andrijina staja

Andrija je prvi gospodar u selu. Što god on radi, radi pametno, u pravo vrijeme i kako treba. Gospodarstvo mu je zato napredno i nadaleko poznato. Seljaci iz drugih sela dolaze k njemu, da gledaju njegov rad i da ga pitaju za savjet.

I danas su došla dvojica, da vide Andrijinu stoku, jer njegove krave muzare daju najviše mlijeka, orni su mu volovi najkrupniji, a konji se sjaje, kao da su za gospodsku kočiju.

Andrija im je pripovijedao, kako njeguje svoju stoku, kako je hrani, čisti i pere, a onda je ona dva seljaka odveo u staju. Ljudi razgledaju staju i sve nekako klimaju glavom. Onda će jedan od njih reći:

»Meni se čini, Andrija, da blagu ne treba takova staja. Ta to bi mogao biti i stan za čovjeka!«

Andrija mu odgovori: »A zar ti misliš, prijatelju, da zdravlju blaga ne škodi, što i zdravlju čovjeka: pokvaren uzduh, velika vrućina i jaka studen, vlaga i nečistoća? Škodi, dragi moji, škodi! I stan za stoku treba da bude zdrav kao ljudski. Zato je moja staja visoka, kako bi imala dosta uzduha. Ona se vjetri, jer eno gore pod strehom prozora. Gnoj se iz nje izbacuje svakoga dana, da ne zaudara. Pod stokom se mijenja stelja, da uvijek bude suha. Pod ne upija mokraću; ona otječe žlijebom pored staje u gnojišta. Svake godine krečim staju, da se u njoj ne zametnu klice bolesti. U tako zdravoj staji zdrava je, hvala Bogu, i moja stoka, pa mi se tako obilato naplaćuje nešto veći trošak za ovu staju.«

Seljaci vidjeli, da Andrija ima pravo, pa odlučili, da će i oni tako činiti.

Korist od šuma

Svatko zna, da nam šuma koristi osobito tim, što daje drvo za građu i za ogrjev. No i inače je ona za nas pravi blagoslov i jaka obrana od štokakvih neprilika. Evo čujte nešto o tom.

Kad na otvorenu polju zahuči ledeni vjetar, možeš se ispred njega i za jači grm zakloniti; na isti način velika šuma zaklanja od žestokoga vjetra čitava polja i livade oko sebe. Zimi razbija žestoku vijavicu, koja bi inače po poljima nanijela gdješto čitava brda od snijega, a s drugih bi mjesta snijeg odnijela, pa bi usjevi na njima pozebli. S proljeća i s jeseni zaustavlja šuma opet ledene vjetrove, koji nanose veliku štetu ratarima. Najviše se to osjeća onda, kad se šuma posiječe i vjetru time put otvori.

Šume nas, dalje, čuvaju i od poplava. Kad kiša pada na golu i strmu zemlju, leti voda niz goru sve brže kao pomamna i vuče za sobom sve, na što se namjeri. Došavši u dolinu razlije se po njoj, pa ako je svud unaokolo padala kiša, narastu od bujica čitave rijeke, koje se strašnom silom po ravnicama razliju i čine silnu štetu. Tako biva na goleti; a sa šumovitih brda slijeva se voda polagano, jer je zaustavljaju stabla, žile, šiprag, mahovina, trava i lišće. Od svega toga nastaje plodna zemlja crnica, koja vodu zadržava i pomalo pušta. Tako sa šumovitih brda čitavo ljeto pomalo teče voda i poji vrela i potoke.

Kroz guste krošnje šumske slabo mogu probijati sunčane zrake, pa je stoga uzduh u šumi za ljetne žege mnogo hladniji negoli izvan nje. Kraj šuma je ljeti ugodno prolaziti, jer iz njih, osobito jutrom, piri svježi uzduh i blaži vrućinu.

Napokon, šume također pomažu, da uzduh bude čistiji. Ugljikov dvokis, što ga ljudi i životinje izdišu i od koga se uzduh vrlo kvari, potreban je šumskom drveću i svemu drugom bilju, da se može u lišću dogotavljati hrana za bilje. A na lišće opet ispušta bilje plin kisik, koji je nama za disanje vrlo potreban.

Vidite, dakle, koliko je blago šuma, pa koliko griješi i Bogu i ljudima, tko je nemilosrdno uništava.

U Nezavisnoj Državi Hrvatskoj ne smije biti bogatih ni siromašnih

U Nezavisnoj Državi Hrvatskoj mora biti takovo socijalno (društveno) uređenje, da ne bude bogatih i siromašnih, da ne bude onih, koji rade i onih, koji uživaju, da ne bude onih, koji pljačkaju i onih, koji se krvavo znoje.

PROLJEĆE

Dolazak proljeća

I opet nam dođe milo proljeće! Snijeg se topi, a leda nestaje. Dan je već topliji. Drveće se već zeleni. U polju i vrtu već cvjeta i miriše cvijeće. Ptičice veselo pjevaju po drveću i grade gnijezda. Leptiri i bube lete po cvijeću. I ribice ne miruju više. Evo ih gore na površini vode pa se griju na suncu. Ratari oru i siju. Vrt se prekopava i dijeli na gredice. Sadi se cvijeće i sije povrće. Voćke se čiste od gusjenica i suhih grančica. Pčelice se u košnici bude iza zimskoga sna. Laste i druge ptice selice dolaze pa viju gnijezda. Pastiri čuvaju stada u polju, a jaganjci bleje oko svoje matere. Kasnije se plijeve njive.

Proljetni poslovi u vrtu, voćnjaku i vinogradu

1.

Već je zasijana u sandučiće paprika, zelje, rajčica i drugo proljetno povrće i cvijeće. Sada priređujemo zemlju u vrtu, dijelimo je u gredice, sijemo nešto sjemena kelja, korabe, zelja pa mrkve i peršuna. Gnojimo starim gnojem, a u kutu načinimo bunište i na nj bacamo sve otpadke, pa ih miješamo sa zemljom i zalijevamo gnojnicom. To će biti izvrstan gnoj za naš vrt. Ali korijenje trava i drača spaljujemo, da nam se s bunjišta ne širi po vrtu.

Na gredice sadimo luk, grašak i grah, sijemo ciklu, krastavce, tikve i dinje, a presađujemo zelje, kelj, korabu, salatu, rajčice, papriku i ostalo povrće. U cvjetnjak presađujemo razno cvijeće. Marljivo plijevimo, okapamo i zalijevamo.

A prvi plodovi našega truda dolaze: salata, špinat, grašak i mladi luk. Sve dobro napreduje, pa domaćicu ne boli glava, jer uvijek ima što staviti u lonac.

2.

I u voćnjaku se marljivo radi. Voćke su već očišćene od suhih i suvišnih grana kao i gusjeničjih gnijezda. Jame kopamo, a čim se zemlja osuši, sadimo mlade voćke i gnojimo zrelim gnojem. Pazimo na to, da se voćke ne sade preduboko, već kako su rasle u rasadniku. I u rasadniku radimo: sijemo sjemenke voćaka, a prošlogodišnje mladice presađujemo na veći razmak. Voćke cijepimo, prskamo rastopinama protiv štetočinja, tamanimo gusjenice, uši na lišću i mrave na pupovima, a mladice uz cijepove povezujemo, da pravilno rastu i vjetar ih ne polomi. Voćnjak cvjeta, pčele zuje po cvijeću. Eto, skoro ćemo se veseliti i prvim plodovima ribizla, trešanja i kajsija.

3.

Vinogradari ne zaostaju za voćarima. Trsovi su već obrezani, u jesen priređeno tlo zasađeno američkim korjenjacima i zagnojeno. Sada se svak žuri, da izmijeni natrulo kolje, poveže mladice i prekopa vinograd. Ali i štetočinje će se javiti na mladom lišću, pupovima i bobicama. Zato škropimo vinograd i sipamo sumporom protiv peronospore i plijesni. Uništavamo i ostale štetočinje.

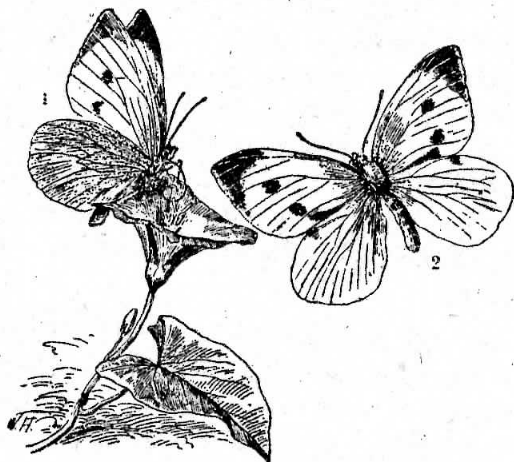
Jalove i nepotrebne mladice odstranjujemo s trsa, a ostale podrezujemo. U lipnju ćemo pocijepiti divljake i brižno ih čuvati, kao nove vojnike u našem zelenom vinogradu.

Nemili gosti u voćnjaku

Marljiva je domaćica rasadila salatu, kupus, kelj i drugo povrće po gredicama, zalijeva ga, pa se nada, da će brzo napredovati. Ali, gle čuda i nevolje! Još se rasad pravo ni ukorijenio nije, a već su mu srčike izjedene. Netko se gosti pupovima mladog povrća. Vrijedna domaćica presađuje na

gredice nov presad i tako se bori protiv nezvanih a često i nepoznatih gosti. Kroz dan uzalud prevrće listiće i traži gusjenice.

Ali kad rano ujutro za jake rose dođe u vrt, nađe štetočinu na djelu. To su mladi sitni pužići bez kućice, što ih kasnije sunce potjera u zemlju, da se tamo iza gozbe odmaraju. Sad nam je zorom prvi posao, da ih zatečemo na djelu, pokupimo i uništimo ili bacimo živadi, da se tom pečenkom zasladi.

Bijelac kupusni

Pa i kasnije, kad je već kupus ojačao, nismo za nj sigurni. Ako gazdarica ne priviri za vremena u vrt, naći će od svoga zelenoga kupusa samo rebra i možda još gdjekojega gotovana — već izraslu gusjenicu — kako se bez pitanja časti posljednjim kupusovim listom. To je gusjenica leptira bijelih krila, koji je po krilima i po kupusu dobio ime: b i j e l a c k u p u s n i. Kuda su iščeznule ostale gusjenice, koje su se tu častile, čut ćemo doskora.

Pa otkuda su došle gusjenice na kupus? Trebao si doći ranije i zaviriti na naličje kupusova lista, pa bi vidio tamo hrpicu vrlo sitnih žućkastih zrnaca. To su bila jajašca, iz kojih su se jednoga lijepog toplog dana, kad je ono sunčana zraka milovala kupusov list, izvalile gusjenice bijelca ku-

pusnoga. Čim ti se one izvale, već žderu kao pomamne. Mnogo žderu, ali i brzo rastu. Koja poživi, te je ne pojede kakva ptica, narast će do velike gusjenice, a onda će se jednog dana odvući na kakav zid ili stup i tu se čvrsto zapresti. Velimo: »zakukuljila se«. Dobro umotana i zaogrnuta kukuljica lako prespava zimu. Nepomično stoji na stupu; mislio bi, da je mrtva. Prevario bi se! Čim opet do godine u proljeću dobrano zagrije sunce, raskinu se njezini povoji, i gle čuda: mjesto odvratne gusjenice izletio krasan leptir sa dva para bijelih krila i s crnim obrubom i točkicama na prednjem paru krila. Veselo leprši nekoliko nedjelja od cvijeta do cvijeta i siše rilcem slatki sok. To mu je jedina hrana. A onda leptirica snese nekoliko hrpica jajašca na naličju kupusova lista, iz kojih će sunce izvaliti gusjenice, i ugine.

Leptiri bijelca kupusnoga provode lijep život, ali i kratak. Da im život bude još kraći i da poginu prije negoli snesu jajašca, pobrinu se ljudi, pa ih uništavaju, gdje god ih stignu. Gospodarice kidaju kupusovo lišće, na kojemu nađu ta jajašca, obiru gusjenice i gaze ih nogama, da od »zla roda ne bude poroda«. A dolaze nam u pomoć i ptičice, pa se časte gusjenicama, koje su za njih ono, što je za djecu masna pečenka.

U ljetu se djeca baš ne brinu toliko za kupus, koliko za rumene vrtne jagode. Jedva čekaju, da dozore, i tek što možda otkinu onu najdeblju i najrumeniju, začude se, kako je već netko polovicu izjeo. Bio je to puž, koji nema na leđima kućice, pa se eto nastanio u jagodama, a zovu ga: p u ž b a l a v n j a k. Nešto je veći od onoga svog mlađeg brata, što brsti po povrću.

Puževi balavnjaci su dakle sladokusci kao i djeca, jer vole zrele jagode. Oprezno pipaju ticalima (»rogovima«), dok napipaju slasnu hranu. Na duljem paru ticala vide se sitne, crne točkice. Dosjetit ćete se, da su im to oči. Trebaju im takove oči na dršku, da bolje vide na sve strane. Približite li se ticalima prstom, smjesta će ih uvući, jer su vrlo osjetljiva.

Nemili gosti u voćnjaku

Kad procvate u voćnjaku trešnja, kajsija, jabuka i šljiva, eto k njima gostiju, što su ih voćke domamile svojim cvijetom i mirisom. — To su naše drage pčelice. Ali dolaze na voćku i samozvanci, ne da budu od koristi, već da voćku nemilo opustoše: požderu joj sve lišće, a ona jadna uzalud pruža gole grane uvis kao da zove voćara: Evo gledaj, što su iz mene učinili. Voćar tužno gleda na svoju ljubimicu i osjeća, da je i sam mnogo kriv, jer nije uništavao gusjeničja legla i tamanio hrušteve.

G u s j e n i c e dakle dolaze i na voćke, ali dolaze onamo i h r u š t e v i. O prvim smo već nešto čuli, pa sad hajde, da se upoznamo i s hruštevima.

Možda ste motrili kadgod uveče u svibnju hrušteve, kako brujeći lete uzduhom na sve strane. Ne lete baš osobito, jer im je tijelo zdepasto, a nije im to ni potrebno; ne trebaju da lete daleko, kad je svuda za njih prostrt sto. Nanjuše mlado lišće ticalima, što ih imadu sprijeda na glavi, zakvače se za list kukicama, što su im na kraju nogu, pa jakim čeljustima brste kao pomamni. Vrlo su proždrljivi, a bude ih obično svake treće ili četvrte godine sva sila pa načine silnih šteta. Zato ih tamanite, gdje god ih stignete. Pomoći će vam u tom poslu i vrapci, koji vole hruštovu pečenku, ma i prijesnu! Ujutro se hruštevi ukoče, pa ako streseš voćku, padaju na tle kao kiša, a kokoši i patke hvataju na jagmu masnu poslasticu.

A gdje su bili hruštevi dvije godine? — pitat ćete. U zemlji. Tamo su se izlegli iz jajašca kao male ličinke, hranili su se jednu do dvije godine korijenjem bilja, a druge su se ili treće godine zakukuljili. Iz kukuljica izišli su za nekoliko nedjelja mladi hruštevi, koji su istom do godine izmiljili iz zemlje i poletjeli u kvar. Žive 4 do 5 nedjelja, a onda uginu, no prije toga snesu oko 30 jajašca velikih kao konopljeno sjeme. Kako biva dalje, to smo već čuli. Naopako bi bilo, kad bi svaka ličinka, što se izleže, izrasla do hrušta! Zato se već pobrinu krtice, koje ih potamane svu silu, a nešto i vrane, kad orači plugom izoru hrušteve iz zemlje. Ali treba da ih i vi tamanite, ako hoćete jesti slađana voća.

Nov način gospodarenja na kršu

Na kršu trajan život bez šume nije uopće moguć. Onakvo krčenje šume, kao na prostranim i dovoljno natapanim ravnicama, nije na kršu znak napretka, već korak u sigurnu propast. Ni na kršu se ne da samo od šume živjeti. Šuma svuda, a pogotovo na kršu, tako malo nosi, da imalo gušće naseljeni ljudi ne mogu šumom trajno namirivati svojih životnih potreba. Na našem primorskom kršu bez šumske zaštite i bez zaštite drveća propadaju i trava i usjev od suše i sunčanoga žara, od vododerina i bure. Konačno nestaje posve i zemlje, toga prvoga uvjeta za uspijevanje bilja, i ostaje goli kamen. Krčenje šuma, neograničena paša stoke, to je pogrješan način gospodarenja na kršu, jer na kraju ostaje samo golo grebenje. Treba dakle posve drukčije gospodariti na kršu.

Na primorskom kršu najglavnije su zapreke gospodarenju: 1. m a l a k o l i č i n a i l a k o n e s t a j a n j e p l o d n e z e m l j e, 2. b u r a, 3. s u š a i 4. t e š k o p r o l a ž e n j e b e z p u t o v a.

Treba u prvom redu tako gospodariti, da se tlo stvara djelovanjem bilja. Najsnažnije tu sudjeluje raznovrsno drveće. Ono najbolje čuva stvorenu zemlju i plodnost joj jača. Zato ne smije biti na kršu nigdje komada zemlje, koji odasvud ne bi bio okružen drvećem, ispod kojega će neprestano s vodom pritjecati plodne zemljine čestice. U posve golom kršu treba se ograničiti samo na uzgoj drveća. Pri tome treba odabrati takvo drveće, koje osim drveta donosi i druge koristi. To je u prvom redu svakovrsno voće: p i t o m i k e s t e n, o r a h, d u d i l i m u r v a, m a n d u l a, k a j s i j a, b r e s k v a, š l j i v a, d u n j a, j a b u k a, k r u š k a, o s k o r u š a, m u š m u l a, s m o k v a, m a s l i n a, l j e š n j a k i t. d.; zatim drveće, kojemu lišće i grančice služe

za hranu stoci: h r a s t, j a s e n, b r i j e s t, g r a b, t o p o l a, l i p a; ili mu je cvijet potreban pčelama: l i p a, a k a c i j a.

Murva ili dud svuda na primorskom kršu vrlo dobro uspijeva i lako se uzgaja. Lišće joj je dobra stočna hrana. Kad bismo na Primorju imali čitave šume dudova, moglo bi se razviti samostalno i unosno svilarstvo. Pitomi kesten i orah i kao drvo, pored ploda i drugih koristi, vredniji su od mnogih drugih čisto šumskih vrsta drveća.

B u r a čini vrlo mnogo štete. Kao suh i jak vjetar stvara sušu. Osim toga odnosi obrađeno i rahlo zemljište sve do živca kamena. Poznato je, da se pored željezničkih pruga na kršu moraju često podizati obrambeni zidovi protiv bure. U šumi ne treba dizati takovih zidova. Drveće je obrambeni zid. Obrađeno zemljište na kršu treba da je prema buri zaštićeno redom drveća, užim ili širim, kakov je položaj i jakost bure na tom mjestu.

Poznato je, da se na primorskom kršu često i u lipnju trava posuši kao slama, pa nema paše ni otkosa. Drveće sprječava promahu, zasjenjuje bliže površine tla, priječi prejako zagrijavanje okolnog zraka i povećava zračnu vlagu. Osim toga drveće izdrži i primorsku sušu i preživi je, dok trava i niže bilje pogiba. Osnuje li se stoga velik dio prehrane kraške stoke na hrani lišća i grančica; osnuju li se, da tako kažemo, »z r a č n e l i v a d e«, postavili smo kraško stočarstvo na novu osnovu, koja odgovara kraškoj prirodi. Drveće pruža duboko u zemlju svoje korijenje, duboko prepleće zemljište pod sobom, stoga i stvara na godinu po jutru više sveukupne biljne tvari, nego trava, pa više i od pšeničnih polja.

Takove su »zračne livade«: 1. š i k a r e onih vrsta drveta, koja imaju naročito jaku i dugotrajnu izbojnu snagu iz panja ili žilja, a daju dobru stočnu hranu; 2. v i s o k o d r v e ć e, s kojega sa strane izbijaju sitne grančice. Pod takvim stablima i trava je ponešto zaštićena od sunčanoga žara. 3. v i s o k o s t a b a l j e, a i s p o d n j e g a p r i z e m l j i š t o g u š ć a š i k a r a za dobivanje lišća.

Takvim gospodarenjem dobili bi kraški krajevi posve

drugo lice. To bi zapravo bilo jedino pravo shvaćeno pošumljivanje krša. Šuma na kršu treba da bude zaštita seljačkoj gospodarskoj obradi tla i osnova stočarstvu.

Na kršu se po bespuću i vratolomnim stazama sve nosi na leđima i na samaru. Ceste se svuda ne mogu graditi. Zato treba graditi dobre staze, kojima se svuda može lako i brzo prolaziti.

Mravi u kući i u vrtu

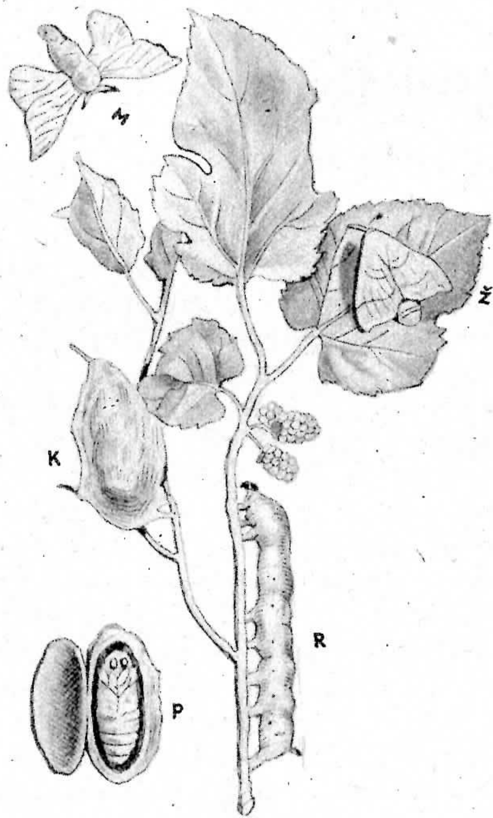
Za marljivo čeljade veli naša hrvatska poslovica, da je marljiv kao mrav. A da je to istina, svak se može uvjeriti samo, ako promatra mrave i njihov posao. Pa ipak nam ponekad dosađuju te vrijedne životinjice, a osobito onda, kad navaljuju u kuhinju i smočnicu. Mravi su u tim prostorijama nepoželjni gosti, kojih se moramo riješiti. Moramo ih uništiti ili im spriječiti ulazak, a pri tom ih ne smijemo štedjeti. Ulazak ćemo im spriječiti s tekućinama, koje imaju jak miris i koje su im neprijatne. Namočit ćemo krpu u petrolej, terpentin ili salmijak, te ćemo je staviti na ulaz, pa će mravi otud pobjeći. Ako ih moramo uništiti, treba pronaći gnijezdo, iz kojeg izlaze. U otvor gnijezda izlit ćemo vrelu vodu, u kojoj smo prije otopili nešto alauna ili stipse. Svaki ofuren mrav pogiba, ali i oni, kojih se nije dotakla ta tekućina, bježe iz gnijezda i traže si nov stan. Uskislo tijesto i kvasac također ubija mrave, samo ga treba nakvasiti rastopinom šećera ili medicom. Nakvašeno tijesto ili kvasac se smrvi i stavi na dasku, koju onda metnemo na pod kuhinje ili smočnice. Mravi se tu skupe, najedu i uginu.

I u vrtu su mravi dosadni i štetni gosti, jer proždru poneki cvijet voćaka, a nagrizaju i cvjetne pupove ruža. Dok navaljuju mravi na cvijet, pčele ne će ni blizu. Zato moramo mrave tjerati s naših voćaka i ruža. To se donekle postizava prekapanjem zemlje ispod voćaka i ruža. Najbolje se otud potjeraju mravi ljepljivim obvojima oko debla.

U šumama nijesu mravi štetočinje, već su veoma korisni. Oni naime isisavaju gusjenice i time čuvaju šumu.

Sviloprelja

Sviloprelja je noćni leptir. Dug je otprilike dva centimetra. Ženka snese na dan dvije do tri stotine jaja sitnih kao proseno zrnje. Ako je dosta toplo, izlegu se gusjenice za šest do osam dana. Na suhu i studenu mjestu mogu ja-

Sviloprelja: K čahura; P čahura otvorena; M leptir (mužjak); Ž leptir (ženka); R gusjenica.

jašca i prezimiti. Male su gusjenice isprva crne i vrlo proždrljive. Pošto se po četvrti put presvuku, pobijele i na predzadnjem kolutiću dobiju malen roščić. Ne jedu drugo, nego dudov list. Najvole list od bijeloga duda. Tako te gusjenice žive i hrane se četiri do pet nedjelja.

Iza pet do osam dana, pošto se gusjenica posljednji put presvuče, počne se zapredati. Ne jede sad ništa, već okreće podignutu glavu i traži, gdje bi pričvrstila žicu, koja joj izlazi iz dvije rupice donje čeljusti. Sad joj treba namjestiti sitne suhe grančice ili slamke povezane u snopiće. Na to ona prilijepi dvije do tri kapljice ljepljiva soka. Miče glavom amo tamo, te izvuče dvije vrlo tanke žice, koje prednjim nogama vješto splete u jedan konac. Najprije splete vrlo prozirnu tkaninu. Drugi dan stane žice motati oko sebe pa tako počne plesti č a h u r u, koju dovrši za četiri dana. Ona je u čahuri. Čahura je od prilike velika koliko golublje jaje i spletena je od jednoga jedincatoga dvostrukog konca, koji je dug 280 do 300 metara. To je s v i l a, koju ne treba presti kao lan, jer ju je sviloprelja već sprela. Kad se čahure metnu u vruću vodu, rastopi se ono ljepivo, kojim je svila zalijepljena. Sad možeš deset do dvadeset čahura zajedno odmatati i svilenu žicu s njih namatati na vitlić.

Ako čahuru ostavite osamnaest do dvadeset dana, oživi u njoj leptir, koji čahuru na jednom mjestu raskvasi, te se onda kroz raskvašeno mjesto protiskuje, dok se ne izvuče iz čahure. I s takve se čahure može odmatati svila, ali je mnogo lošija od one sa cijelih čahura. Da to ne bude, metnu se čahure u grijanu peć ili u vrelu vodu, pa sviloprelja u njima ugine. Samo jedan dio ostavi se za rasplod.

Kad hraniš gusjenice sviloprelja, pazi, da im ne dadeš vlažna lišća, jer od toga dobiju gusjenice grižu i uginu.

Proljetni poslovi na polju

Čim popusti smrzavica i polje se osuši, oremo još neoranu zemlju. Zob sijemo što ranije, a sa zimskih usjeva kopamo odvodne jarke, da ih proljetna voda ne uguši. U proljeće sijemo u nekim krajevima jare žitarice (zob, jari ječam, pšenicu), pa djetelinu, trave, lucernu, grahoricu i grašak, a zimske usjeve drljamo, da razbijemo na njima zemljinu koru. Ali najvažniji je proljetni posao u mnogim hrvatskim krajevima sadnja krumpira i kukuruza.

Zemljište moramo prirediti, da bude duboko i rahlo. Kukuruzno zrno za sjetvu bira se kroz zimu od najboljih klipova. Kad kukuruz isklije, dobro ga je prodrljati, a zatim prvi put okopati. Danas napredni gospodari znadu, da je bolje kukuruz što češće okopati, a onda ga ne treba ogrtati. Krumpir treba okopati a zatim ogrnuti.

U dobra će se gospodara već u proljeće naći na polju zelene i suhe djeteline a i drugoga bilja za košnju.

Livadarstvo

Livadarstvo je jedna od najvažnijih grana gospodarstva. Livada nam daje travu, a osušena trava sijeno, koje je stoci glavna hrana.

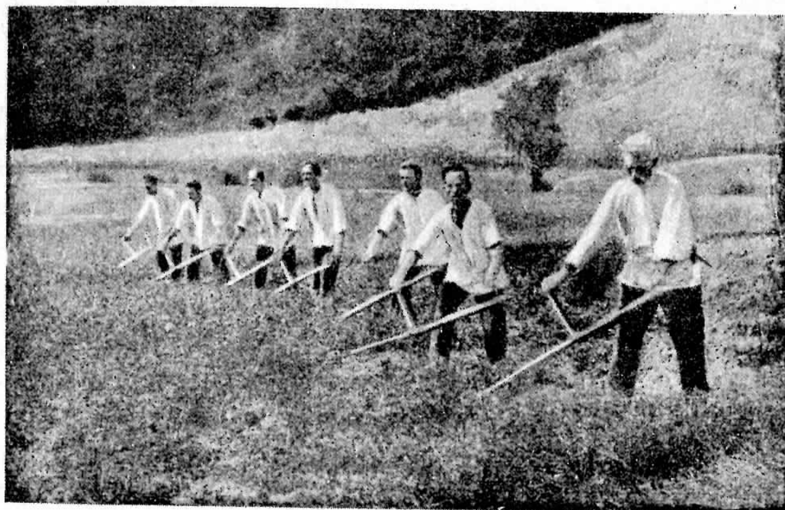
Bez livada nema sijena, bez sijena nema stoke, a bez stoke ne možemo pravoga gospodarstva ni zamisliti, jer nam stoka daje mlijeko i meso, vrši nam različne poslove i daje stajski gnoj, koji je temelj ratarstvu.

Ako ostavimo oranicu, vrt ili vinograd više vremena neobrađen ili ako u šumi većinu drveća posiječemo, povadimo korijenje, te zemlju poravnamo, vjetar će i voda zasijati ta zemljišta sjemenjem različnih trava. Tako postaju livade. Takove livade zovemo prirodnima za razliku od umjetnih livada, koje postaju tako, da zemljište dobro izoremo ili prekopamo, te travu posijemo.

Ako je livada u nizini (dolini), zovemo je dolinskom, ako je na obroncima brijega, brdskom (brdnom). Dolinske livade, uz inače jednaku njegu, daju obično više sijena, jer imaju dosta vlage; brdske livade daju manje, ali bolje i slasnije sijeno. Razuman će gospodar livade, što ih već ima, marljivo njegovati, a ako mu je ikako moguće, još i nove livade travom sam zasijati. Njegovat će pak livade tako, da iskopava livadni korov i grmlje, raznosi nanesenu zemlju, otklanja kamenje, izravnava krtičnjake i mravinjake, zatrpava praznine, čisti stare jarke i kopa nove, da odvede suvišnu vodu, gnoji mješancem (kompostom), umjetnim gnojem i mokraćom, a katkada ih i natopi.

Osobito treba redovno svake godine rano u proljeće opraviti brananje oštrom livadnom branom ili zubačom. Livade treba gnojiti barem svake druge godine mješancem ili umjetnim gnojem, a po mogućnosti i mokraćom. Stajski gnoj može se drugdje, na polju, u vrtu i vinogradu, bolje upotrijebiti, te ćemo njime gnojiti livade samo izuzetno, t. j. kad ga imademo toliko, da ne znamo, kamo bismo s njime. Gnojenje bilo koje vrste treba opraviti s jeseni ili na početku zime, no kad upotrebljavamo za gnojenje lako rastopljive soli ili gnojnicu, onda rano u proljeće. Upotrebljavaju se i umjetna gnojiva.

Za priređivanje trajnih umjetnih livada dobro je svako tlo, samo ako je propusno i ako nije presuho. Ali dakako, što je zemlja plodnija to bolje; slabu, istrošenu zemlju treba zato gnojenjem popraviti. Ako nije zemlja, na kojoj kanimo urediti livadu, dosta čista, treba na njoj godinu prije posijati kukuruz ili drugo nešto što se okopava, i tako je očistiti.

Kosci

II.

Za sijanje livadnih trava, koje se vrši obično u proljeće, treba zemlju već s jeseni duboko prekopati ili preorati. U proljeće, čim se zemlja osuši, ponovno se preore i više puta drljačom izdrlja, dok ne postane sasvim fina i sipka.

Čim je zemlja tako priređena, posije se sjeme trave i djeteline posve gusto te se zagrne branom ili još bolje naročitom drljačom, koju spletemo od šiba i trnja. Sijati treba za veoma mirnoga vremena, najbolje, kad se nadamo kiši.

Za trajne livade uzme se uvijek više vrsta trava i djetelina, te se skupa pomiješane posiju. Vrste trava izabiremo prema zemlji, ali svakako treba gledati, da cvatu u isto vrijeme i da bude polovica visokih i polovica osrednjih i niskih trava.

U slučaju, da se poslije sjetve zbog jake kiše napravi na posijanoj livadi kora, treba je po suhu vremenu grabljama ili zubačom razdrobiti. Ako se na usjevu pojavi mnogo korova, koji hitro raste, treba ga kosom uništiti, jer bi inače zagušio posijane livadne trave.

Mlade livade ne smiju se natapati, dok ne načine dobar busen. Slučajne praznine treba nanovo zasijati već s jeseni ili najkasnije u rano proljeće. Gnojenje razrijeđenom mokraćom i umjetnim gnojem pospješit će uvelike razvitak busena. Dok je zemlja mokra, ne smije po novim livadama blago pasti, jer bi se tim mnogo travnih bilina pogazilo i istragalo. Kada stoka pase, treba paziti da ne popase previše, jer bi zbog toga livada zimi mnogo trpjela.

Trava se kosi, kad je većina biljki u cvijetu. Ako poslije kosimo, dobijemo doduše malo više sijena, ali je ono mnogo manje vrijedno za hranu, pa i otave se poradi kasne prve košnje dobije manje. Kod kosidbe treba paziti i na vrijeme, jer nije li vrijeme lijepo, sijeno će se slabo i teško osušiti, pa će kao hrana manje vrijediti.

LJETO

Ljetna noć

Krasne li ljetne noći! Nebo osuto zvijezdama. Umiljato sjaju i trepere. Mjesečina kao čisto srebro oblijeva polja i livade. Lagan vjetrić miluje granje i rod na njima; savija teške klasove, šapće tiho i milo, da ne budi cvijeća, što se savilo; da ne budi ptica u gnijezdima i umorna težaka, što se naradio na njivi svojoj. Napeklo ga žarko sunce, pa sada spava tvrdim okrepnim snom. Hvata se rosa. Miriše sijeno, klasovi, drvo, zemlja. Sve miriše. Kratka je ta krasna ljetna noć.

Eno već puca zora na istoku, bijeli se pa rumeni. Bude se ptice, budi se trava, drveće, livade i njive. Sve se budi. Ranoranilac težak skače na noge. San ga je okrijepio. Zdrav i mlad laća se posla. Šteta je i grjehota, da i jedan čas uludo prođe. Vrijeme je rada. Doći će duga zima. Bit će dosta odmora.

Žetelice

Dani žetve

Svitao je prekrasan ljetni dan. Nebo je bilo bez oblaka i plavilo se kao umiveno, zemlja se caklila od rose, ptice su veselo pjevale i svako se stvorenje s uživanjem kupalo u svježem zraku, punom mirisa.

Tek što se sunce bilo podiglo nekoliko pedalja, počeše svi iz sela kao po dogovoru izlaziti na žetvu, pa su iz svake kuće izlazili u bijelim hrpama, iz svake su se kuće bljeskali srpovi i kose, iz svakog su dvorišta izlazila kola na ceste i poljske puteve.

A kad je zvono zazvonilo na crkvi, svaki je već stajao pripravljen na svome polju, pa čuvši glas zvona počeše se moliti: netko je kleknuo, netko se molio i glasno, netko je samo pobožno uzdisao sabirući pri tom dah i snagu, a svaki se križao, pljunuo u dlan, nogama se čvrsto ustobočio, sagnuo leđa i željno se hvatao srpa i kose počinjući žeti i kositi.

Velika, svečana tišina prellia se po poljima zrelima za žetvu: nastala je kao neka sveta, znojna pobožnost neumornoga plodnoga rada.

Sunce se penjalo sve više, žega je bivala od sata do sata sve veća, ognjeni se odsjev prelijevao po poljima, i dan je žetve prolazio kao pšenično zlato, te je teškim zrelim zrnom zveckao kao zlatom.

Selo je bilo prazno i kao izumrlo, kuće su bile pozatvarane, jer je sve, što je bilo živo i što se moglo ganuti s mjesta, otišlo u žetvu: i djeca i stari i bolesni ljudi. Dapače i psi su potrgali konopce, kojima su bili vezani, pa su trčali iz napuštenih stanova za ljudima.

I tako su se na svim poljima, kamo je oko dosezalo, u strašnoj vrućini, usred zlaćanoga žita, u upaljenom, blještavom zraku, koji te zasljepljuje, od zore do kasne večeri ljeskali srpovi i kose, bijelile košulje, vrvjeli neumorno ljudi i obavljao se tihi, željkovani posao. Nitko nije ljenčario, nije se obazirao na susjede, ni na što drugo nije mislio, već je samo sagnut nad svojim poljem poput marvinčeta, koje tegli, radio u znoju lica svoga.

Ti su dani žetve prolazili kao kola užarena zrakama sunca, prolazili jedan za drugim i sve brže i jednako znojni i jednako posvećeni teškome radu punom veselja.

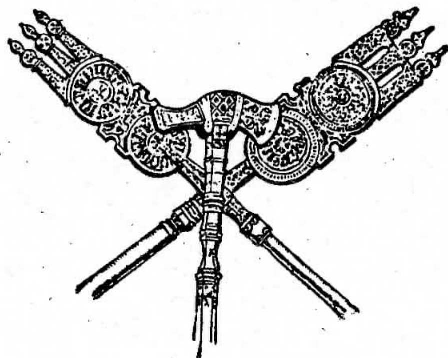
A za nekoliko dana, kako je vrijeme bilo neprestano pogodno, počeše požeto živo vezati u velike snopove, postavljati ih u krstove i polako voziti prema selu.

I bez prestanka vozili su se teški, natovareni vozovi žita, vozili se sa svih polja po svim putovima, kao da se veliki valovi zlata, što teče, razlili po putovima, dvorištima i gumnima. Pače i na stabalju kraj putova visjele su zlatne slamnate brade, i sve je unaokolo mirisalo po slami, koja vene, i po svježemu dozrelom zrnju, koje se trudbenicima smiješi svojom puninom.

Tu i tamo već se i vršilo. A na širokim su, praznim zlaćanim poljima guščja jata čeprkala tražeći koji klas, pasla su i cijela stada ovaca i krava, ovdje-ondje gorjele su i prve vatre i cijele dane orile su se pjesme djevojaka, kliktaji ra-

dosti, dozivanja, škripa vozova i sjala su opaljena, sretna lica ljudi... I uza sav teški rad i uza sav umor nitko nije usnuo nad zdjelom, nego se pod veče, kad bi se vratili s njiva, selo upravo treslo od vesele vreve, smijeha, razgovora, pjesme i svirke.

Žetva je bila obilna i dobra, pa je svaki, i onaj najsiromašniji, visoko dizao glavu, s pouzdanjem gledao na sutrašnji dan i snivao o nekoj sreći, za kojom odavna čezne.

Sadržaj

B. LIJEPA NAŠA DOMOVINA

C. STARE SLAVE DJEDOVINA

HRVATSKI NARODNI VLADARI

HRVATSKA POD ARPADOVIĆIMA

BOSNA I HERCEGOVINA POD TURSKOM VLLAŠĆU

HRVATI BIRAJU HABZBURGOVCA ZA SVOGA KRALJA

PREPOROD HRVATSKOGA NARODA

D. PRIRODA I LJUDI

I. PRIRODA

II. ČOVJEK I NJEGOVO ZDRAVLJE

III. GOSPODARSTVO I KUĆANSTVO

Jesen

Zima

Proljeće

Ljeto

Cijena Kn 46.—

Ova se knjiga ne smije prodavati skuplje ni jeftinije od označene cijene.

564